

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ÖMER NASUHİ BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN
MUHKEM-MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH
PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMLARI: MUKAYESELİ BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATIMA AĞIR

DANIŞMAN

Doç. Dr. HÜSEYİN KAHRAMAN

AKSARAY-2024

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÖMER NASUHİ BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN
MUHKEM-MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH
PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMLARI: MUKAYESELİ BİR
İNCELEME
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİMA AĞIR

DANIŞMAN : Doç. Dr. HÜSEYİN KAHRAMAN

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. MEHMET DEMİR

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. HANEFİ ŞOLA

AKSARAY 2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 3 (üç) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Fatıma

Soyadı : Ağır

Bölümü : Temel İslâm Bilimleri

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Ömer Nasuhi Bilmen ve M. Sait Şimşek'in Muhkem-Müteşâbih ve Nâsîh-Mensuh Problemlerine Yaklaşımları: Mukayeseli Bir İnceleme

İngilizce Adı : Ömer Nasuhi Bilmen and M. Sait Şimşek's Approaches to Muhkem-Müteşâbih and Nâsîh-Mensuh Problems: A Comparative Analysis

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Fatıma Ağır
İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Fatıma Ağır tarafından hazırlanan “Ömer Nasuhi Bilmen ve M. Sait Şimşek’in Muhkem-Mütesâbih ve Nâsih-Mensuh Problemlerine Yaklaşımları: Mukayeseli Bir İnceleme” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

İmza

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Doç.Dr. Mehmet DEMİR

Tefsir Anabilim Dalı, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

.....

Üye: Doç.Dr. Hanefi ŞOLA

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 28/06/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .....tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu konuyla ilgili çalışma yapmama vesile olan ve yaptığım çalışma süresince karşılaştığım zorluklara, nazik ve hoşgörölü tutumuyla çözüm üreten, yaşadığım her türlü sıkıntıda yardımını esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN'a, jüri üyeleri Doç. Dr. Mehmet DEMİR'e ve Doç. Dr. Hanefi ŞOLA'ya ayrıca hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen eşim Hamza AĞIR ve aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada, Ömer Nasuhi Bilmen ve Mehmet Sait Şimşek'in müteşâbih ve nesh konularına yaklaşımları mukayese edilerek incelenmiştir. Müteşâbih ve Nesih problemleri asırlardır tartışılan ve ne oldukları hususunda üzerinde uzlaşamayan iki önemli meseledir. Kur'an'daki mesajları doğru anlama çabasına giren her birey bu meselelerle karşılaşmıştır. Bu çalışma da Kur'an'ı doğru anlama gayretinin bir neticesidir. Müteşâbih ve nesh hususlarını farklı pencerelerden bakarak ele almak, konuları daha da dikkat çekici hale getirmektedir. Bu sebeple, birbirine yakın dönemlerde yaşamış, biri gelenekçi diğeri çağdaş iki müfessirin görüşlerinden hareketle mevzu izah edilmiştir. Bu müfessirleri yakından tanımak için birinci bölümde hayatları ve ilmi şahsiyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın temel kavramları olan müteşâbih ve nesih kavramları hakkında tarih boyunca çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımların bir kısmı birbirine yakın içeriklerden oluşurken bazıları da tamamen birbirinden alakasız olmuştur. Bu sebeple ikinci bölümde müteşâbih ve nesih kavramlarının neyi ifade ettiği izah edilmiş ve tarihsel süreçleri ele alınmıştır. Ayrıca müteşâbih konusunu yakından ilgilendiren muhkem ve te'vil kavramları açıklanmıştır. Nesih konusunda ise, neshi kabul edenlerin delilleri tek tek belirtilerek izah edilmiş, bunun karşılığında neshi kabul etmeyenlerin de bu delillere itirazları ayrı ayrı açıklanmıştır. Son bölümde ise, öncelikle Bilmen ve Şimşek'in müteşâbih yaklaşımları tespit edilerek mukayese edilmiştir. Bu mukayese, Kur'an'da müteşâbih olarak kabul edilen âyetler üzerinden çeşitli örneklerle yapılmıştır. Bunun akabinde Bilmen ve Şimşek'in nesih anlayışları tespit edilmiş ve bu anlayışlarının mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayese de, aynı şekilde Kur'an'daki âyetler çerçevesinde yapılmıştır. Bu âyetlerden üç tanesi neshe delil olarak getirilen âyetlerdir. Bunun dışında ayrıca, mensuh olduğu iddia edilen birkaç âyet üzerinden de mukayese yapılmıştır. Sonuç kısmında ise, ele alınan problemler hakkında oluşan kanaatimiz belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ömer Nasuhi Bilmen, Mehmet Sait Şimşek, Muhkem-Müteşâbih, Nâsîh-Mensuh

Bilim Kodu : 60408

Sayfa Adedi : 116

Yazar : Fatıma AĞIR

Danışman : Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

ABSTRACT

In this study, the approaches of Ömer Nasuhi Bilmen and Mehmet Sait Şimşek to the issues of mutashabih and abrogation were comparatively examined. The problems of Mutashabih and Abrogation are two important issues that have been discussed for centuries and there is no agreement on what they are. Every individual who has tried to understand the messages in the Quran correctly has encountered these issues. This study is a result of the effort to understand the Quran correctly. Addressing the issues of mutashabih and abrogation from different perspectives makes the issues even more remarkable. For this reason, the subject has been explained based on the views of two commentators, one traditionalist and the other contemporary, who lived in similar periods. In order to get to know these commentators closely, information about their lives and scientific personalities is given in the first chapter. Throughout history, various definitions have been made about the concepts of mutashabih and abrogation, which are the basic concepts of our study. While some of these definitions consist of contents that are similar to each other, some of them are completely unrelated to each other. For this reason, in the second chapter, what the concepts of mutashabih and nash mean are explained and their historical processes are discussed. In addition, the concepts of muhkem and ta'vil, which are closely related to the subject of mutashabih, are explained. Regarding the abrogation, the evidence of those who accepted the abrogation was stated and explained one by one, and in return, the objections of those who did not accept the abrogation to these evidence were explained separately. In the last chapter, firstly Bilmen and Şimşek's allegorical approaches were identified and compared. This comparison was made with various examples based on the verses that are considered as mutashabih in the Quran. After this was completed, Bilmen and Şimşek's understandings of abrogation were determined and their understandings were compared. This comparison was also made within the framework of the verses in the Quran. Three of these verses are the ones brought as evidence for abrogation. Apart from this, a comparison has also been made based on a few verses that are claimed to be abrogated. In the conclusion, after briefly explaining the problems, our conclusion is stated.

Keywords : Ömer Nasuhi Bilmen, Mehmet Sait Şimşek, Muhkem-Müteşâbih, Nâsih-Mensuh

Science Code : 60408

Number of Pages : 116

Author : Fatıma AĞIR

Supervisor : Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
ÖMER NASUHI BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN İSLÂM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ.....	5
1. Ömer Nasuhi Bilmen	5
1.1. İlmi Hayatı	5
1.2. Eserleri	8
2. Mehmet Sait Şimşek	12
2.1. İlmi Hayatı	12
2.2. Eserleri	13
İKİNCİ BÖLÜM.....	17
MUHKEM-MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH PROBLEMİ	17
1. Muhkem-Müteşâbih Problemi	17

1.1.	Problemin Tarihsel Süreci.....	17
1.2.	Problem ile İlgili Temel Kavramlar	27
1.2.1.	Muhkem	27
1.2.2.	Müteşâbih.....	29
1.2.3.	Te'vil.....	33
2.	Nâsih-Mensuh Problemi	35
2.1.	Nasih Probleminin Tarihsel Süreci	37
2.2.	Neshi Kabul Edenlerin Delilleri.....	43
2.3.	Neshi Reddedenlerin Delilleri.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		55
ÖMER NASUHI BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN MUHKEM-MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMLARI		55
1.	Ömer Nasuhi Bilmen'e Göre Muhkem-Müteşâbih.....	55
2.	Mehmet Sait Şimşek'e Göre Muhkem-Müteşâbih	58
3.	Bilmen ve Şimşek'in Muhkem ve Müteşâbih Yaklaşımının Mukayesesi	61
3.1.	Hurûf-ı Mukattaa Örnekleri	64
3.2.	Müteşâbih Sıfatlara Örnekler	67
3.3.	Geleceğe Dair Haberlere Örnekler.....	73
4.	Ömer Nasuhi Bilmen'e Göre Nâsih-Mensuh.....	78
5.	Mehmet Sait Şimşek'e Göre Nâsih-Mensuh.....	80
6.	Bilmen ve Şimşek'in Neshi Yaklaşımının Mukayesesi.....	83
6.1.	Bakara Sûresi 106. Âyet.....	83
6.2.	Bakara Sûresi 240. ve 234. Âyetler.....	85
6.3.	Enfâl Sûresi 65-66. Âyetler.....	86
6.4.	Ra'd Sûresi 39. Âyet	87

6.5. Nahl Sûresi 101. Âyet	88
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	96
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU.....	103

KISALTMALAR

bk.	:	Bakınız
ev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
Fak.	:	Faköltesi
Hız.	:	Hazreti
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVY	:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	:	Tahkik Eden
trc.	:	Tercüme Eden
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	ve benzerleri
vd.	:	ve diğeri
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kullarına gönderdiği hidayet rehberidir. Bu rehberi yoldaş edinen kulların, iki cihanda saadete kavuşacağı şüphesizdir. Ancak rehberi yoldaş edinmekle kastedilen sadece bir yük gibi heybede taşımak değildir. Yoldaş edinmek, Kur'ân'ı okumak, anlamak ve hayata geçirmektir. Okumadan anlamak, anlamadan da hayata geçirmek mümkün değildir. Dolayısıyla onu doğru yaşamak için, doğru anlamak gerekmektedir. Geçmişten bu yana İslâm âlimleri, Kur'ân'ı doğru anlama noktasında çokça çaba göstermişler ve Kur'ân ilimlerine yoğunlaşarak bu konuda çeşitli eserler oluşturmuşlardır. Müteşâbih ve nesih konuları da bu ilimler içerisinde yer alan ve onca çalışmaya rağmen çözüme kavuşturulamamış iki önemli meseledir. Dolayısıyla Kur'ân'ı doğru anlama gayretine bu iki problem de dâhildir.

Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetinde Kur'ân âyetlerinin bir kısmının müteşâbih olduğu belirtilmektedir. Müteşâbihin ne anlam ifade ettiği bilinmediği takdirde, Kur'ân'daki bu tür âyetlerin yanlış anlaşılması mümkündür. Özellikle Allah'ın sıfatları ile ilgili müteşâbihleri yanlış anlamak, kişiyi teccim ve teşbihe götürüp imanî noktada tehlikeye düşürebilir. Bu sebeple müteşâbih kavramını doğru tanımak ve bu tür âyetlere nasıl yaklaşmak gerektiğini iyi tespit etmek önemlidir. Buna mukabil müteşâbihlerin ne olduğu, kaç tane olduğu ve yorumlanıp yorumlanamayacağı meselesi ise İslâm âlimleri arasında ittifakın sağlanamadığı ve tartışmaların geçmişten günümüze kadar devam ettiği mühim bir mesele olmuştur. Hatta müteşâbihlerin yorumlanıp yorumlanamayacağı üzerine yapılan bu tür tartışmalar itikadî mezheplerin teşekkülüne dahi sebep oluşturmuştur. Müteşâbih âyetlerin anlam itibarıyla kesinlik ifade etmemesi bu tür âyetleri yoruma açık hale getirmektedir. Bu sebeple her mezhebî ekolün müteşâbih yaklaşımı kendi anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla müteşâbih konusu her çağda meydana gelebilecek tartışmaların zeminini oluşturmaya müsait bir alandır. Bu da konunun önemini göstermektedir. Aynı şekilde nesih konusu da, bilinmesi önem arz eden diğer bir meseledir. Çünkü nesih bizzat amelle ilgili hüküm âyetleri ile ilgilidir. Yani doğrudan insan davranışlarına yönelik bir durumdur. Bir

âyetin hükmünün sonradan gelen başka bir âyet ile kaldırılması, önceki âyet ile amel edilemeyeceği anlamına gelmektedir. İnsanların bu tür âyetleri yanlış belirlemesi, onları yanlış inanışlara sevk edecektir. Zaten bu şekildeki nesih anlayışı, bütün âlimler tarafından kabul edilen bir konu da değildir. Zaman içerisinde kavramın anlam değişikliğine uğraması, tartışmaları beraberinde getirmiştir. O halde nesih kabul edilse de edilmese de Kur'ân âyetlerini ilgilendiren bir durumdur dolayısıyla bilinmesi gerekmektedir.

Müteşâbih ve nesih konularında, görüşlerini tespit ve mukayese etmek için ele alınacak müfessirler Ömer Nasuhi Bilmen ve Mehmet Sait Şimşek'tir. Ömer Nasuhi Bilmen, Anadolu'nun yetiştirdiği kıymetli bir âlimdir. Küçük yaşlarda başlayan ilmi gayreti, hayatının son zamanlarına kadar devam etmiştir. Hayatı boyunca farklı vazifelerde görev almıştır. Ancak en mühim görevi yetmiş küsur yaşlarında icra ettiği Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Bu görevi kısa sürmüştür ancak Bilmen için sancılı bir süreç olmuştur. Çünkü bu dönem, Cumhuriyetin ilan edildiği ve dinde reform çalışmalarının yapıldığı dolayısıyla baskıların arttığı bir döneme denk gelmektedir. Etrafında bulunan bazı şahıslar onun eliyle dini reformu gerçekleştirmek için baskı oluşturmuşlar ve bu baskılar başkanlık sürecinin kısa sürmesine neden olmuştur. Dolayısıyla kendini ilme adanmış ve bu denli sancılı süreçlerden geçmiş bir âlimin ilmi birikiminden faydalanmak önemlidir. Ayrıca kendisine yapılan dini baskıların tesirini müteşâbih ve nesih yorumlarına yansıtıp yansıtmadığı meselesi de merakı celbeden bir husustur.

Mehmet Sait Şimşek ise, son dönem müfessirlerindendir. Çeşitli konulardaki genele aykırı görüşleri dikkat çekmektedir. Âlimlerin çoğunluğunun aynı fikirde olduğu hususlarda farklı görüşler beyan ederek konulara farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Özellikle müteşâbih ve nesih konularında özel çalışmalarının bulunması bu araştırma açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma aynı coğrafyada ve birbirine yakın zamanlarda yaşamış iki müfessirin, müteşâbih ve nesih gibi, ihtilaflı iki konuya yaklaşım tarzlarını ortaya koymaktadır. Bu konular üzerine yazılmış, farklı âlimlere ait görüşlerin araştırıldığı birçok makale ve tez bulunmaktadır. Ancak Ömer Nasuhi Bilmen'in müteşâbih ve nesih görüşünün aktarıldığı müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla beraber Mehmet Sait Şimşek'in müteşâbih ve nesih görüşlerini inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Zaten müellifin bu iki konu üzerine kaleme aldığı '*Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*' adlı eseri bulunmaktadır. Mukayeseli olarak yazılmış çalışmalar içerisinde Bilmen ile Şimşek'in mukayese edildiği herhangi bir

çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmaya konu itibariyle en yakın olan araştırma ‘*Nesh Anlayışında Mehmet Sait Şimşek ile Konyalı Mehmet Vehbi’nin Mukayesesi*’ isimli yüksek lisans tezidir. Burada nesih konusu üzerine bir mukayese yapılmıştır ancak müteşâbih konusu işlenmemiştir. Başka benzer bir çalışma da, ‘*Tefsirde tartışmalı temel meselelere yaklaşımlar (İmam Mâtürîdî ve M. Sait Şimşek’in tefsirlerinin mukayesesi)*’ adlı yüksek lisans tezidir. Başlıkları içerisinde diğer meselelerle beraber müteşâbih ve nesih konuları da yer almaktadır. Literatür taraması neticesinde, Bilmen, Şimşek, müteşâbih ve nesih konularının araştırıldığı farklı çalışmalar görülmüştür ancak tek bir çalışma içerisinde Bilmen ile Şimşek’in müteşâbih ve nesih konularına yaklaşımları ve bunların mukayesesi hususunda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmada, muhkem-müteşâbih ve nâsih-mensuh problemleri mukayeseli bir şekilde ele alınacaktır. Mukayese, birbirine yakın dönemlerde yaşamış iki müfessir, Ömer Nasuhi Bilmen ve Mehmet Sait Şimşek arasında gerçekleştirilecektir. Çalışmada ilk olarak bu müfessirler tanıtıldıktan sonra, muhkem-müteşâbih, nâsih-mensuh lafızlarının ayrı ayrı tanımları yapılacaktır. Bu bağlamda, müteşâbih ve nesih problemlerinin Kur’ân’daki durumu tespit edilecek ve âyetler içerisinde ne anlama geldikleri belirlenecektir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in ve onu takip eden sahabenin müteşâbih ve neshe yaklaşımı ve daha sonraki süreçlerde bu kavramların geçirdiği değişiklikler ve geldiği son nokta tespit edilecektir. Bir sonraki aşamada ise, bu problemlere Bilmen ve Şimşek’in penceresinden bakılacaktır. Müteşâbihi ve neshi ilgilendiren âyetler çerçevesinde, müfessirlerin görüşleri mukayese edilecek ve mukayese neticesinde ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar beyan edilecektir.

Bu araştırmanın gayesi, bu denli tartışmalara ve araştırmalara neden olan müteşâbih ve nesih problemleri hakkında durum tespiti yapıp, aynı coğrafyada birbirlerine yakın dönemlerde yaşamalarına rağmen zıt fikirler beyan eden müfessirlerin görüş farklarını ortaya koymak ve bunun sebeplerine yoğunlaşmak şeklinde gerçekleşecektir.

Ömer Nasuhi Bilmen ve Mehmet Sait Şimşek’in müteşâbih ve nesih problemlerine ilişkin yaklaşımları mukayeseli bir şekilde incelenecek ve yaklaşımlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilecektir. Daha çok farklılıklar ön plana çıkarılacaktır. Nedeni ise, aynı coğrafyada ve birbirine yakın dönemlerde yaşamış iki müfessirin benzerliklerinin olması gayet tabidir. Burada asıl dikkat çeken husus bu ortak özelliklere rağmen birbirlerinden farklı zıt görüşler beyan etmeleridir. Konuyla ilgili değerlendirmeler daha çok üçüncü bölümde

yapılacaktır. Çalışmada âyet mealleri tırnak içinde ve italik olarak verilecektir. Ayrıca bazı ıstılahî ifadeler ve eserler de tırnak içinde yazılacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde müelliflerin hayatlarına kısaca temas edilecek ve eserlerinden ayrı ayrı bahsedilecektir. Özellikle bu çalışmaya kaynaklık eden tefsir eserleri detaylı bir şekilde işlenecektir. İkinci bölümde, müteşâbih, muhkem, te'vil, nâsih, mensuh gibi kavramların tanımları verilip izah edilecektir. Bu kavramlarla ilgili âyetlerin mealleri ayrı ayrı yazılacak ve bu âyetlere getirilen yorumlar incelenecektir. Üçüncü bölümde, müfessirlerin muhkem-müteşâbih ve nâsih-mensuh yaklaşımları verilecek ve bunların mukayesesi yapılacaktır. Müteşâbih kısmının mukayesesi, Allah'ın sıfatları, mukattaa harfleri ve gaybî haberler üzerinden verilecektir. Nesih kısmının mukayesesi ise, neshin varlığına delil gösterilen üç âyet çerçevesinde ve en son sayılarının beş olduğu hususunda âlimlerin ittifak ettiği mensuh kabul edilen âyetlerden ikisi ile ifade edilecektir. Dolayısıyla beş âyetin hepsi verilmeyecektir. Zaten hem burada hem de daha önceki başlıklarda ele alınan konular hakkında pek çok örnek mevcuttur. Ancak, bu çalışmanın ve zamanın sınırlılığı nedeniyle hepsini ele almak mümkün değildir.

Çalışma, konusu itibariyle doğrudan Kur'ân-ı Kerim'i ilgilendirmektedir. Bu sebeple birinci sırada kullanılan ana kaynak yine Kur'ân'ın kendisidir. İkinci sırada ise, müfessirlerin yazdıkları tefsir kitapları gelmektedir. Bilmen'in sekiz ciltten oluşan '*Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*' adlı eseri ile Şimşek'in beş ciltten oluşan '*Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*' adlı eseri çalışmanın temel kaynaklardır. Yine Şimşek'e ait '*Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*' isimli eser doğrudan araştırmanın konusuyla alakalı bir kaynaktır. Bunların dışında kavram ve kişi araştırmalarında İslâm Ansiklopedisine ve İsfahânî'nin Müfredât'ına başvurulmuştur. Âyetlerin izahında Taberî, Tabâtabâî, Mevdûdî, Elmalılı ve Kur'ân Yolu tefsir kaynaklarına müracaat edilmiştir. Hadis kaynağı olarak Sahîh-i Müslim ve Riyâzü's-Sâlihîn kullanılmıştır. Ayrıca Bilmen, Şimşek, müteşâbih ve nesih konularına dair yazılmış pek çok makale, bildiri ve tezden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖMER NASUHI BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN İSLÂM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

1. Ömer Nasuhi Bilmen

Ömer Nasuhi Bilmen, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ve Cumhuriyetin yaklaşık ilk elli yılına şahit olmuş ve bu geçiş döneminin zorluklarını birebir yaşamış bir âlimdir. Sahip olduğu bilgi birikimi ile pek çok eser kaleme almıştır. Çalışmanın bu kısmında Bilmen'in hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.1. İlmi Hayatı

Ömer Nasuhi Bilmen, 1883 yılında, Erzurum'a bağlı Salasar köyünde doğmuştur. Babası Hacı Ahmet Efendi ve annesi Muhibe Hanım'dır. Küçük yaşta babasının vefatı üzerine Müderris ve Kaymakam amcası Abdurrezzâk İlmî Efendi'nin himayesinde yetişmiştir. Hem amcasından hem Erzurum Müftüsü Müderris Hüseyin Efendi'den ders okumuştur.¹ Amcası ve hocasının vefatı üzerine 1908 yılında İstanbul'a gelen Bilmen, Fatih Dersiâmlarından Şakir Efendi'nin derslerine iki yıl devam etmiş ve iki yılın sonunda hocasından icazet almıştır. Daha sonra Medresetü'l-Kuzat (Hukuk Fakültesi)'a girmiş ve 1913 yılında burayı birincilikle tamamlamıştır. 1912'de henüz öğrenciliği devam ederken girdiği ruus imtihanında başarılı olmuş ve neticesinde dersiam olarak göreve başlamıştır. Böylelikle memuriyet hayatına giriş yapan Bilmen, çeşitli medreselerde, liselerde ve İslâm Entitüsü'nde

---

¹ Rahmi Yaran, "Bilmen, Ömer Nasuhi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/162.

siyer, ahlâk, kelâm, fıkıh, fıkıh usulü ve Farsça gibi derslerin öğretimine uzun yıllar devam etmiştir.² İlmi birikimi, tevazuu ve kabiliyeti sayesinde kısa sürede toplum tarafından tanınmıştır. 1943 yılında İstanbul müftüsü olarak atanması ile, dini konularda ona olan teveccüh ve güven daha da artmıştır.³

Yaşamı boyunca çeşitli mevkilerde görev alan Bilmen, ilim öğrenmeye ve öğretmeye büyük önem vermiştir. Bu nedenle öğretmenlik mesleği, hayatının büyük bir bölümünde yer almıştır. Çeşitli alanlarda ve kurumlarda gerçekleştirdiği eğitim hizmetlerinin ardından son görev yeri 1960 yılında atandığı Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur.⁴ Bu görevinde bir yıldan daha az bir süre kalabilmiştir. O dönemki siyasi düşüncenin ve basın yayın organlarının, dini reform hususunda Bilmen’e baskı yapması ve Bilmen’in yardımcılığını yapan bir generalin, bu reformu onun eliyle halka mal etmeye çalışması Diyanet İşleri Başkanlığı görev sürecini kısaltmıştır. Bilmen’in, dini hususlar söz konusu olduğunda taviz vermeyecek bir yapı ve anlayışa sahip olması onun bu görevden istifa etmesine sebep olmuştur.⁵

Bilmen, 1961 yılında memuriyet hayatını tamamlamış ve hayatının bundan sonraki kısmını evinde ibadet ve ilmi çalışmalar ile geçirmiştir. Sekiz ciltlik tefsirini de bu dönemde yazmıştır. 1971 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Kabri Edirnekapı Sakızağacı şehitliğinde bulunmaktadır.⁶

Hayatını İslâm dinine hizmete adanmış olan Bilmen, küçük yaşlarından itibaren okumaya ilgi duymuş ve hayatının sonuna kadar kendini ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmıştır. Daha çocuk yaşlarda iken kendi gayretleriyle kütüphanesini oluşturması, onun okumaya duyduğu sevgi ve ilgiyi göstermektedir. Ondaki okuma sevgisi beraberinde yazma arzusunu da oluşturmuş ve netice itibarıyla Bilmen, müslümanların istifadesine sunduğu, otuz cilde yakın eser ortaya koymuştur.⁷ Eserlerini ve İslâm ilmindeki öğretilerini oluştururken kendi

---

² Ayhan Işık, “İlme Adanan Ömür: Ömer Nasuhi Bilmen”, *Din ve Hayat Dergisi* 24 (Şubat 2015), 56-57. Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, “Büyük Kaybımız”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 10/112-113 (Eylül-Ekim 1971), 374.

³ Erdoğan Köycü, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Hayatı ve Büyük İslâm İlmihali Adlı Eseri Bağlamında Hadis İlmi’ndeki Yeri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 3141-3142.

⁴ Yaran, “Bilmen, Ömer Nasuhi”, 6/162.

⁵ Bektaş Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 13.

⁶ Yaran, “Bilmen, Ömer Nasuhi”, 6/162.

⁷ Canan Candan, *Ö.N. Bilmen’in İlmi Kişiliği ve “Hukukî İslâmiyye Kamusu” Adlı Eserinin Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 13.

mezhebi çizgisinin dışına çıkmamıştır. Bu bağlamda Bilmen’in, Hanefî bir fakih, Mâtürîdî bir kelâmcı ve Nakşî bir mutasavvıf çizgisinde olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.⁸

Örnek şahsiyeti, yüksek bilgisi ve politikadan uzak tavrı ile Türkiye’deki müslüman halkın güvenini kazanmıştır. Aynı zamanda bu özellikleri, Diyanet İşleri Başkanlığı görev ömrünü kısaltmıştır. Nitekim o günkü siyasetin, dini konulardaki baskıcı tavrına karşı, ‘Bozulmayan bir dinde reform mu olur’ diyerek İslâm ilkelerinin sarsılmaz oluşunu savunmuştur.⁹

Altmış yıl süren hocalığı boyunca öğrencilerine karşı anlayışlı olduğu, kendisine verilen ‘Şeker Muallim’ lakabından anlaşılmaktadır. Öğrencilerine bol not verme sebebini ise, “Anadolu’nun Allah diyen insana ihtiyacı vardır” diyerek açıklamıştır.¹⁰ Son dönem din âlimlerinden biri olan İsmail Çetin¹¹ ve 1951 yılında Rize müftülüğüne atanan ders arkadaşı Yusuf Karali,¹² Bilmen’den ders almıştır. Ayrıca Nakşîbendî Şeyhi Musa Topbaş¹³ da onun sohbetlerinden faydalanmıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen, fıkıh, kelâm, tefsir gibi ilimlerin yanı sıra edebi yönden de oldukça güçlü bir yeteneğe sahiptir. Bu yeteneğini eserlerine yansıtmıştır. İzah ettiği konuların sonuna o anki duygularını yansıtan beyitler eklemiştir. Bazı beyitleri alıntı yapmış bazı beyitleri de kendi yazmıştır. Şiirleri dinî içerikli ve didaktiktir. Geleneksel şiir kültürü ile yazdığı klasik vezin ölçülü şiirlerinde, tema olarak döneminin edebi atmosferinden de yararlanmıştır. Türkçe dışında Arapça ve Farsça dillerinde şiirler yazmıştır.¹⁴ Çocukluk yaşlarında başlayan şiir sevgisi ömrü boyunca devam etmiş ve kendi şairliğini överek bu konuda iddialı olduğunu göstermiştir.¹⁵

Bilmen’in, pek çok bilinmeyen, sûfî bir yönü de vardır. Onun İskender Paşa cemaati ile irtibatlı olduğu, çevresindeki yakınları tarafından dile getirilmektedir. Büyük İslâm İlmihaline yerleştirdiği şiirlerinde de bu durum kısmen kendini hissettirmektedir.¹⁶ Ayrıca

---

⁸ İslâm Düşünce Atlası (İDA), “Ömer Nasuhi Bilmen” (Erişim 28 Aralık 2023).

⁹ Yaran, “Bilmen, Ömer Nasuhi”, 6/162.

¹⁰ Candan, Ö.N. Bilmen’in İlmi Kişiliği ve “Hukukî İslâmîyye Kamusu” Adlı Eserinin Tahlili, 13.

¹¹ Recep Özdirek, “Çetin, İsmail”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 28 Aralık 2023).

¹² İsmail Kara, “Yusuf Karali”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 28 Aralık 2023).

¹³ Necdet Tosun, “Topbaş, Musa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 28 Aralık 2023).

¹⁴ Bilal Kemikli, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Beyânü’l-Hak’taki Şiirleri”, Dini Araştırmalar 2/4 (Mayıs-Ağustos 1999), 47-49.

¹⁵ Orhan Başaran, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Nüzhetü’l-Ervâh Adlı Farsça Divançesi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler (Erzurum: 2007), 1/591-593.

¹⁶ Orhan Çeker, Tasavvufî Meselelere Fıkhi Bakış (Konya: Damla Ofset, 2010), 117.

Nakşîbendî şeyhi Ömer Ziyâeddin Dağıstânî ve ondan icazet alan Yusuf Ziyâeddin Ezherî gibi zatlardan istifade ettiği belirtilmektedir.¹⁷

1.2. Eserleri

Ömer Nasuhi Bilmen, temel İslâmî ilimler alanında pek çok eser telif etmiştir. Dinî ilimleri bilmenin, müslümanın birinci vazifesi olduğunu ifade ederek, bu bilginin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁸ Söz konusu bu vazifeyi ilk olarak kendi şahsında yaşatma gayreti ile çeşitli eserler meydana getiren Bilmen aynı zamanda eserleri ile, müslümanlara ışık tutmuş ve dini ilimlerle donanmış bireylerin yetişmesini gaye edinmiştir. Bunun içindir ki tek bir alanda değil, tefsir, kelâm, hadis, İslâm hukuku, ahlâk, felsefe, tarih ve edebiyat gibi pek çok alanda eseri ve muhtelif konularda makaleleri¹⁹ bulunmaktadır.

Her ne kadar alanları farklı da olsa hemen hemen tüm eserlerinde ahlâkî vurgu belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Erken dönemlerinde ahlâk üzerine iki eser kaleme alması bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. “*Nesâih-i Kur’âniyye*” adı ile oluşturduğu ve sonradan “*Kur’ân-ı Kerim’den Dersler ve Öğütler*” (1947-1950) şeklinde basılan eseri ahlâk alanındaki ilk eseridir. Otuz vaazdan oluşan eser Bilmen’in muhtelif camii kürsülerinde verdiği vaazlardan oluşmaktadır. Günümüzdeki son basımı ise 2007 yılında ‘Kur’ân Nasihatları’ adı altında olmuştur.²⁰ Ahlâk üzerine telif ettiği diğer eseri, “*Yüksek İslâm Ahlâkı*” (1949) kitabıdır. Burada ahlâkın kaynağını felsefî açıdan sorgulamakta ve sonuç olarak ahlâkın temelini, genel felsefî düşüncenin aksine, dine bağlamaktadır.²¹

Daha sonraki dönemde ilmi faaliyetlerini fıkıh alanına yöneltmiştir. Bu alanda, Türkiye toplumunun ameli bilgi ihtiyacını karşılayan ve nesilden nesile aktarılan, sadaka-i câriye konumuna ulaşmış ve günümüze kadar yazılmış hiçbir ilmihalin onu aşamadığı, “*Büyük İslâm İlmihali*”ni (1947-1948) kaleme almıştır.²² Bu eseri yazmadaki maksadı, ruhunu ve benliğini doyurmak için arayış içerisinde olan her müslümanın dini bilgi ihtiyacını

---

¹⁷ Melikşah Sezen, “Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri”, *Aylık* 184 (Ocak 2020), 21.

¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, sad. Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Merve Yay, tarih yok), 3.

¹⁹ Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri*, 64-69.

²⁰ Köycü, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Hayatı ve Büyük İslâm İlmihali Adlı Eseri Bağlamında Hadis İlmi’ndeki Yeri”, 3143-3144.

²¹ Hüseyin Karaman, “Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Nasuhi Bilmen’e Göre Ahlâkın Temellendirilmesi Problemi” *Ekev Akademi Dergisi* 10/28 (Yaz 2006), 81.

²² Çeker, *Tasavvufî Meselelere Fıkhi Bakiş*, 117.

karşılamaktır. Nitekim çevresinden pek çok kişi bir ilmihal kitabı yazılması yönünde kendisine istekte bulunmuştur. Bilmen, zaten mevcut olan sayısız dini eserin ya araştırılamayacak kadar çok kapsamlı olması ya da ihtiyaç olan bilgiyi karşılayamayacak kadar çok kısa olması nedeniyle yeni bir ilmihal kitabını gerekli görmüş ve insanların taleplerini geri çevirmeyerek bu eseri kaleme almıştır. On bölümden oluşan eser, itikat, ibadat, muâmelât, kerahiyet, ahlâk ve siyer konularını içermektedir.²³

İslâm Hukuku alanında yazdığı diğer eseri de “*Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*”dur (1949-1952). İlk yıllarda altı cilt olarak basılan eser sonraki baskılarda Bilmen’in oğlunun çalışmalarıyla sekiz cilt haline getirilmiştir. Bu eser, fıkıh alanında en kapsamlı şekilde yazılmış ilk Türkçe eserdir. Eserini, klasik fıkıh geleneği ile yazan Bilmen, her bölümün başında işlenecek konuyu bir düzen dahilinde izah ederek gerekli ıstilahî terimleri tanımlamıştır. 1400 civarında terimi tanımlamış olması esere kamus olma özelliğini kazandırmıştır. Konuları Hanefî mezhebi çerçevesinde işlemiştir. Bununla beraber diğer mezheplerin de görüşlerine yer vererek okuyucuya mukayese imkânı sunmuştur.²⁴

Toplumsal bir parçası olarak içtimaî hayatla her daim iç içe olan Bilmen, eserlerini de ihtiyaç çerçevesinde oluşturmuştur. Yeni ilmi kelâm tartışmalarının ardından çağın inanç problemlerine çözüm üretmek, toplumun maneviyatını artırmak, genç fıkirlere yol göstermek ve insanların ruhi ihtiyaçlarını gidermek gayesi ile kelâm ilmine dair iki önemli eser kaleme almıştır. “*Muvazzah İlm-i Kelâm*” ve “*Mûlahhas İlm-i Tevhid: Akaidi İslâmiye*” isimli bu eserlerinde geçmiş ile yeni çağı sentezlemiştir. Yani geleneğe bağlı kalmakla beraber yeni bir tarz ile geleneği yeniden üretmeyi denemiştir. Çünkü ona göre kelâm ilmi geçmişte tekrar eden bir ilim değil, bilakis ortaya çıkan yeni inanç problemlerine çözüm üretebilen dinamik bir sistemdir.²⁵ “*Muvazzah İlm-i Kelâm*” adlı kitabı, altı bölümden oluşan, dört yüz sekiz sayfalık kapsamlı bir eserdir. Altı bölüm dışında geniş bir giriş bölümü bulunmaktadır. Müellif burada teknik kelâmî meseleleri izah etmiştir. Kelâm konularını Mâtürîdî çizgisinde işlemiş ve aynı zamanda orta yollu bir Ehl-i sünnet anlayışı sergilemiştir. İslâm akaidine ters düşen düşünce akımlarını bu kitabında tenkit etmiştir. Kelâm alanında

---

²³ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 3-4.

²⁴ Talip Türkan, “Ömer Nasuhi Bilmen ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 282-286.

²⁵ Ramazan Altıntaş, “Ömer Nasuhi Bilmen’in ‘Yeni İlm-i Kelâm’ Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/407-417.

daha özet şekilde kaleme aldığı diğer eseri “*Mûlahhas İlmi Kelâm ve İslâm Akaidi*”dir”. Altı iman esasının işlendiği altı bölümden oluşan eser doksan beş sayfadan ibarettir.²⁶

Bilmen, kelâm ve fıkıh bilim dallarında olduğu gibi tefsir alanında da önemli eserler kaleme almıştır. Bunlardan ilki, “*Büyük Tefsir Tarihi/Tabakatü’l-Müfessirîn*” adlı eseridir. Bu eser tefsir tarihi üzerine yazılan seçkin kaynaklardan biridir. Latin harfleri ile Türkçe olarak yazılan eser iki ciltten oluşmaktadır. Müellif, ilk cildinde tefsir usulünü, ikinci cildinde de tefsir tarihini işlemiştir. İkinci ciltte, sahabeden başlayıp kendi dönemine kadar gelen müfessirleri ölüm tarihleri ile beraber zikretmiştir. Sahabe dönemini ‘mümtaz tabaka’ başlığı altında vermiş ve bu tabaka dışındaki diğer müfessirleri de vefat tarihlerine göre on dört tabakaya ayırmıştır. Toplamda yedi yüz dokuz müfessir ve eseri hakkında kapsamlı bilgiler vermiştir.²⁷ Bilmen’in tefsir alanında yazdığı diğer eseri, “*Sûre-i Fethin Türkçe Tefsiri İ’tilâyı İslâm ile Türkçe Tarihçesi*”dir. İstanbul’un fethinin beş yüzüncü yıldönümü anısına kaleme aldığı eseridir. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fetih sûresinin tefsiri, ikinci bölümde dinler tarihine yönelik bilgiler ve üçüncü bölümde de, İstanbul’un tarihi ve Sultan Fatih’in hayatı hakkında genel bilgiler verilmiştir.²⁸ Müellifin bunlar dışında son olarak kaleme aldığı tefsir eseri ise, “*Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*”dir. Ömer Nasuhi Bilmen emekliye ayrıldıktan sonra kaleme aldığı bu eseri sekiz ciltten oluşmaktadır. Eser, diğer eserlerine nazaran yılların onda biriktirdiği bilgi ve tecrübeyi taşıması açısından önemli bir yere sahiptir. Önsözünde, müslüman halkın talebi üzerine eseri oluşturduğunu, âyetleri özet bir şekilde tefsir ettiğini ve çeşitli âlimlerin tefsirlerinden istifade ederek kaleme aldığını belirtmiştir.²⁹ İhtiyaç ve talep üzerine oluşturduğu bu eserini dört yılda tamamlamıştır.³⁰ Bilmen, istifade ettiği on eserin ismini eserin önsözünde vermiştir.³¹ Bu on eserin dışında tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, siyer gibi farklı alanlarda kaynak eserlerden de faydalanmıştır.³²

---

²⁶ İsa Yüceer, “Çağdaş Bir Sünnî Kelâmcı Ömer Nasuhi Bilmen”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/420-450.

²⁷ Bilal Deliser, “Tarihsel Arka Planlı Yüzyıl Okumaları-I: Ömer Nasuhi Bilmen’in Büyük Tefsir Tarihi/Tabakatü’l-Müfessirîn Adlı Eserinin İlk Üç Tabakası”, *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 7/3 (Aralık 2023), 303-304.

²⁸ Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri*, 40-45.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, sad. Sadreddin Gümüş-Muhsin Demirci (İstanbul: İpek Yayınları 2017), 1/11.

³⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 8/457.

³¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/11.

³² Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri*, 74-79.

Bilmen tefsirinin özelliklerini ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Genel okuyucunun anlayabileceği sadelikte ve akıcı bir üslup ile yazılmıştır.³³
- Kaynakları açısından dirâyet tefsir türünden olmakla birlikte, zaman zaman rivâyet tefsir türü de kullanılmıştır.³⁴
- Sûrelerin girişinde o sûre hakkında âyet sayısı, nerede nâzil olduğu, sûrenin ismi ve varsa diğer isimleri, sûreler arasındaki münasebet, o sûreyi okumanın fazileti ile ilgili hadisler ve sûrenin başlıca içeriği gibi genel bilgiler verildikten sonra âyetleri izah kısmına geçilmiştir.³⁵
- Âyetler açıklanırken, ilgili âyet içerisinde geçen ve gerekli görülen kelimeler teker teker ele alınarak kısaca izah edilmiştir.³⁶
- Bazı âyetlerin sonuna zaman zaman beyitler eklenerek eser zenginleştirilmiştir.³⁷
- Gerekli görülen yerlerde âyetlerin nüzul sebebi açıklanmıştır.³⁸
- Bazı hususlarda birden fazla âlimin görüşü paylaşılarak konu daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Mesela Bilmen, İsrâ sûresi 85. âyette geçen “Ruh” kelimesini, farklı âlimlerin görüşlerini belirterek, 11 madde halinde izah etmiştir.³⁹
- Ahkâm âyetleri Hanefî fıkına göre tefsir edilmiştir. Bununla beraber gerekli görülen yerlerde diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Sözgelimi, Bakara sûresinde Merve ile Safa arasındaki sa’yin hükmü dört mezhebe göre açıklanmıştır.⁴⁰
- Naklettiği hadislerin senetlerini belirtmemiştir. Nadiren hadislerin sıhhati hakkında bilgi verilmiştir.⁴¹
- Kur’ân kıssalarını açıklama kısmında zaman zaman İsrâiliyata yer verilmiştir.⁴²

Çalışmanın konusunu yakından ilgilendiren bu tefsir hakkındaki genel kanaatimiz şu şekildedir: Bilmen’nin bu tefsiri ömrünün sonlarına doğru yazmış olması, eserin büyük bir

---

³³ Ömer Dumlu, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Tefsiri Halk İçin Mi Yazıldı?”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/162.

³⁴ Orhan Atalay, “Ömer Nasuhi Bilmen’in Tefsiri’nde İçtimai Boyut”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/172.

³⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 8/158.

³⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/13-14.

³⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/430-431, 4/181.

³⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/461.

³⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 4/205-208.

⁴⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/133.

⁴¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 6/225.

⁴² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 6/282-283. (Hz. Davud’un kıssasından bahsetmiş fakat aslı olmadığını da belirtmiştir.)

tecrübe ve birikim sonucu oluştuğunu göstermektedir. Eserin en dikkat çeken özelliği, Türkçe yazılmış tefsirler içerisinde, âyeti tefsir ederken cümle akışını bozmadan âyetin mealini de vermek suretiyle meal ve tefsirin aynı cümleler içerisinde birlikte verildiği ilk tefsir olmasıdır. Bunun yanı sıra, Türkçe kelimelerin az kullanılmış olması bu eserin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu durum, günümüzde Bilmen tefsirinin diğer bazı tefsir eserlerine nazaran sönük kalmasının nedeni olarak görülebilir. Böyle kıymetli bir eserin günümüz Türkçesi ile sadeleştirilerek topluma kazandırılması, Bilmen’in eseri kaleme almadaki amacına uygun düşen bir hizmet olacaktır.

Bilmen’in hadis alanında yazdığı eseri “*Hikmet Goncaları*”dır. Burada Bilmen, temel hadis kaynaklarından derlediği beş yüz hadisın önce metnini ve mealini vermiş sonra da açıklamasını yapmıştır.⁴³

Bütün bu seçkin eserlerinin dışında edebiyat ve felsefe gibi çeşitli alanlarda da eserleri bulunmaktadır. Ayrıca muhtelif dergilerde yayınlanan makaleleri olmuştur. Kitaplarındaki çeşitlilik makalelerinde de mevcuttur. Makale konularını ağırlıklı olarak fıkıh alanından seçmiş olsa da başka alanlara dair çeşitli konular üzerine de yazıları bulunmaktadır.⁴⁴

2. Mehmet Sait Şimşek

Mehmet Sait Şimşek, çağdaş müfessirlerdendir. Bazı İslâmî meseleler hakkındaki farklı görüşleri ile dikkat çekmektedir. Çeşitli eserler kaleme almıştır. Şimşek’in hayatı ve eserleri hakkındaki bilgi kısaca şu şekildedir:

2.1. İlmî Hayatı

Şimşek, 1951 yılında Mardin’in Kumlu köyünde doğmuştur. İlkokulu Şanlıurfa’nın Ceylanpınar ilçesinde, liseyi Diyarbakır İmam-Hatip Lisesinde ve üniversiteyi Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünde tamamlamıştır. Mezuniyetinin akabinde önce vaizlik daha sonra da öğretmenlik görevlerini icra etmiştir. 1977 yılında akademik hayata giriş yapmış ve 1994 yılında Tefsir dalında Profesör olmuştur. 2018 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi

---

⁴³ Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri*, 58.

⁴⁴ Günay, *Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri*, 64-69.

İlahiyat Fakültesinden emekliye ayrılmıştır.⁴⁵ 16 Haziran gecesi saat: 22:30 sularında Konya’da vefat etmiştir. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camiinde 17.06.2024’te kılınan cenaze namazının ardından Hocacihan mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁶

Şimşek’e ait yayımlanmış yedi eser bulunmaktadır. Bunların dışında Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği kitaplar ve çok sayıda yayımlanmış makaleleri mevcuttur. Bu konuda şu kısa bilgiyi vermek mümkündür.

2.2. Eserleri

“Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele” isimli eseri bu çalışmanın konusunu içermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Eserde, geçmişten bugüne ulemâ arasında tartışmaların hiç son bulmadığı iki temel mesele olan, Müteşâbih ve Nesih konuları işlenmiştir. Eserde, ilgili kavramların tanımları yapılmış ve akabinde çeşitli deliller ve görüşler verilerek konu izah edilmiştir. Bununla beraber eserin önsözünde, izzet ve onur sahibi olan İslâm toplumunun bir asırdır bu özelliklerini yitirdiğini belirten Şimşek, bu geriye gidişin nedenini, sanayi devrimi ile başlayan ve kontrolü ele geçiren yeni medeniyet taraftarlarına bağlamaktadır. Müslümanların kendi içinde ayrılığa düşmesine neden olan bu durum neticesinde her mezhep kendi anlayışı çerçevesinde eser oluşturma çabasına girmiştir. Bu da tartışmaları ve ayrılıkları daha da arttırmıştır. Dolayısıyla ona göre, müslümanların sağlıklı bir inanca sahip olmaları önyargı ve taassuplarından kurtulmalarına bağlıdır. O halde müteşâbih ve nesih gibi tartışmalı konuların doğru anlaşılması, tarafsız bir şekilde bu konulara bakılması ile mümkün olacaktır.⁴⁷

“Günümüz Tefsir Problemleri” adı ile kaleme aldığı eseri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şimşek, Kur’ân-ı Kerim’e özgü temel özellikler üzerine bilgi vermiştir. İkinci bölümde yazar, günümüzdeki içtimaî, modernist, edebi ve tasavvufî gibi tefsir ekollerini misaller vererek tanıtmıştır. Son bölümde ise, geçmişten günümüze kadar tartışması devam edegelmiş bazı konuları kendine has bakış açısı ile izah etmiştir. Yazar eserinde, İslâm aleminin günümüzde Kur’ân’ı anlama noktasında yaşadığı sapmalardan kurtulabilmesi için

---

⁴⁵ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 1/1.

⁴⁶ Cahit Karaalp, “Âlim, Muharrir ve Müfessir: Mehmet Sait Şimşek’in Hayatı, Düşünceleri ve İlmî Mirası”, *Umrân Dergisi* 359 (Temmuz 2024), 67.

⁴⁷ M. Sait Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele* (İstanbul: Hikmetevi Yay., 2021), 7-14.

Kur'ân'ı doğru anlaması gerektiğini belirtmiş ve bunun için de müslümanların şekilcilikten kurtulup öze/muhtevaya inmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸

Müellifin diğer bir eseri ise “*Kur'ân'ın Ana Konuları*” isimli eseridir. Önsözünde, bu eserinin konulu tefsir türünden bir eser olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'ın temel konularını anlama ve yaşama noktasında pratik bilgilerin verildiği bir kitaptır. Üç bölümden oluşan eserde birinci bölümde, Kur'ân'da inanç esasları, ikinci bölümde ibadetler, üçüncü bölümde Kur'ân'daki toplumsal yapı üzerine izahlar getirmiştir.⁴⁹

Şimşek'in bir başka eseri de “*Kur'ân Kıssalarına Giriş*” kitabıdır. Bu kitap, Kur'ân-ı Kerim'de geçen kıssaların yaşanmış olup olmama durumuna göre meydana gelen tartışmalara ve bu bağlamda zihinlerde oluşan sorulara cevap niteliğinde olup dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kıssaların kaynağı nedir sorusuna yönelik çalışma yapılmıştır. İkinci bölümde bu kıssaların var olmasındaki gaye ve hedef nedir sualine cevap verilmiştir. Üçüncü bölümde İsrâiliyat nedir ve nereden gelmektedir meselesi incelenmiştir. Son bölümde ise, Hz. Adem'in kıssası örnek kıssa olarak ele alınmış ve Kur'ân ve Tevrat'ta geçiş şekilleri mukayese edilmiştir.⁵⁰

Şimşek, “*Yaratılış Olayı*” adını verdiği başka bir eserinde, insanoğlunun en çok ilgisini celbeden nereden geldik, nasıl var olduk sorularını içeren temel meseleyi yani insanın yaratılışını Kur'ân ve Tevrat üzerinden incelemiştir. Yaratılış olayı felsefi akımların da temelini teşkil eder. Nitekim yaratılışa bakış aynı zamanda evrene ve hayata bakışı da belirlemektedir. Dolayısıyla Şimşek, konunun önemine binaen, yaratılış olayını Kur'ân'ın bütünü çerçevesinde incelemiştir. Ayrıca insanın nasıl yaratıldığı meselesinin dışında niçin yaratıldığı bahsine de değinmiştir.⁵¹

“*Fatiha Sûresi ve Türkçe Namaz*” isimli eserinde Fatiha sûresinin önemine değinen Şimşek, herkesin bu sûreyi anlayabilmesi ve anlayarak okuyabilmesi adına böyle bir eseri telif etmiştir. Sûrenin tefsirini kapsamlı bir şekilde yaptıktan sonra yahudi ve hristiyan sapmasından bahsetmiş ardından da müslümanların sapma yollarına değinmiştir. Geniş izahlarının ardından Türkçe namaz olabileceğini iddia edenlerin delillerini teker teker

⁴⁸ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yay., 2014), 24.

⁴⁹ M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yay., 2005), 10.

⁵⁰ Mahmut Baldız, *Mehmet Sait Şimşek'in “Hayat Kaynağı Kur'ân” Tefsirinde Sebeb-i Nüzul ve Nâsih-Mensuh* (İğdır: İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 31-32.

⁵¹ M. Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı* (İstanbul: Beyan Yay., 1993), 7-14.

inceleyerek bu meseleye de cevap vermiştir. Son olarak da, Hz. Peygamber dönemi İslâm anlayışına geri dönüşü savunanlar ile Protestanlık arasında bir ilgi olup olmadığını incelemiştir.⁵²

“*Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*” adlı eseri müellifin en kapsamlı ve önemli eseridir. Kur’ân’ın hayatın kaynağı olduğunu ve bozulmuş hayatları yeniden düzenlemeyi gaye edindiğini belirten Şimşek, beş ciltten oluşan Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsirini aynı amaç doğrultusunda kaleme almıştır. On bir yılda tamamladığı eserini herhangi bir ekol ya da şahsın etkisinde kalmadan kendi bilgi ve birikimi ile oluşturduğunu ve bununla beraber gerekli yerlerde bazı tefsir kaynaklarına müracaat ettiğini ifade etmiştir.⁵³

Şimşek’in tefsirinin özelliklerini ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Akademik tartışmalardan uzak, genel okuyucunun anlayabileceği bir üslup ile yazılmıştır.⁵⁴
- Dirâyet tefsir metodu ağır basmakla beraber, rivâyet metodu da kullanılmıştır.⁵⁵
- Sûrelerin girişinde, âyet sayısı, nerede nâzil olduğu, sûrenin ismi ve bu ismi alma sebebi açıklanmıştır. Son olarak, sûrenin içeriği hakkında genel bilgiler verildikten sonra âyetleri izah kısmına geçilmiştir. Bununla beraber yer yer sûreler ya da bazı âyetler arasındaki münasebet zikredilmiştir. Fatiha sûresinde geçen “*Bizi dosdoğru yola ilet*” âyeti ile Bakara sûresi arasında böyle bir münasebet kurulmuştur.⁵⁶
- İstifade edilen kaynaklara bazen dipnot verilerek bazen de metin içinde paragraf açılarak atıfta bulunulmuştur.⁵⁷
- Gaybî konulardaki tartışmalara girilmemiştir. Örneğin Hz. Musa’ya ağaçtan seslenen Yaraticının nasıl seslendiği konusu kelâm ekolleri arasında tartışmalara neden olmuştur. Şimşek, bu tür gaybî konuları tartışmanın insanı kesin sonuca ulaştırmayacağını ve dolayısıyla bu tür tartışmalardan tefsirinde kaçındığını ifade etmiştir.⁵⁸

---

⁵² Baldız, Mehmet Sait Şimşek’in “*Hayat Kaynağı Kur’ân*” Tefsirinde Sebeb-i Nüzul ve Nâsih-Mensuh, 31.

⁵³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1/9.

⁵⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1/9.

⁵⁵ Abdulvehap Erin, *Prof. Dr. M. Sait Şimşek’in Tefsirindeki Metodu* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 167.

⁵⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1/19-20.

⁵⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 5/94-104. (Garanik Kıssası örneğinde, on bir farklı âlimin görüşüne yer vermiştir.).

⁵⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 4/58.

- Şimşek eserinde, bazen kendi görüşünü desteklemek bazen de muhaliflerinin görüşlerinin kabul edilemez oluşunu belirtmek için Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılar yapmıştır. Hz. Yusuf'un önünde kardeşlerinin secde etmesi hadisesinde, 'secde' kelimesinin ıstılah anlamı ile değil, lügat anlamı ile anlaşılması gerektiğini belirten ve bu sebeple 'secede' kelimesini 'selam verdiler' şeklinde tercüme eden Şimşek, bu görüşünü desteklemek için Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntı yapmıştır.⁵⁹ Yine Kitâb-ı Mukaddes'te geçen ve Hz. Davud'a isnad edilen zina ve katil olma suçunun asla kabul edilemez olduğunu açıklamıştır.⁶⁰ Bu ve buna benzer İsrâiliyatın birçok tefsirde yer aldığını ve okuyucuya verilmek istenen asıl mesajın anlaşılmasına engel olduğunu vurgulamıştır.⁶¹
- Zikredilen hadislerin pek çoğunda kaynak belirtilmiştir.⁶² Hakkında birçok rivâyet bulunan bazı kıssalarda, sahih kabul edilen hadislere, içerisinde kelime ilaveleri ve değişiklikleri olduğu kanısıyla yer verilmemiştir.⁶³

Şimşek'in telif eserlerinden başka tercüme eserleri de bulunmaktadır. Bunlar, *Kur'ân Mucizesi*, *Kur'ân İlimleri*, *İslâm'a Davet Metodu*, *İslâm Medeniyetinden Altın Tablolar* şeklindedir. Ayrıca Şimşek'in, hakemli dergilerde yayımlanmış makaleleri, çeşitli tebliğ ve bildirileri de mevcuttur.⁶⁴

---

⁵⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/49-50.

⁶⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/318-320.

⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/19.

⁶² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/261, 4/495

⁶³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/278.

⁶⁴ Rabia Gökmen, *Sait Şimşek'in Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nde Tartışmalı Konular* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7-9.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHKEM-MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH PROBLEMİ

1. Muhkem-Müteşâbih Problemi

Kur'ân-ı Kerim'in inzali ile birlikte muhkem ve müteşâbih kavramları İslâm literatüründe yerini almıştır. Nitekim Kur'ân kendi ifadesi ile ayetlerini muhkem ve müteşâbih olarak iki sınıfa ayırmaktadır. Hz. Peygamber döneminde bu kavramları anlama noktasında herhangi bir ayrılık yokken sonraki dönemlerde, özellikle müteşâbih lafzı mezhebî algıların da tesiriyle âlimler tarafından farklı yaklaşımlarla gündeme getirilmiştir. Müteşâbih lafızları anlamlandırma hususunda ayrılıklar oluşmuş ve böylelikle muhkem-müteşâbih meselesi tarih boyunca tartışılır hale gelmiştir. Bu konu üzerine pek çok eser yazılmış ve çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Ancak burada aslolan konunun doğru anlaşılması için bu kavramların ilk kaynağında nasıl geçtiği ve ne anlatmak istediğidir. Bu bakımdan çalışmanın bu kısmında ilk olarak muhkem-müteşâbih kavramlarının Kur'ân'da nasıl geçtiği incelenecektir. Akabinde ise devam eden tarihsel süreç içerisinde bu meselenin İslâm düşüncesindeki yeri araştırılacaktır. Her ne kadar muhkem ve müteşâbih kavramları birlikte anlaşılması gereken iki kavram olsa da, burada tartışmalara neden olan asıl kavram müteşâbih kavramıdır. Bu sebeple bu çalışmada muhkem kavramı ana hatlarıyla verilmiştir ve yeteri kadar müteşâbih üzerinde durulmuştur.

1.1. Problemin Tarihsel Süreci

Muhkem lafzı Kur'ân'da dört yerde geçmektedir. Bir âyette, şeytanın vesvese ve müdahalelerine yönelik Allah'ın âyetlerini Hz. Peygamber'in kalbinde sağlamlaştırması

şeklindedir.⁶⁵ Diğer ‘âyette ise, ‘muhkem bir sûre’ şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁶ Bu ikisinin dışında kalan diğer iki âyetten birincisinde Kur’ân’ın bütün âyetlerinin muhkem olduğu,⁶⁷ ikincisinde de Kur’ân’ın bir kısmının muhkem bir kısmının müteşâbih olduğu belirtilmiştir.⁶⁸

Müteşâbih lafzı ise çeşitli kalıplarda, Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz âyette geçmektedir.⁶⁹ Bu âyetlerden ilkinde Kur’ân’ın tümünü kapsayan bir manayı içermektedir. Âyetin meali şu şekildedir: “Allah sözün en güzelini âyetleri birbirine **benzer (müteşâbih)** ve ikişer olarak bir kitap halinde indirdi.”⁷⁰ Zümer sûresindeki bu âyette Kur’ân’ın bütününün müteşâbih olduğu belirtilmiştir. Buna mukabil Kur’ân âyetlerinin tümünün muhkem olduğuna dair ifadeler Hûd sûresinde şu şekilde geçmektedir: “Âyetleri hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından **muhkem kılınmış (sağlamlaştırılmış)** ve sonra açıklanmıştır.”⁷¹ Burada geçen ‘âyetlerin muhkem kılınması’ ile Zümer sûresindeki ‘âyetlerin müteşâbih olması’ ifadeleri ilk bakışta birbirleri ile çelişir gibi görünmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Zümer sûresindeki âyet Kur’ân’ın tümünün müteşâbih olduğunu bildirirken, Hûd sûresindeki âyet Kur’ân’ın tümünün muhkem olduğunu söylemektedir. Kur’ân âyetlerinin tümünün aynı anda hem muhkem hem de müteşâbih olması nasıl mümkün olmaktadır. Nitekim müteşâbih ile muhkem lafızları terim anlamları itibariyle zıt anlam ifade etmektedir. Muhkemde açıklık, netlik bulunurken müteşâbihte kapalılık ve belirsizlik söz konusudur. Âlimlerin büyük çoğunluğu bu iki âyetteki nitelemelerin zıt değil yakın anlamlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakış açısına göre, Kur’ân’ın bütününü muhkem olması, Allah’tan gelmiş bir kelâm vasfı taşıması, lafız ve manalarının erişilmez üstünlükte olması ve başka hiçbir mesajın onun etkinliğini ortadan kaldırmasının düşünülememesi şeklinde anlaşılmıştır.⁷² Kur’ân’ın tümünün müteşâbih olması ise, âyetlerin mana bakımından birbirleri ile uyumlu olmaları, aralarında çatışmanın olmaması, tertibinin güçlü olması ve mü’minlerde aynı etkiyi oluşturacak kadar veciz olması şeklinde anlaşılmaktadır.

---

⁶⁵ el-Hac 22/52.

⁶⁶ Muhammed 47/20.

⁶⁷ Hûd 11/1.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/7.

⁶⁹ Bu âyetler; ez-Zümer 39/23, Âl-i İmrân 3/7(iki defa), el-Bakara 2/25, 70, 118, el-En’âm 6/99, 141 (ikişer defa), er-Ra’d 13/16, en-Nisâ 4/157.

⁷⁰ ez-Zümer 39/23.

⁷¹ Hûd 11/1.

⁷² Yusuf Şevki Yavuz, “Müteşâbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/204.

Bütün âyetler, sayılan bu hususlar bakımından ve geldiği kaynak açısından birbirine benzemektedir. Bu manada Kur'ân'daki bütün âyetler müteşâbihdir.⁷³ Dolayısıyla Kur'ân'ın tümünün muhkem olması ile Kur'ân'ın tümünün müteşâbih olması, lügat anlamları ile düşünüldüğünde birbirini destekleyen ifadelerdir. Ancak bununla beraber müteşâbih kavramının lügat anlamının dışında kullanıldığı başka bir âyette, Kur'ân'ın bir kısmının müteşâbih bir kısmının muhkem olduğu belirtilmiştir:

*“O Yüce Mabûd ki, senin üzerine Kur'ân'ı indirdi. Ondan bir kısmı **muhkem** âyetlerdir ki, onlar o kitabın aslıdır. Diğer bir kısmı da **müteşâbih** âyetlerdir. Artık kalplerinde eğrilik bulunan kimseler fitne arama ve onu te'vil arzusunda bulunmak için o kitaptan **müteşâbih** olanına tabi olurlar. Hâlbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez. İlimde rusûh sahibi olanlar ise 'Biz ona iman ettik, hepsi de Rabbimizin katındandır' derler. ...”⁷⁴*

Bu âyette muhkem ve müteşâbih kavramları net bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Müfessirlerin tamamı, bu âyetten hareketle, Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbih âyetlerden oluştuğunu belirterek bu ayrımı kabul etmişlerdir.⁷⁵ Âyette belirtilen muhkem ve müteşâbih kavramlarının ne olduğunu anlama hususunda âyetin nüzûl sebebi önem arz etmektedir: İçlerinde âlimlerinin de bulunduğu Necran hristiyanlarından bir grup Hz. Peygamber ile Hz. Îsâ hakkında tartışmaya girmişler ve Hz. Peygamber'e: “Sen Îsâ'nın Allah'ın sözü⁷⁶ ve ruhu⁷⁷ olduğunu söylemiyor musun?” sorusunu yöneltmişlerdir. Hz. Peygamber'in ‘evet’ diyerek soruyu cevaplaması üzerine, hristiyanlar “senin bu cevabın bizim için yeterlidir” diyerek bu tür âyetleri kendilerine delil sayıp Hz. Îsâ'ya ulûhiyyet atfetmişlerdir. İşte bu olayın üzerine Âl-i İmrân sûresi 7. âyet nâzil olmuştur ve bu âyette kalplerinde eğrilik bulunanların müteşâbihlerin peşine gittikleri ifade edilmiştir. Başka bir rivayette ise âyetin nüzûl sebebi, yahudilerin Kur'ân'daki mukattaa harflerini kullanarak ebced hesabı yapmalarındır. Bu hesaba göre yahudiler, Hz. Peygamber ve ümmetinin ömrünü tespit etmeye çalışmışlardır. Onların bu davranışları üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Kalplerinde eğrilik

---

⁷³ Zeki Duman, “Kur'ân'da Müteşâbihât”, *Bilimname IX* (Mart 2005), 25-26; A.Cüneyt Eren, “Kur'ân-ı Kerim'de Muhkem ve Müteşâbihin Tesbit ve Değerlendirilmesi (Fatiha Sûresi Örneği)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/8 (Summer 2013), 1807.

⁷⁴ Âl-i İmrân 3/7.

⁷⁵ Yavuz, “Müteşâbih”, 32/204. Çağdaş tefsir yazarlarından Süleyman Ateş, Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin bulunmadığını, Âl-i İmrân sûresinde söz konusu edilen müteşâbihlerin Kitâb-ı Mukaddes'teki müteşâbihlerle ilgili olduğunu ileri sürmüştür. (Bu görüş ile ilgili bk. Süleyman Ateş, “Bazı Âyetleri Müteşâbih Olan Kitap, Kur'ân mıdır?”, *Tefsirin Dünyası ve Bugünü Sempozyumu* (Samsun: 1992), 22-25.)

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/45.

⁷⁷ en-Nisâ 4/171.

bulunan yahudiler, müslümanlar arasında fitne oluşturmak için müteşâbihlerin peşine düşerek yorumlamaya müsait olan mukattaa harflerini kullanmışlardır.⁷⁸

‘Kitabın anası’ olarak nitelendirilen muhkem âyetlerin, müteşâbih âyetler için asıl teşkil ettiği, âlimler tarafından kabul görmüştür. Bununla beraber bu âyetteki muhkem ve müteşâbih terimleri ile ne kastedildiği hususunda çeşitli yorumlar getirmişlerdir. Bunlar başlıca şöyledir:

1. Muhkem, başka bir beyana ihtiyaç duyulmadan açık bir şekilde anlaşılabilen; müteşâbih, manası insanların tamamına veya birçoğuna kapalı ve ayrıca beyana muhtaç olan,
2. Muhkem, tek anlama geldiği için te’vile ihtiyaç bırakmayan; müteşâbih, birden fazla manaya ihtimali olduğu için kolayca anlaşılabilen ve te’vile muhtaç bırakan,
3. Muhkem, açıklığı nedeniyle insanlar tarafından manası bilinebilen; müteşâbih, hurûf-ı mukattaa ve kıyamet vakti gibi manası ancak Allah tarafından bilinen,
4. Muhkem, farz, helal, haram, ödül ve cezayı bildiren; müteşâbih, kıssaları ve misalleri içeren,
5. Muhkem hem imanı hem de ameli gerektiren; müteşâbih, amel olunmayıp sadece imanı gerektiren,
6. Muhkem nâsîh konumunda bulunan; müteşâbih, mensuh konumunda olan,
7. Muhkem, illeti akıl ile bilinebilen; müteşâbih, -Namaz rekâtlarının sayısı- gibi illeti bilinmeyen, manalarına gelmektedir.⁷⁹

Bu tanımlamalardan anlaşılmaktadır ki, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette iki kere zikredilen müteşâbih lafzı, daha önce belirtilen Zümer sûresinde geçen müteşâbih kavramından farklı olarak kullanılmıştır. Burada bu iki kavram arasında terim anlam ve sözlük anlam farkı söz konusu olmuştur. Çünkü Âl-i İmrân sûresindeki bu âyette müteşâbih kavramının terim anlamı ön plana çıkarken, Zümer sûresindeki âyette ise sözlük anlamı kastedilmiştir. Dolayısıyla bu da müteşâbih hakkında âlimler tarafından çeşitli tanımların ve yorumların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda sıralanan muhtemel manalar müteşâbih teriminin derinliğini ve kapsamını göstermektedir.

---

⁷⁸ Ebû Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 2/210.

⁷⁹ Recep Eren, *İmam Mâtürîdî’nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 29-30.

O halde Âl-i İmrân sûresi yedinci âyetle belirlenen ayırmadan hareketle, muhkem ve müteşâbih kavramları özetle şu şekilde izah edilebilir: Muhkem âyetler kitabın aslını teşkil etmektedir. Yani kitabın temelini ve çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu âyetler Kur'ân'ın indiriliş amacını taşımaktadır. Nihai hedefe muhkem âyetler ışığında ulaşılabacaktır. Dolayısıyla bu grup âyetlerin Allah'tan başkası tarafından da anlaşılır olması gerekmektedir. Aksi durumda Kur'ân'ın indirilmesindeki gaye ulaşılamaz hale gelebilmektedir. İşte bu sebeplerden ötürü muhkem âyetleri bilmek ve anlamak mümkündür. Müteşâbihler ise te'vilini ancak Allah'ın bildiği âyetler grubudur. Bunların sayıları azdır. İlimde derinleşmiş kimseler, kalplerinde niyet bozukluğu olanlar gibi, bu âyetlerin peşine düşmemekte ve te'viline kalkışmamaktadırlar, sadece bunlara iman etmekle yetinmektedirler.⁸⁰ Netice itibariyle, müteşâbih âyetler gerçek manasını Allah'tan başka kimsenin bilmediği ve birden fazla manaya geldiği için manası tahrif edilmeye müsait olan âyetlerdir.⁸¹

Kur'ân'da müteşâbih lafzının geçtiği diğer âyetler şu şekildedir: Bakara sûresi 25. âyet ile En'âm sûresi 99 ve 141. âyetlerde geçen müteşâbih lafzı lügat manasında kullanılmıştır. Bakara sûresi 25. âyetle müteşâbih lafzı ile cennette verilen nimetlerin dünya hayatındaki nimetler ile benzerlik gösterdiği anlatılırken, En'âm sûresindeki 99 ve 141. âyetlerde ise dünya hayatında verilen nimetlerin niteliklerinden bahsedilmiştir. İlgili âyetlerin meâlleri şöyledir:

*“İman edip Salih amellerde bulunanlara müjde var. Şüphe yok ki onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. Her ne vakit o cennetlerden bir meyve ile merzuk olunca diyeceklerdir ki: ‘Bu meyve bizim evvelce de merzuk olduğumuz bir meyvedir.’ Onlara birbirine **benzeyen/müteşâbih** (böyle nimetler) verilmiş olacaktır.”⁸²*

*“Ve O, Halik-ı Kadir'dir ki, gökten su indirmiştir. Sonra o su ile her şeyin nebatını çıkardık, sonra ondan da yeşil fidanlar çıkarıverdik. Fidanlardan birbiri üzerine binmiş başaklar çıkarıyoruz. Ve hurma ağacından, onun tomurcuğundan da yakın salkımlar çıkardık. Ve üzüm bahçeleri ve birbirine **benzeyen (müştəbih)** ve **benzemeyen (gayr-i müteşâbih)** zeytin ve nar çıkardık.”⁸³*

*“Ve O, o zâttır ki, yeryüzüne döşenmiş ve döşenmemiş bostanları ve yenilmesi muhtelif hurmaları ve ekinleri ve birbirine **benzer (müteşâbih)** ve **benzemez (gayr-i müteşâbih)** bir halde zeytin ve nar ağaçlarını yaratmıştır.”⁸⁴*

---

⁸⁰ Duman, “Kur'ân'da Müteşâbihât”, 15.

⁸¹ Eren, *İmam Mâtürîdî'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı*, 36.

⁸² el-Bakara 2/25.

⁸³ el-En'âm 6/99.

⁸⁴ el-En'âm 6/141.

Bu âyetlerin dışındaki diğer üç âyetle müteşâbih lafzı teşâbüh mastarı ile gelmiştir ve lügat manası ile kullanılmıştır.

“Dediler ki: ‘Rabbine dua et, bize açıkça bildirsin. Şüphe yok ki o sığır bize **ıştibahlı (teşâbehe)** oldu.’”⁸⁵ Bu âyet, İsrâiloğullarının, Allah’ın emrini yerine getirmemek için kesmesi gereken sığır hakkında çok soru sorması hadisesini anlatmaktadır. İştibahlı, yani kastedilen ineğin diğer ineklere benzer olması nedeniyle durumun onlara karışık gelmesidir.⁸⁶

“Ve bilmeyen kimseler dedi ki: ‘Allah bizimle konuşsa ya veya bize bir âyet gelse ya.’ Onlardan evvelkiler de onların dedikleri gibi demişti. Kalpleri birbirine **benzemiştir (teşâbehe)**.”⁸⁷ Bu âyetle teşâbehe ifadesi ile yahudilerin karakteristik açıdan atalarına benzemesi kastedilmiştir.⁸⁸ Gerek Hz. Musa gerekse Hz. Muhammed döneminde yaşayan İsrâiloğulları cahilce bir ruh halinde ve kusurlu bir kalbe sahip olmuşlardır.⁸⁹

“Yoksa Allah’a öyle ortaklar mı kıldılar ki, onlar da Allah’ın yarattığı gibi yarattılar da artık onlara bir yaratma **benzeyişi (teşâbehe)** mi oldu?”⁹⁰ Bu âyetle bahsedilen benzeyiş gerçekte var olan ve gözle görülen bir benzeyiş değildir. Burada kâfirleri sorgulayan mevhum bir benzeşmeden söz edilmektedir.⁹¹

Yukarıda bahsedilen âyetlerin dışında bir de Nisâ sûresi 157. âyetle geçmektedir. Buradaki ifade ‘şübbihe’ şeklindedir ve maddi benzeşmeyi ifade etmektedir. Hz. İsa’nın yerini katillere haber veren kişinin çehresi, Allah tarafından Hz. İsa’ya benzetilmiş ve katiller de onu Hz. İsa zannederek öldürmüşlerdir.⁹² Âyet meali şöyledir: “*Hâlbuki onu ne öldürdüler ve ne de asıverdiler. Fakat onlar için bir **benzetilmiş (şübbihe)** oldu.*”⁹³

Müteşâbih lafzının Kur’ân’daki konumunu özetlemek gerekirse, müteşâbih lafzı tüm türevleri ile toplam dokuz âyetle geçmektedir. Bu âyetlerden yedisinde maddi benzeşme

⁸⁵ el-Bakara 2/70.

⁸⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/63.

⁸⁷ el-Bakara 2/118.

⁸⁸ Eren, “Kur’ân-ı Kerim’de Muhkem ve Müteşâbihin Tesbit ve Değerlendirilmesi (Fatiha Sûresi Örneği)”, 1810.

⁸⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/102.

⁹⁰ er-Ra’d 13/16.

⁹¹ Eren, “Kur’ân-ı Kerim’de Muhkem ve Müteşâbihin Tesbit ve Değerlendirilmesi (Fatiha Sûresi Örneği)”, 1810.

⁹² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 2/146.

⁹³ en-Nisâ 4/157.

anlamında kullanılmıştır. Zümer sûresi 23. âyette ise genel bir benzeyişten bahsedilmiştir. Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olması ile âyetlerin birbirleri ile uyum içinde olması, aralarında çelişkinin olmaması ve muhatabının çeşitliliğini gözeterek anlam zenginliği taşıması kastedilmiştir. Bu özellikler bakımından Kur'ân âyetleri birbirinin benzeridir/müteşâbihtir. Âl-i İmrân sûresi 7. âyette ise durum farklıdır. Burada Kur'ân'ın sadece bir kısmının müteşâbih olduğu belirtilmiştir. Bundan maksat, bazı âyetlerin ya da lafızların manaları kapalıdır yahut birden çok anlama gelebilmektedir. Bu anlamlardan birini tayin edebilmek için başka bir delile ihtiyaç duyulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'den sonra Hz. Peygamberin uygulamalarına bakıldığında, müteşâbihin tanımı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Sadece, müteşâbih âyetlerin peşine düşüp uyanlardan sakınmak gerektiği yönünde hadis bulunmaktadır.⁹⁴ Bunun yanında rivâyet tefsirlerinde ve hadis kaynaklarında, Hz. Peygamberin bazı âyetlerde bulunan ve yanlış anlaşılmağa müsait olan kavramları izah ettiği belirtilmektedir. Mesela, En'âm sûresi 82. âyette, iman edip de imanlarına zulüm karıştırmayanların doğru yolu bulanlar olduğu, belirtilince, sahabe yaşamları boyunca zulümden kaçınmanın zor olduğunu düşünerek telaşa kapılmıştır. Allah Rasûlü, buradaki zulümden maksadın onların anladığı gibi 'bir kişiye haksızlık yapmak' değil, Allah'a ortak koşmak şeklinde anlaşılması gerektiğini izah ederek sahabeyi rahatlatmıştır.⁹⁵ Hz. Ömer döneminde yaşanan bir hadisede, müteşâbihler hakkında çok soru soran Subayğ (Sabîğ) adında bir kişi, Hz. Ömer tarafından darp edilmiştir. Israrla müteşâbihlerin peşine düşen Subayğ'ın iyi niyetli olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer onu memleketi Irak'a göndermiş ve müteşâbih konusundaki ısrar ve inadından vazgeçinceye kadar müslümanlarla irtibatının kesilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur.⁹⁶

Rasûlullah'ın hicretinden sonraki ilk üç yüz yılda yaşayan ve Selef olarak isimlendirilen erken dönem âlimleri,⁹⁷ müteşâbih konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Bu tür âyetleri ya tamamen tev'il etmekten kaçınmışlar ya da muhkem âyetlere başvurarak anlamaya çalışmışlardır. Selef âlimlerinin müteşâbihler konusundaki temel ilkesi, Allah'tan

---

⁹⁴ Müslim, "İlim", 2665.

⁹⁵ et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, 3/518-520. Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/434.

⁹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, çev. Abdullah Aydın (İstanbul: Madve Yayınları, 1996), 1/237-238. Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 43.

⁹⁷ Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezhebinin ilk temsilcileri Selef âlimlerindendir. Ahmed bin Hanbel ve Hanbeli mezhebi âlimlerinin çoğunluğu selefidir. Bu konuda bk. Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2001), 53.

gelene iman ederek, bu tür âyetlerin manasını Allah ve Rasûlüne havale etmektir (tefviz). Selef ulemâsı müteşâbih âyetlerin hakikatini bilmenin mümkün olmadığını bu yüzden böyle âyetlerin te'vil edilmesinin insanı hataya götürebileceğini savunmuşlardır.⁹⁸ Bir âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın eli onların elinin üzerindedir.*”⁹⁹ Selef, bu âyete göre Allah’ın eli olduğunu kabul eder ancak bu elden kast olunan hakiki mananın ne olduğunu yani bu elin keyfiyetini bilmenin mümkün olmadığını belirtir. Onun bilgisini Allah’a havale eder ve mahiyetini araştırmaz, düşünmez ve yorumlamaz.¹⁰⁰ Bununla beraber, selef bu yaklaşımı, müteşâbih âyetler üzerinde hiç durmadıkları anlamına gelmemektedir. Allah’ın arşa istivâ ettiğini belirten âyette¹⁰¹ istivâ kelimesi hakkında kendisine sorulan soruya İmam Mâlik’in verdiği cevap Selef’in müteşâbihat hakkındaki genel tutumuna dair önemli bir örnektir. O, istivânın anlamının bilindiğini ancak keyfiyetinin bilinemeyeceğini ve bu konuyu araştırmanın da bid’at olduğunu söylemiştir.¹⁰² O halde, müteşâbih bir âyetin manasını bilmek ile keyfiyetini bilmek arasında fark bulunmaktadır. Örneğin âlimler tarafından müteşâbih olarak kabul edilen yed, vech gibi Allah’a nisbet edilen sıfatların keyfiyetini ve hakikatini bilmek insan idrakini aşmaktadır. Bu sıfatların keyfiyet ve hakikatleri aynı zamanda onların te’villeri demektir. Burada Allah’ın neyi murat ettiği ancak O’nun ilmindedir. Bu sebeple selef âlimleri, müteşâbihlerin hakikat ve keyfiyetleri üzerinde durmaktan kaçınmış yani onları te’vil etmemiştir. Ayrıca bununla ilgilenmeyi de bidat olarak görmüşlerdir. Ancak onların te’vilden uzak durması bu âyetlere hiç mana vermedikleri anlamına gelmemektedir.¹⁰³ Bu âyetleri muhkem âyetler ışığında anlamlandırmaya gitmişlerdir. Ayrıntılara girmeden ve keyfiyetsiz inanarak, Allah’ın şanına uygun bir anlam ile anlamışlardır. Buna rağmen selef ulemâsı içerisinde bazı konularda te’vile yönelen âlimler de olmuştur. Örneğin selef ön de gelen isimlerinden Ahmed bin Hanbel, “*Rabbin gelip melekler saf saf dizildiğinde*”¹⁰⁴ âyetinde ‘Allah’ın gelmesi’ ifadesini, ‘Rabbinin sevabı veya Kudreti’ şeklinde anlamlandırmıştır. Bu konudaki diğer bir

---

⁹⁸ Selahattin Öz, *Kadi Abdülcebbar ve Kadi Beyzavi’nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımının Mukayesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 43-44.

⁹⁹ el-Fetih 48/10.

¹⁰⁰ Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 443.

¹⁰¹ el-Bakara 2/29, el-A’râf 7/54, Yûnus 10/3, er-Ra’d 13/2, Tâhâ 20/5, el-Furkan 25/59, es-Secde 32/4, el-Hadîd 57/4.

¹⁰² Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, Çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayınları, 2011), 90. Yusuf Şevki Yavuz, “İstiva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/402.

¹⁰³ Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 52.

¹⁰⁴ el-Fecr 89/22.

örnek de İmam Buhârî'dir. “O’nun Vechinden başka her şey yok olacaktır”¹⁰⁵ âyetinde geçen ‘Vech’ kelimesinin bedeninin bir parçası olan yüz anlamında, Allah’a isnad edilemeyeceğini belirterek, Vech’e ‘hükümrânlık’ manası vermiştir.¹⁰⁶ O halde, te’vile karşı olan selefin örneklerde olduğu gibi müteşâbihleri te’vil etmesi kendi içinde bir çelişkiye neden olmaktadır. Ancak burada var olduğu sanılan anlaşmazlığın temelinde Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçen te’vil kelimesini farklı anlamlandırmaları yatmaktadır. Selefin bir kısmı te’vil lafzına ‘tefsir’ anlamı verirken bir kısmı da ‘beklenen âkıbet-sonuç’ anlamı vermiştir. ‘Tefsir’ anlamı verenler, Allah’tan başka, ilimde rûsûh sahibi insanların da te’vili bileceğini savunurken, ‘beklenen âkıbet-sonuç’ anlamını verenler, Allah’tan başka kimsenin te’vili bilemeyeceğini belirtmişlerdir. O halde buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Selef ulemâsı arasındaki te’vil ihtilafı, dilsel bir ihtilafıdır. Bu manada Selefin tamamen te’vile karşı olduğunu söylemek doğru görünmemektedir. Bilakis, selefin te’vilinde önemli olan husus âyetlerin doğru anlamlarının belirlenmesidir. Buna karşın, akli ya da nefsi nedenlerle âyetleri zâhir anlamlarından uzaklaştırarak tahrif boyutuna gelecek kadar yorumlamaya çalışmak selefin karşı olduğu te’vildir.¹⁰⁷

Müteşâbihler konusunda seleften farklı bir yol izleyen müteahhirîn ulemâsının temel amacı ise, zâhirî mana çerçevesinde akıl ile izah edilemeyen âyetleri dil ve aklın imkânları ölçüsünde yorumlamaktır. Bu ekol, İslâmî anlayışa zarar vermek ve müslümanlar içerisinde ifsada neden olmak isteyen kimselerin müteşâbihleri rastgele tefsir etmeleri üzerine kendini göstermiştir. Allah’a ait olan sıfatların O’nun zâtına yakışır şekilde te’vil edilmesini gerekli görmüşlerdir. İyi niyet ile yapılan ve dinin kurallarına uygun olan te’vili kabul etmişler ve hatta gerekli olduğunu savunmuşlardır. Çünkü ilk dönemlerde hâkim olan sahih iman zamanla zayıflaması ve din konusundaki tereddütlerin artması neticesinde bu gidişata müdahale etme gerekliliği hasıl olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kötü niyetli ve sapkın kimselerin ifsat amacıyla yaptıkları te’villerdir. Bu tür te’viller müteahhirîn tarafından caiz görülmemiştir.¹⁰⁸ Selef metodundan farklı bir düşünme biçimiyle yola çıkan müteahhirîn dönemi Mu‘tezilî düşünürler, müteşâbih âyetleri anlamlandırmada akli ön

---

¹⁰⁵ el-Kasas 28/88.

¹⁰⁶ Hıdır Yeşilyurt, *Muhkem ve Müteşâbih Âyetler* (İstanbul: Akasya Yayıncılık, 2019), 29.

¹⁰⁷ Murat Oral, “Selefin ve Halefin Te’vil Yaklaşımları ve Bunun Tefsire Yansımaları”, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2022), 32.

¹⁰⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1983), 132; Zehra Yıldırım, *Mukâtil b. Süleyman’ın Müteşâbih Kabûl Edilen Âyetlere Yaklaşımları* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 40-41.

planda tutarak te'vile yönelmişler ve özellikle Allah'ın sıfatları ile ilgili âyetleri yorumlamada öncülük yapmışlardır. Mu'tezile ile başlayan bu dönem, daha sonra müteahhirîn dönemi Ehl-i sünnet kelâmcıları tarafından da benimsenmiştir. Kelâmcılar, müteşâbih âyetleri doğrudan zâhir manaları üzere anlamayı doğru bulmamışlar ve bu yaklaşımın kişiyi teşbih ve tescime sevk edeceğini belirterek, müteşâbihleri Arapça'nın kurallarına uygun olarak te'vil etmişlerdir. Müteahhirîn devri âlimleri, selevin aksine müteşâbihat üzerinde düşünmeyi, akletmeyi Kur'ân'ın mantığına uygun görmüştür. Nitekim onlar için dini meselelerin doğru anlaşılması aklın ışığında mümkündür. Bu sebeple akıl müteşâbihlerin anlaşılması noktasında zaruri bir hakem durumundadır.¹⁰⁹

Müteşâbihler konusunda bir başka ekol de, teşbih ve tescimi benimseyen müşebbihe ve mücessime ekolleridir. Bunlar Allah'ın zâtını yaratılmışlara benzeten ve Allah'ı bir cisim olarak gören kesimdir. İslâm karşıtı ya da farklı dinlere mensup gruplar tarafından oluşturulmuştur. Bu yaklaşım mezhepler içerisinde ilk olarak Şîa'da görülmüştür. Bu anlayışa göre Allah insan şeklinde organları ve bedeni olan, sıfatları ve fiilleri ile yaratıklara benzeyen sınırlı bir varlıktır. Bu ekoller, teşbih ve tescim yaklaşımlarının temellerini müteşâbih âyetlerin lafzi manalarına dayandırmışlardır. Onların bu yaklaşımları karşısında duran kelâmcılar ise müteşâbih âyetlere lafzi manalarının dışında, dilbilimsel ve akli manalar verilmesi gerektiğini, teşbih ve tescim anlayışının Kur'ân'ın açık naslarına ve tevhit anlayışına aykırı olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁰

Bir başka ekol de Müşebbihe anlayışının tam zıttını temsil eden Cehmiyyedir. Cehm b. Safvân'ın itikadî görüşlerinin benimsendiği ekolün oluşmasında yahudiler, hristiyanlar ve bazı felsefî akımlar etkili olmuştur. Cehmî anlayışa göre, akıl ile nakil çelişebilmektedir. Böyle bir durumda da naklin, akıl ile tev'il edilmesi gerekir. Dolayısıyla müteşâbihlerin te'vili gereklidir. Özellikle, Kur'ân'da geçen Allah'a nisbet edilen sıfatlar akıl ile te'vil edilmelidir. El, yüz gibi sıfatlar zâhirî manaları ile alındığında teşbih ve tescime neden olmaktadır. Allah her türlü şekilden münezzehtir. Cehmiyye bu yaklaşımından hareketle, ilim, semî, basar, kelâm gibi bazı sıfatları da nefyetmiştir. Çünkü onlar, yaratılmışlarda mevcut olan bu araz sıfatların, Allah'a nisbet edilemeyeceğini savunmuşlardır. Cehmiyye akli ön plana çıkararak akli nassa tercih etmiş ve te'vilde aşırıya gitmiştir. Bu sebeple selev

---

¹⁰⁹ Eren, *İmam Mâtürîdî'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı*, 55-57.

¹¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Müşebbihe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/156-158.

âlimleri tarafından Cehmiyye şiddetle eleştirilmiş, hatta İslâm fırkalarına dahil edilmemiştir.¹¹¹

1.2. Problem ile İlgili Temel Kavramlar

Muhkem-müteşâbih probleminin doğru anlaşılması için bu problemin temelini teşkil eden kavramların net bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu başlığında muhkem, müteşâbih ve te'vil kavramlarının mahiyeti hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Muhkem

Muhkem kelimesi kök itibariyle, “Bir şeyi ıslah etmek için bir tür alıkoymak ya da engellemek” anlamına gelen ‘hakeme’ fiil kökünden türemiştir. Kur’ân’ın farklı yerlerinde geçen “hüküm”¹¹² (karar vermek), “hakem”¹¹³ (karar veren) ve “hikmet”¹¹⁴ (ilim ve akılla hakka isabet etmek) kavramları da aynı kökten gelmektedir.¹¹⁵ Bu fiil kökünden türeyen kelimelerde önleyicilik ve sağlamlık anlamları esas alınmıştır.¹¹⁶ Muhkem kelimesinin ıstılahî tanımı ise şöyledir: “Hükme delaleti açık; te'vil, tahsis ve neshe ihtimali olmayan lafızlardır.”¹¹⁷ Başka bir deyişle, anlatılmak istenen konunun başka bir yoruma ihtiyaç duyulmadan ilk bakışta, net bir şekilde anlaşıldığı lafızlardır. Muhkem lafızların manası açıktır ve içeriği bellidir.¹¹⁸ Kur’ân’da geçen, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanmayı ifade eden iman hususları¹¹⁹ ve helal, haram, namaz, oruç, muâmelât gibi hükümleri içeren ahkâm hususları muhkem âyetlerdendir.¹²⁰

---

¹¹¹ Şerafettin Gölcük, “Cehmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/234-236.

¹¹² en-Nisâ 4/58, el-Mâide 5/50,95.

¹¹³ el-En’âm 6/114, en-Nisâ 4/35,60,65.

¹¹⁴ Lokmân 31/12, Yûnus 10/1, Âl-i İmrân 3/164, el-Ahzâb 33/34.

¹¹⁵ Râgıb el-İsfahânî, “H-k-m”, *Müfredât Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra, 2010), 299.

¹¹⁶ Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *El-Mizan Fi Tefsiri'l-Kur’ân*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınevi, 3.Basım, 2012), 3/31.

¹¹⁷ Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 317.

¹¹⁸ Fikret Karaman vd., “Muhkem ve Müteşâbih”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 462.

¹¹⁹ Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, 317.

¹²⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 128.

Kur'ân-ı Kerim'de, muhkem (açık ve kesin hükümlü) bir sûrenin indirilmesinden bahseden bir âyet¹²¹ bulunduğu gibi, Allah'ın kendi âyetlerini Hz. Peygamber'in kalbine muhkem (sağlam) olarak yerleştirdiğini belirten başka bir âyet de yer almaktadır.¹²² Bunların dışında, "...Allah tarafından âyetleri muhkem kılınmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır." mealindeki âyet de mevcuttur.¹²³ Burada âyetlerin muhkem kılınması, âyetlerin sağlamlaştırılmasını ifade etmektedir. Yani Kur'ân-ı Kerim, lafzen ve manen, bir eksiklik ya da bozukluk içermemektedir. Bununla beraber her türlü çelişkiden de uzaktır. Nüzulünden günümüze kadar bir benzerini ortaya koyan olamadığı gibi,¹²⁴ onda bir bozukluk ve çelişki olduğuna dair ikna edici herhangi bir delil de gösterilememiştir.¹²⁵ Ünlü müfessir Mevdûdî'ye göre âyetlerin muhkem olması, birbirleriyle uyumlu ve dengeli olmalarını ifade eder. Başka bir deyişle, gereksiz teferruat ve hitâbî aşırılık olmadan, hakikatin net şekilde anlatılmasıdır, der.¹²⁶ Dolayısıyla açıklamalardan hareketle buradaki muhkemlikten kasıt Kur'ân'ın bütününe yöneliktir. Bir de bu ifadenin, Kur'ân'ın bir kısmı için sınırlandırıldığı Âl-i İmrân sûresi 7. âyet bulunmaktadır. Burada âyetlerin bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşâbih olduğu belirtilmektedir. Bu âyette geçen muhkemliğin, yukarıda bahsedilen muhkemlikten farklı anlama geldiği aşikârdır. Nitekim ilki genele yönelik iken ikincisi Kur'ân'ın bir kısmına yönelik söylenmiştir. Bazı âyetlerin muhkem yani sağlam kılınmış olması, müteşâbih âyetlerde var olan benzeşme unsurunun muhkem âyetlerde söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir. Söz konusu âyette, muhkem âyetler 'Kitabın Anası' olarak nitelendirilmiştir. Ümm-ana kelimesi, bir şeyin döndüğü yeri ifade eder. Yani başka bir deyişle 'ana' bir ağacın kökü gibidir. O kökten ayrılan dalların özü ve temel dayanağı niteliğindedir. Dolayısıyla, muhkem âyetler müteşâbih âyetlerin anası yani döndüğü yer hükmündedir. Bu da şu anlama gelmektedir: İlk anda anlamları anlaşılamayan müteşâbih âyetler, muhkem âyetlere başvurulduğunda açıklık kazanır ve anlaşılır hale gelirler. Böylece müteşâbih bir âyet, muhkem âyetlerin desteği ile muhkemleşir. Örneğin, "*Rahman arşa istivâ etti.*"¹²⁷ mealindeki âyet ilk anda müteşâbih durumdadır. Burada ne kastedildiği

---

¹²¹ Muhammed 47/20.

¹²² el-Hac 22/52.

¹²³ Hûd 11/1.

¹²⁴ el-İsrâ 17/88.

¹²⁵ en-Nisâ 4/82. Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/145.

¹²⁶ Ebu'l-Â'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yay.), 2/373-374.

¹²⁷ Tâhâ 20/5.

anlaşılmamaktadır. Ancak, “Hiçbir şey O’nun benzeri değildir.”¹²⁸ mealindeki muhkem âyete başvurulduğunda, istivâ âyeti zihinde netleşmektedir. Buna göre istivâ, zaman ve mekândan münezze olan Allah’ın tüm varlıkları kuşatması ve mülke egemen olması anlamına gelmektedir.¹²⁹

1.2.2. Müteşâbih

Müteşâbih kelimesi, kök itibariyle, nitelik açısından birbirine benzemeyi ifade eden ‘şebehe’ kelimesine dayanmaktadır. Kuran-ı Kerim’de, cennet nimetleri ile dünya nimetlerinin birbirine benzer oluşu, müteşâbih kavramı ile anlatılmıştır.¹³⁰ Aslında, cennet ve dünya nimetleri, hakiki manada değil nitelik olarak yani dış görünüşleri ya da renkleri ile birbirine benzerlik göstermektedir. Ancak, bu benzerlik ayırt edilemeyecek seviyede bir benzerlik olmalıdır ki, cennet ehli, kendilerine verilen cennet rızıklarını gördüklerinde, dünyada iken yedikleri rızıklara benzetmiş ve aynısı olduğunu düşünmüştür. O halde müteşâbihleri (birbirine benzeyen şeyleri) birbirinden ayırt etmenin zor ve karışık olduğu ve insan zihninin bu benzerliği ayırt etmede aciz kaldığı anlaşılmaktadır.¹³¹ Bakara sûresinin 70. âyeti de, müteşâbih kavramının manasındaki bu karışıklığı, destekler niteliktedir.¹³² Kendilerinden bir sığır kesmeleri istenen topluluk, nasıl bir sığır kesmeleri gerektiği hususunda, sığırların birbirine benzediğini anlatmak için ‘teşâbehe’ kelimesini kullanmışlardır. İşin içinden çıkamadıklarını bu şekilde ifade etmişler ve kesilecek sığır hakkında detay istemişlerdir. Burada ayırt edilemez şekilde bir karışıklık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu âyette teşâbehe fiili, ‘birbirine karıştırmak, ayırt edememek’ anlamına gelmektedir.¹³³

Teşâbüh masterından türemiş olan müteşâbih kavramının tanımını Râgıb el-İsfahânî şu şekilde yapmıştır: “İster somut ister soyut olsun aralarındaki benzerlikten dolayı, iki şeyden birinin diğerinden ayırt edilememesidir.” İstilahî manada ise, lafız ya da mana yönünden

---

¹²⁸ eş-Şûrâ 42/11.

¹²⁹ Tabâtabâî, *El-Mizan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, 3/31-33.

¹³⁰ el-Bakara 2/25.

¹³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınları 1992), 2/308.

¹³² “Yine, ‘Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz’ dediler.” el-Bakara 2/70.

¹³³ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Müteşâbihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, 1. *Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler*, ed. Mehmet Akif Ersin vd. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 368.

birbirine benzeyen ve bu sebeple tefsiri etin olan Kur’ân sözleridir.¹³⁴ Başka bir tabirle, “birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tayin edebilmek için harici bir delile ihtiyaı olan âyetler” müteşâbih âyetlerdir.¹³⁵

Müteşâbihler anlamı olmayan sözler değildir. Bilakis bunların bir manası vardır ve bu mana bilinir ancak pek çok anlamı içerdiği için kastedilen asıl hakikat, insan idrakinin ötesinde kalmaktadır. Yani kastedilen mananın i yüzünü, nasıllığını, niceliğini insan zihninin kavraması olağan dışıdır. Mesela Allah’ın istivâ sıfatına bakıldığında istivânın manası, “Allah’ın arşının üzerinde olmasıdır.” Burada istivânın manası bellidir ancak nasıllığı (niceliği-niteliği) yani gerçek mahiyeti insan zihninin kavrayamayacağı boyutta kalmaktadır.¹³⁶

Usl âlimleri müteşâbihleri iki kısıma ayırmıştır. Bunlardan birincisi, muhkem âyetlerin desteği ile manası bilinebilen müteşâbihler. İkincisi ise kastedilen asıl manayı bilmeye imkân bulunmayan müteşâbihlerdir. Mteşâbihlerde, Allah’ın muradında bir gizlilik söz konusudur. Dolayısıyla bu gizlilik bazen lafızda bazen manada bazen de hem lafızda hem de manada olabilmektedir. Lafızda olan müteşâbihat, kelimenin garabetinden veya müşterek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum tek kelimedede olabileceği gibi bir cümlede de meydana gelebilmektedir. Sâffât sresi 93. âyette geçen ‘yemîn’ kelimesi ile 94. âyette geçen ‘yeziffûn’ kelimesi lafızdaki mteşâbihliğe örnektir. Çünkü ‘yemîn’ ifadesinin birden fazla anlamı bulunmaktadır. ‘Yeziffûn’ kelimesi de ilk anda anlaşılması zor bir kelimedir. Enfâl sresi 24. âyette geçen “*Allah, kişi ile kalbi arasına girer*” ifadesinde mteşâbihlik kelimedede değil cümlede olmuştur. Buradaki sözün muhtasar olması, cümlenin müteşâbih olmasının sebebidir.¹³⁷ Manadaki mteşâbihlik ise insan aklının ihata edemediği hususları içermektedir. Allah’ın sıfatları, kıyamet halleri gibi konular bunun örnekleridir. Yine Kur’ân’da bulunan ve Cenab-ı Hakk’ın istivâsını, gelişini, yanını, yüzünü, gözünü ve elini ifade eden sıfatlar bu anlamdaki müteşâbihi ifade eder. Bazı âlimler bu tür âyetleri yorumlamaktan imtina ederken bazıları da yorumlarında teşbihe varan yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Son olarak hem lafız hem de mana yönünden müteşâbihlere gelince, bu tür

¹³⁴ Râgıb el-İsfahânî, “ř-b-h”, 537.

¹³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 128.

¹³⁶ Eren, “Kur’ân-ı Kerîm’de Muhkem ve Müteşâbihin Tespit ve Değerlendirilmesi (Fatıha Sresi rneği)”, 1807.

¹³⁷ Karaman vd., “Muhkem ve Müteşâbih”, 463.

âyetlerin anlaşılması, indiği dönemin tarihi, içtimaî ve ahlâkî gibi bazı yönlerinin bilinmesine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, kavramların o dönemki anlamlarını ve toplumun genel yapısını çözmek, bu tür müteşâbihlerin anlaşılmasını sağlayacaktır.¹³⁸ Misal olarak, Tevbe sûresi 5. âyette “*Müşrikleri öldürün*” emrinin genel mi yoksa özel mi oluşu, o dönemde cereyan eden tarihsel ve toplumsal olayların bilinmesiyle anlaşılabilir. ¹³⁹

Şâtibî'nin müteşâbih tasnifi ise şu şekildedir: Asıl manayı sadece Allah'ın bildiği müteşâbihlere mutlak müteşâbih, ilimde derinleşmiş âlimlerin anlayabileceği müteşâbihlere de izafî müteşâbih demiştir. İzafî müteşâbihler, bazen lafızda bazen de manada meydana gelebilmektedir. Âyetlerde geçen garîb ve müşterek kelimeler, lafızda olan müteşâbihliktir. Manası açık olmayan ya da çeşitli anlamlara gelebilen kelimeler ise manada meydana gelen müteşâbihliği ifade etmektedir. ¹⁴⁰

Râgıb el-İsfahânî başka bir yönden müteşâbih tasnifi yapmıştır. Ona göre, bilinip-bilinmemesi açısından üç türlü müteşâbih vardır. Birinci kısım, kıyametin zamanı ya da Dâbbetü'l-arz hususu gibi, mahlukat tarafından bilinmesi mümkün olmayan müteşâbihlerdir. İkinci kısım, garîb lafızlar gibi insanların araştırma neticesinde, manasını bilmeye vakıf oldukları müteşâbihlerdir. Son olarak, birinci ile ikinci kısım arasında olan ve manasını sadece ilimde derinleşmiş, ince anlayış sahibi kimselerin bilebileceği müteşâbihlerdir. ¹⁴¹ İsfahânî'nin bu tasnifini Sait Şimşek, geçici ve sürekli müteşâbih olarak yorumlamıştır. Bu yoruma göre, zaman içerisinde durumları açıklığa kavuşan müteşâbihler geçici müteşâbihler iken, insan zihninin açıklığa kavuşturamayacağı geleceğe dair haberler de sürekli müteşâbihlerdendir. ¹⁴²

Müteşâbihin mahiyeti hususunda, selef ulemâsı, birbirinden farklı görüşler ortaya koymuştur. Bu itibarla, Kur'ân'da neshedilmiş âyetlerin müteşâbih âyetler olduğunu kabul edenler olduğu gibi, çeşitli sûrelerde geçen ve birbirlerine benzeyen kıssaların, müteşâbih olduğunu belirten âlimler de olmuştur. Bunun dışında, Allah'tan başka kimsenin bilmeye gücünün yetmediği âyetlerin müteşâbih âyetler olduğu da görüşler arasında yer almıştır. Ünlü müfessir Taberî de bu son görüşü desteklemektedir. Zira ona göre, Kur'ân insanlar için

¹³⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 130-132.

¹³⁹ Karaman vd., “Muhkem ve Müteşâbih”, 463.

¹⁴⁰ Şâtibî İbrahim b. Mûsâ Ebû İshâk, *el-Muvafakat İslâmî İlimler Metodolojisi*, trc. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 3/91.

¹⁴¹ el-İsfahânî, “Ş-b-h”, 539.

¹⁴² Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 36.

bir rehberdir. Böyle bir rehberin içerisinde insanların muhtaç oldukları ama anlamını bilemeyecekleri âyetlerin olduğunu düşünmek, rehberliğin doğasına aykırıdır. Başka bir ifadeyle insanların bir kul olarak kesinlikle bilmesi gereken konularda, ilgili âyetlerin anlaşılabilir olması düşünülemez. Ancak, Kur’ân’da, birden fazla anlam içeren ve her manasını anlamaya müsait olmayan bazı âyetler bulunmaktadır ve insanın bu âyetleri her yönden bilmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü Allah bazı hususları kendi ilminde saklı tutmuştur. Hz. İsa’nın yeryüzüne inişini ya da güneşin batıdan doğuşunu belirten âyetlerde olduğu gibi, bu tür âyetlerin vakti Allah’ın bilgisindedir. Yine bazı sûrelerin başında bulunan mukattaa harfleri de birbirine benzeyen ve bilgisi sadece Allah’ın ilminde bulunan müteşâbihlerdendir.¹⁴³

Kıyametin kopması, Dâbbetü’l-arz ya da Ye’cûc-Me’cûc’ün ortaya çıkışı gibi gelecekte gerçekleşecek hadiseler, âlimlerin çoğu tarafından müteşâbihattan sayılırken, günümüz müfessirlerinden M. Zeki Duman, bu tür hadiseler gerçekleştiğinde, bazı insanların hayatta olacağını ve bu olaylara şahit olacaklarını, dolayısıyla bu tür âyetlerin müteşâbihattan olmadığını belirtmiştir. Çünkü müteşâbihler, te’vilini yani hakikatini sadece Allah’ın bildiği âyetlerdir. Bu sebeple, zaman içerisinde insanların görüp şahit olacağı durumlar müteşâbih sayılmazlar. Dünya zamanının sınırlarının ötesinde kalan cennet nimetleri, cehennem azabı, mizan, amel defteri vs. gibi durumlar hakkındaki gerçekleri ise, Allah’tan başka kimse bilemez. Bu yüzden bu konular müteşâbihtirler. Bu itibarla Duman, sonradan da olsa ne oldukları ortaya çıkacak meseleleri müteşâbih dışı saymış ve müteşâbihleri Allah’ın zâtı, esma ve sıfatlarının hakikati ve ahiret halleri şeklinde üç grupta toplamıştır.¹⁴⁴

Bütün bu görüşlerden farklı olarak Kur’ân’da müteşâbih âyetlerin olmadığını ve kitabın tamamının muhkem olduğunu belirten görüş de mevcuttur. Bu görüşe göre, müteşâbih âyetlerden kasıt, Kitâb-ı Mukaddes’tir. Allah, Tevrat ve İncil’de bulunan anlamı kapalı ve anlaşılması zor olan müteşâbih âyetlerin açıklamasını, Kur’ân ile yapmıştır. Dolayısıyla Kur’ân muhkem olarak yani diğer kitapları açıklayıcı olarak, Hz. Peygambere inmiştir.¹⁴⁵

Görüldüğü üzere, müteşâbih âyetleri belirlemede İslâm âlimlerinin farklı tasnifleri olmuştur. Farklı kelâmî ekollerin etkisi altında kalan İslâm ulemâsı, müteşâbih âyetleri de bu tesir

---

¹⁴³ et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, 2/205-208.

¹⁴⁴ M. Zeki Duman, “Müteşâbihatın Te’vili”, *Bilimname* IX (Mart 2005), 41-43.

¹⁴⁵ Süleyman Ateş, “Bazı Âyetleri müteşâbih Olan Kitap, Kur’ân mıdır?”, *Tefsirin Dünyası ve Bugünü Sempozyumu* (Samsun: İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992), 24-25.

çerçevesinde tespit etmiştir. Bu bağlamda, müteşâbihlerin sayısını ve çeşidini net bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmemektedir.¹⁴⁶ Ancak genel kabule göre hurûf-ı mukattaa, Allah'ın sıfatları, kıyametin zamanı, cennet ödülü, cehennem cezası ve âhiret halleri gibi hususlar müteşâbih âyetler grubundandır.¹⁴⁷

1.2.3. Te'vil

Müteşâbih konusunu yakından ilgilendiren bir konu da te'vil meselesidir. Te'vil kelimesi, “asla dönüş, geri dönüş” anlamlarına gelen ‘e-ve-le’ kökünün tef’il babıdır. Sözlükte, “sözü iyice inceleyip varacağı manaya yormak, kastedilen manaya çevirmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁸ Tefsir ilmindeki anlamı ise, âyetlerdeki muhtemel manalardan birini, âyetin bağlamına ve Kur’ân’ın bütünlüğüne aykırı olmadan tercih etmektir.¹⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim’de on yedi yerde, çeşitli manalarda kullanılmıştır.¹⁵⁰ Kur’ân’da bulunduğu âyete göre te’vilin manaları; gelecekte gerçekleşecek bir olayın vakti gelince gerçekleşmesi,¹⁵¹ rüya tabiri¹⁵² ve bir durumun iç yüzü ya da sonucu¹⁵³ şeklindedir. İlk dönemlerde, Kur’ân’ın manasını anlama ve ondaki müşkil ve garîb lafızları izah etmeyi ifade eden tefsir kavramı ile te’vil kavramı aynı anlamda kullanılmıştır. Taberî ve İbn Kuteybe gibi ilk dönem âlimlerinden bazıları Kur’ân tefsiri olarak kaleme aldıkları eserlerine, tefsir yerine te’vil ismi vermişlerdir. Taberî’nin, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân* adlı eseri bu durumun örneklerinden biridir. Zerkeşî, Râğıb el-İsfahânî ve İmam Mâtürîdî gibi âlimler ise te’vil ve tefsirin farklı anlamlarda kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁵⁴ İmam Mâtürîdî’ye göre tefsir “ilâhî kelâmın mana ve maksadı hakkında kesin ifade kullanmaktır.” Yani tefsir, tek ihtimalli ve kesin anlamlıdır. Allah’ın neyi murad ettiğini bildirir. Te’vil ise çok ihtimalli olup kesinlik ifade etmemektedir. Yani ihtimal dahilindeki manalardan biri tercih edilmektedir. Dolayısıyla İslâm âlimlerinin getirdikleri yorumlar te’vil iken, Hz. Peygamber ve ashabına

¹⁴⁶ Eren, “Kur’ân-ı Kerim’de Muhkem ve Müteşâbihin Tespit ve Değerlendirilmesi”, 1810.

¹⁴⁷ Eren, *İmam Mâtürîdî’nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı*, 30-31.

¹⁴⁸ el-İsfahânî, “E-v-l”, 109; Yusuf Şevki Yavuz, “Te’vil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/27.

¹⁴⁹ Fikret Karaman vd., “Tefsir ve Te’vil”, 642.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân 3/7 (iki defa); en-Nisâ 4/59; el-A’râf 7/53 (iki defa); Yûnus 10/39; Yûsuf 12/6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101; el-İsrâ 17/35; el-Kehf 18/78, 82.

¹⁵¹ el-A’râf 7/53 (iki defa).

¹⁵² Yûsuf 12/6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101

¹⁵³ en-Nisâ 4/59; el-İsrâ 17/35; el-Kehf 18/78, 82.

¹⁵⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 128; Yavuz, “Te’vil”, 41/27.

ait yorumlar ise tefsir olmaktadır.¹⁵⁵ Te'vil-Tefsir ayrımına dair oluşan bu anlayış sonraki dönemlerde de bazı âlimler tarafından devam ettirilmiştir. Günümüz araştırmacılarından Yusuf Işıcık, te'vil kelimesine tefsir anlamı verilmesini fahiş bir hata olarak görmektedir. Te'vil kavramının, Kur'an'da, "bir şeyin âkıbeti, varacağına varması, mahiyet ve hakikatı" manasına geldiğini belirten Işıcık, sonradan bu kavrama "tefsir ve beyan" manaları verildiğini bu sebeple, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçen 'müteşâbihlerin te'vili' hususunda, "Kur'an'da tefsiri ve anlaşılması mümkün olmayan, manası ancak Allah'a malum bulunan âyetler vardır" gibi bir mananın ortaya çıktığını ve ortaya çıkan bu mana ile de mübîn olan Kur'an'a layık olmayan bir özellik yakıştırıldığını savunmuştur. Ona göre, ilgili âyette geçen, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği müteşâbihlerden maksat, "kıyametin vukuu, ümmetin eceli, Allah'ın zât ve sıfatları" gibi aklın bilgi hudutları dışında kalan hakikatlerdir.¹⁵⁶

Müteşâbih âyetlerin te'vili konusunda âlimlerin farklı görüşleri olmuştur. Bu görüşleri beş maddede özetlemek mümkündür.

1. Çoğunluğunu Selefiyye âlimlerinin oluşturduğu bu ilk görüşe göre müteşâbihlerin te'vili caiz görülmemektedir. Çünkü Âl-i İmrân sûresi 7. âyetinde belirtildiği üzere, böyle âyetlerin manasını ancak Allah bilmektedir. Bu âyetlerin Kur'an'da yer alma sebebi kulların iman ve teslimiyetinin sınanmasıdır. Müteşâbih âyetleri te'vil etmeden iman edip teslimiyet gösteren kimseler bahsi geçen âyette övülmüş, te'vil ile uğraşanlar ise yerilmiş ve sapkınlıkla suçlanmıştır. Enes bin Mâlik, İmam Şâfiî ve Hanefî-Mâtürîdî âlimlerin bazısı da bu te'vil karşıtı görüşün içerisinde yer almıştır.
2. Âlimlerin çoğunluğunun oluşturduğu başka bir görüşte, te'vilin caiz olup olmaması müteşâbihin çeşidine bağlanmıştır. Bir kısım müteşâbihlerin manası sadece Allah tarafından bilinir. Bu sebeple bunların te'vil edilmesi caiz değildir. Bir kısım müteşâbihlerde ise, anlam, ilimde derinleşmiş kişiler tarafından da bilinebilmektedir. Bu nedenle bunların te'vili caiz görülmüştür. Âyette, müteşâbihleri te'vil ettikleri için yerilen kesim, dini yozlaştırmak ve ifsada uğratmak gayesiyle, muhkem âyetlere uygun düşmeyen, aykırı manalar veren kötü

---

¹⁵⁵ Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yay, 2020), 1/31-32.

¹⁵⁶ Yusuf Işıcık, "Kur'an-ı Kerim'de Müteşâbih ve Te'vili", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1996), 56-57.

niyetli kimselerdir. Ahmed bin Hanbel, Buhârî, İmam Mâtürîdî ve Gazzâlî gibi âlimler bu görüşün temsilcileridir.

3. Şîî âlimlerinin görüşüne göre, âyette (Âl-i İmrân 7) belirtilen ilimde derinleşmiş kimseler, Hz. Peygamber ve onun Ehl-i beyt'ine mensup olanlardır. Bu kimseler bütün müteşâbihleri te'vil edebilirler. Onların dışında başka âlimler tarafından yapılan te'viller geçerli değildir.

4. Müşebbihe ve Mücessime ekollerinin anlayışına göre, âyetler zâhir manaları üzerine anlaşılmalıdır. Bu sebeple te'vil edilmelerine gerek yoktur. Çünkü, Allah başka bir şeyi anlatmak isteseydi o zaman ihtilaf içeren kelimeyi değil, gerekli olan o kelimeyi kullanırdı, anlayışındadırlar.

5. Sûfî âlimler, Allah'ın emirlerine tam manasıyla itaat eden ve kalbini dünyalık şeylerden temizleyip, zikir ile dolduran kimselerin keşf ve ilham yolu ile içinde bulundukları manevi derecelerine göre, müteşâbihleri te'vil edebileceklerini savunmuşlardır.¹⁵⁷

Bir te'vilin geçerli olabilmesi için, manası açık başka bir nassa ters düşmemesi gerekmektedir. Bunun dışında, lafzın zâhirî manasının dışında başka bir manaya hamledilmesine elverişli şer'î bir delile dayanması icap eder. Ayrıca Arapça dilinin kurallarına uymayan bir te'vil de geçersiz hükmündedir.¹⁵⁸

2. Nâsih-Mensuh Problemi

İlk insanın yaratılışından bu yana insanoğlu, doğum ile başlayıp ölüm ile sonlanan dünya hayatını sürdürme gelmiştir. Kıyamete kadar devam edecek olan bu hayat akışı içerisinde sürekli bir değişim söz konusudur. Yani ilk dönem insanının kendine özgü ihtiyaçları ve yaşam biçimleri ile günümüz insanının ihtiyaç ve yaşam biçimi birbirinden farklılık göstermektedir. Hayatın her alanına yansıyan bu farklılıklar neticesinde, o topluma gönderilen peygamberin getirdiği ilkeler ile başka bir dönemde gönderilen peygamberin getirdiği ilkeler arasında farkların bulunması kaçınılmazdır. Bu farkların akîdevî ilkelerde ve haberlerde olması söz konusu değildir. Bunlar, insanların günlük yaşamlarını düzene koyup onları iyiye ve güzele sevk edecek sosyal içerikli emir ve yasaklardan ibarettir. Bu tür farklılıklar neticesinde, sonraki çağın ihtiyaçlarına ve maslahatına uygun olarak gelen yeni hüküm, önceki çağda mevcut olan hükmün yerine geçmektedir. O halde, bir peygamberin,

¹⁵⁷ Yavuz, "Te'vil", 41/28.

¹⁵⁸ Yeşilyurt, *Muhkem ve Müteşâbih Âyetler*, 21.

kendinden önce gelen başka bir peygamberin sosyal hayata (ameli konular) dair getirdiği ilkelerin bir kısmını ya da tamamını yürürlükten kaldırması mümkündür. İşte bu olaya Kur’ân ilimlerinde ‘Nesih’ denilmiştir. Her gelen şariat kendinden önceki şeriatı neshetmiştir. Bu hususta İslâm âlimleri hemfikirdir. Bununla beraber, Allah’ın ilminde ve iradesinde değişiklik olması (bedâ) anlayışına götüreceği endişesi ile yahudiler ve hıristiyanlar, şariatlar arası neshi kabul etmemişlerdir. Ancak tarihsel süreç göstermektedir ki, maslahatların ve ihtiyaçların değişmesi ile bazı ilâhî hükümler de değişmiştir. Örneğin Hz. Âdem döneminde aynı anne babadan doğan kız ve erkek kardeşlerin evlenmesi mümkün iken, bu durum daha sonraki dönemlerde Tevrat’ta haram kılınmıştır. Yine Yahudilikte bir erkeğin hanımından boşanması mübah iken, Hıristiyanlıkta zina haricinde boşanma haram kabul edilmiştir. Bu örnekler İslâm öncesi semavî dinler arasında nesih olayının vuku bulduğunun göstergesidir. Son aşamada ise, İslâm’ın gelmesi ile Hz. Muhammed’in şeriatı, kendinden önceki şariatları neshetmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de, onun son peygamber olduğu¹⁵⁹ ve Allah katında hak ve makbul olan dinin İslâm dini olduğu¹⁶⁰ bildirilmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in getirdiği son şariat, ebediyen nâsîh konumunda olacaktır.¹⁶¹

Nesih konusu tıpkı müteşâbih meselesinde olduğu gibi geçmişten günümüze ulemâ tarafından tartışması devam eden bir mesele olmuştur. Burada asıl tartışma konusu olan durum, Kur’ân’ın kendinden önceki şariatları neshetmesi meselesi değildir. Asıl mesele, Kur’ân’ın kendi içinde neshin olup olmadığı mevzudur. Bununla beraber, nesih konusunun varlığı yokluğu tartışma konusu olduğu gibi neshin ne olduğu, nasıl tanımlanacağı konusunda da âlimler uzlaşmamışlardır. Çalışmanın bu kısmında, ilk olarak nesih kavramının Kur’ân’da hangi âyetler içerisinde yer aldığı ve ne anlama geldiği tespit edilmiştir. Bunun akabinde, Hz. Peygamber döneminden itibaren tarihsel süreç içerisinde nesih meselesinin İslâm düşüncesindeki yeri araştırılmıştır. Ayrıca konunun doğru anlaşılması için ilgili bazı kavramlar üzerinde durulmuştur.

---

¹⁵⁹ el-Ahzâb 33/40.

¹⁶⁰ Âl-i İmrân 3/19,85.

¹⁶¹ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579. Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 77.

2.1. Nesih Probleminin Tarihsel Süreci

Kur'ân-ı Kerim'de geçen nesih kelimesi, 'neseha' fiilinin sülâsî masdarıdır. Bu kökten türetilmiş olarak dört âyette geçmektedir.¹⁶² Kavramın sözlükteki ve Kur'ân'daki anlamları şu şekildedir:

1- İzale etmek, silmek, bozmak, iptal etmek, bertaraf etmek.¹⁶³

“... Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını **iptal eder**. Sonra Allah kendi âyetlerini (peygamberin kalbine) sağlam olarak yerleştirir.”¹⁶⁴

“Biz bir âyetten her neyi **nesheder** veya unutturursak ondan daha hayırlısını veya onun mislini getiririz.”¹⁶⁵

2- Nakletmek, kaydetmek, yazmak, kopyasını çıkarmak.¹⁶⁶

“ ‘Bu, size gerçeği söylemekte olan kitabımızdır, biz bütün yaptıklarınızı **kaydetmekte** idik’ denilecek.”¹⁶⁷

Nesih kelimesi bu üç âyette fiil kalıbında kullanılmıştır.

3- Hz. Musa'nın levhalarının anlatıldığı âyette ise isim kalıbında, 'nüsha' anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁸

Neshin lügat manası ulemâ arasında tartışılmıştır. Kimi âlim 'izale' manasının mecaz, 'nakil' manasının asıl olduğunu söylerken, kimi de tam tersi yönde görüş belirtmiştir. Bazıları da, her iki anlamın da nesih için geçerli hakiki mana olduğunu söylemiştir. İzale manasının geçerli olduğunu kabul edenler, bir hükmün (mensuh) başka bir hükme (nâsîh) nakli değil, izalesi mümkündür, şeklinde açıklamışlardır.¹⁶⁹

Neshin terim anlamı ise, “şer’î bir hükmün daha sonra gelen başka bir şer’î delil ile kaldırılmasıdır.” Bu bağlamda, önceden gelen ve hükmü kaldırılan nassa mensuh, bu

¹⁶² Mustafa Kara, “Kur'ân'da Nesh Tartışmaları Üzerine”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2023), 108-109. Mustafa Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 9.

¹⁶³ Râgıb el-İsfahânî, “N-s-h”, 1050-1051.

¹⁶⁴ el-Hac 22/52.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/106.

¹⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî, “N-s-h”, 1050-1051.

¹⁶⁷ el-Câsiye 45/29.

¹⁶⁸ el-A'râf 7/154.

¹⁶⁹ Talat Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1963), 98.

mensuhun hükmünü kaldıran yeni tarihli nassa da nâsîh denilmektedir. Gerçekleşen bu olaya da nesih denilmiştir.¹⁷⁰

Neshin bugünkü terim anlamı ile Kur'ân'daki kullanım şekli kıyaslandığında, anlamların farklı olduğu görülmektedir. Âyetlerdeki kullanımı, “silme, unutturmak, iptal etmek” şeklinde iken, terim anlamında olduğu gibi bir âyetin başka bir âyet ile hükmünün yürürlükten kaldırılması şeklinde değildir. Dolayısıyla nesih kavramı sözlük anlamından terim anlamına doğru bir anlam daralması yaşamıştır. Günümüzde de nesih denildiğinde terim anlamı anlaşılmaktadır.¹⁷¹

Hiz. Peygamber döneminde, vahiy süreci devam ederken, nesih kavramı, mevcut terim anlamı ile kullanılmamıştır. O dönemde, bir hükmün yerine başka bir hükmün gelmesi halinde nesih kavramı yerine, “unutturuldu, ref edildi” gibi ifadeler kullanılmıştır. Nesih kavramının teorik anlam kazanarak Kur'ân ilimlerine girmesi vahiy sonrası mezhepler dönemine denk gelmektedir. O halde Hiz. Peygamber döneminde gerçekleşen ve nesh olduğu ileri sürülen olaylar nasıl anlaşılmaktadır? O dönemin neshi, kavramsal manadan ziyade, doğal bir süreç olarak görülmektedir. Yıllardır atalarının inancı üzerine yaşayan bir topluluk, yeni bir din ile tanışmıştır. Yaşaya geldikleri örf ve adetleri bulunan bu insanların mevcut yaşamlarını bir anda terk etmelerini beklemek, onların yeni kuralları kabullenmesini zorlaştıracak ve hatta onları nefrete kadar götürebilecek bir durumdur. Bu insanları yeni tanıştıkları dine alıştırmak, ısındırmak ve dinin özünü anlamalarını sağlamak bir ön hazırlık gerektirmektedir. Bu sebeple bu minvaldeki nesih örneği pek çok olmuştur. Müslümanlar parça parça (tedrici) gelen vahiy sürecine şahit olmuş ve bu süreç boyunca değişimi yaşamıştır. Bu değişimi, onların imandan sonraki yeni hayatlarının bir parçası olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla Hiz. Peygamber dönemindeki nesih algısı, günümüze nazaran çok daha kapsamlı bir durumu ifade etmektedir.¹⁷²

Vahiy sürecinde gerçekleşen ve müslümanların değişimini gösteren bazı hadiseler nesih olayına örnek olarak verilmektedir. Bunlardan ilki, Hiz. Peygamber'in namaz kılarken

---

¹⁷⁰ Çetin, “Nesih”, 32/579. Mehmet Erdoğan, “Nesh”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 453.

¹⁷¹ Ali Galip Gezgin, “Kur'ân'da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 50.

¹⁷² Ömer Dinç, “Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihi Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I* (İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2014), 1/204, 207, 208.

yönünü Mescid-i Aksâ'dan, Mescid-i Harâm'a dönmesi hadisesidir. Kiblenin yönünü değiştiren âyet¹⁷³ nâzil olana dek, kible Mescid-i Aksâ iken, ilgili âyetin gelmesi ile durum değişmiş ve kible Mescid-i Harâm olmuştur.¹⁷⁴

Neshe örnek verilen başka bir durum da, Hz. Peygamber'in tutulmasını emrettiği aşure orucudur. Rasûlüllah, Ramazan orucu farz kılınmadan önce, Medine'de iken ashabına aşure orucunu tutmayı emretmiştir. Fakat ramazan orucunun farz kılınması ile ilgili âyet¹⁷⁵ nâzil olunca, aşure orucunu tutmayı isteğe bırakmıştır.¹⁷⁶

Hz. Peygamber'in önceden yasaklayıp sonradan bu yasağı kaldırdığı örnekler de vardır. Bürayde b. Husayb'dan rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü, daha önceden yasakladığı kabir ziyaretini, kurban etini üç günden fazla tutmayı ve su tulumları dışındaki kaplarda şıra yapmayı artık yasaklamayıp serbest bıraktığını ifade etmektedir.¹⁷⁷

Hz. Peygamber döneminde yaşanan neshe dair bu örnekler daha önce de belirtildiği üzere, vahye muhatap olan müslümanların geçirdiği doğal süreci göstermektedir. Bu sebeple, o dönemde neshe geniş bir çerçeveden bakılmıştır. Hatta mücmelin tafsili, âmmın tahsîsi ve mutlakın takyidi de nesih genelinde değerlendirilmiştir. Hz. Peygamberden sonra sahabe dönemindeki nesih anlayışı da bu kapsamlı yaklaşım çerçevesinde devam etmiştir.¹⁷⁸

Hz. Peygamberin vefatından sonra, nesih konusunun sahabe tarafından önemsendiği ve gündeme getirildiği görülmektedir. Taberî tefsirinde, nesih meselesine dair, sahabeden nakledilen 36 adet rivâyetin bulunması bu durumun bir delilidir. Bu rivâyetlerde, neshin tanımı, konusu, kapsamı ya da çerçevesinden ziyade âyetlerin nâsîh ve mensuh kısımlarının izahı üzerinde durulmuştur.¹⁷⁹ Yine Hz. Ali ile ilgili anlatılan hadise de sahabenin nesih konusuna verdiği önemi gösteren örneklerdendir. Hz. Ali, Kûfe'de bir mescitte cemaate sohbet veren Abdurrahman b. Deebi'ye nâsîh-mensuhu bilip bilmediğini sormuş ve ondan "hayır" cevabını alınca, "sen kendini de başkalarını da helak ettin" ifadesi ile ona tepki göstermiş ve vaaz vermekten onu men etmiştir.¹⁸⁰ Yine sahabenin önde gelen bazı isimleri

---

¹⁷³ el-Bakara 2/144.

¹⁷⁴ Çetin, "Nesih", 32/580.

¹⁷⁵ el-Bakara 2/183.

¹⁷⁶ Müslim, "Oruç", 1125.

¹⁷⁷ Müslim, "Cenaze", 977.

¹⁷⁸ Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi", 108.

¹⁷⁹ Bu konuda bk. Yunuscan Olimov, *Taberî'nin (310/922) Câmiu'l-Beyanın'da Nesh* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 23.

¹⁸⁰ Remzi Kaya, "Nesh Terimi ve Muhtevası", *İslâmi Araştırmalar* 5 (Ekim 1987), 95.

de, nâsih-mensuh hususunu bilmeyi, Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamının ve tefsir etmenin şartı olarak görmüşlerdir. Bakara sûresinin 269. âyeti “*Kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiştir*” mealindedir. Bu âyet üzerine sahabeden İbn Abbas, Kur'ân'ı tanımak ve anlamak için nâsih-mensuhun, muhkem-müteşâbihin ve helal-haram gibi hususların bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özetle belirtmek gerekirse, nakledilen bu haberler neticesinde, sahabenin neshi gündeme getirdiği, fakat günümüzdeki terim anlamından ziyade daha geniş bir anlam ile anlayıp, kullandığı görülmektedir.¹⁸¹

Sahabeyi takip eden tâbiîn döneminde ise, nesh kavramı tıpkı sahabe döneminde olduğu gibi lügat anlamı ile algılanmıştır. Dolayısıyla bugünkü mevcut tanımına göre daha umumi bir mana içermektedir. Tâbiîn nesh kavramını, bir âyetteki genel ifadenin hususileştirilmesi, mutlak bir sözün takyid edilmesi, mücmelin beyanı, geçmiş şeriatların iptal olması ya da cahiliye dönemine ait uygulamaların yürürlükten kalkması gibi manalarda anlamış ve değerlendirmişlerdir.¹⁸² Bunun yanında neshin sınırları bu dönemde belirlemeye başlamıştır. Sahabe döneminin aksine neshin haberlerde olmayacağı ileri sürülmüştür. Nitekim tâbiînden İkrime, Said b. Cübeyr ve Mücahid gibi önde gelen isimler, neshin emir ve yasak bildiren âyetlerde olduğunu, haber bildiren âyetlerde olmasının caiz olmadığını savunmuşlardır. Tâbiîn arasında bunun aksini savunup sahabenin anlayışını devam ettirenler de olmuştur. Bu dönemde neshe dair ortaya çıkan ilk karşıt fikirlerin, ileriki dönemlerde oluşacak tartışmaların zeminini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Yine nesh ile alakalı ilk eserlerin tâbiîn döneminde kaleme alınması neshin müstakil bir konu haline geldiğinin kanıtıdır.¹⁸³

Netice itibariyle, Hz. Peygamber dönemi, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde nesh kavramı bugünkü terim anlamı ile kullanılmamıştır ve kavram olarak ne olduğuna dair tam bir tanım da yapılmamıştır. Nesh, Hz. Peygamber'in sağlığında doğal bir değişim sürecinin parçası iken, vefatından sonra kapsamlı bir anlam sahasına girmiştir. Hicri ilk yüz yıllarda, nesh kavramının geniş sahada anlaşılıp kullanılması, mensuh âyetlerin sayısının artmasında oldukça etkili olmuştur. Nitekim mensuh kabul edilen âyetlerin sayısı beş yüze kadar

---

¹⁸¹ Ömer Dinç, *Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayesesi*, (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 15-17.

¹⁸² M. Zeki Duman, “Kur'ân-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, *Bilimname* XVII (Şubat 2009), 30.

¹⁸³ Dinç, “Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihi Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, 210-211.

ulaşmıştır. Neshi kabul eden âlimler tarafından 222, 20, 12 gibi farklı rakamlar verilse de son olarak Hindistanlı âlim Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, bu sayıyı beşe kadar düşürmüştür. Neshi kabul eden âlimler tarafından bu beş âyet üzerinde ittifak oluşmuştur. Günümüz eserlerinden Kur'ân Yolu Tefsirinde bu sayı ikiye düşürülmüştür.¹⁸⁴

Hicri üçüncü yüz yılda İmam Şâfiî'nin nesh kavramının sınırlarını belirlemesi ile, nesh problemi farklı bir boyuta taşınmıştır. Şâfiî, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde nesh kapsamında değerlendirilen tahsis, takyîd ve istisna gibi kelimelerin çerçevesini belirleyerek, nesh kavramından ayırmıştır.¹⁸⁵ Şâfiî'nin tanımı şu şekildedir: “*Nesih, farz (hüküm)ın terkidir. Diğer bir farz onun yerine yerleştirilmeden asla bir hüküm neshedilemez, tıpkı Beytu'l-Makdis'e yönelmenin neshedilerek Kâbe'ye yönelmenin onun yerine yerleştirilmesi gibi.*” Neshin günümüzdeki kavramsal alt yapısının temeli İmam Şâfiî'nin bu yaklaşımı ile birlikte oluşmuştur. Şâfiî, kendisinden sonra gelen pek çok âlimi etkilemiştir. Şâfiî, er-Risâle adlı eserinde emir ve nehiy içeren ameli konulardaki nesh üzerinde durmuştur. Bu yaklaşım kendinden sonraki dönemlerde de kabul görmüştür. O güne kadar söz konusu olmayan ve ilk kez Şâfiî tarafından gündeme gelen Kur'ân-sünnet ayrımı, nesh meselesinin tartışma boyutunu değiştirmiştir. Sahabe ve tâbiîn nezdinde bir bütün olarak görülen Kur'ân ve sünnet, kaynak olma açısından Şâfiî tarafından bir ayrıma tabi tutulmuştur. O, bunların farklı kaynaklar olması hasebiyle birbirlerini neshedemeyeceklerini ileri sürmüş ve Kur'ân'ın sünnet ile ya da sünnetin Kur'ân ile nesholamayacağını savunmuştur.¹⁸⁶

Nesh meselesini etkileyen başka bir dönem de kelâmî tartışmaların hayat bulduğu dönemdir. Kelâmî konulardan biri olan bedâ kavramı, savunucuları tarafından, nesh kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bedâ, “Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi” hadisesidir. Başka bir deyişle, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında değişiklik meydana gelmesi demektir. Bu anlayış ilk olarak Şîa ekolü içerisinde kabul görmüştür ve onlar bedâ fikrinin kabulü için neshi

---

¹⁸⁴ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/35. Duman, “Kur'ân-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, 35. İttifak oluşan beş âyet: el-Enfâl 8/65, el-Bakara 2/240, el-Bakara 2/180, el-Mücâdele 58/12, el-Ahzâb 33/52. Bu konuda bk. Duman, “Kur'ân-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, 42-48.

¹⁸⁵ Talip Özdeş, “Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 46. Gezgin, “Kur'ân'da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, 52.

¹⁸⁶ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 106-110. Dinç, *Taberî ve Mâturidî Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayesesi*, 25-27.

dayanak olarak görmüşlerdir.¹⁸⁷ Bunun dışında, yahudiler ve hıristiyanlar da geçmiş şeriatların neshini kabul etmedikleri için hem neshi hem de nesh ile aynı gördükleri bedâyı reddetmişlerdir. Oysa, nesh, Allah'ın önceden planladığı bir durumdur. Yani, bir hükmün yürürlükten kalkması, Allah'ın onu bilmemesinden dolayı değildir. Bilakis Allah her türlü değişikliği önceden bilmekte ve zamanı gelince takdir etmektedir. Değişim Allah'ın bilgisinde değil, insanların yaşam şartlarında meydana gelmektedir. Dolayısıyla neshi bedâ ile aynı görmek, Allah'a bilgisizlik atfetmek demektir. Bu sebeple nesh ile bedâyı aynı kabul etmek söz konusu değildir.¹⁸⁸

Hicri dördüncü yüzyılda, nesh üzerine farklı tanımlamalar yapılmıştır. Talip Özdeş, bu tanımları iki maddede özetlemiştir. İlki, mevcut bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir nass ile ortadan kaldırılmasıdır. Yani bir durum belli bir süre helaldir daha sonra neshedilerek haram olur. Ya da haram olan bir durum daha sonra nesh ile helal olur. Böylece burada bir hüküm değişikliği söz konusu olur. İkinci tanım ise, nesh, hükmün ve tilavetin süresinin sona ermesinin beyanıdır. Yani burada, tilavetin neshedilip hükmün geçerliliği devam edebileceği gibi tam tersi şekilde, hükmün neshedilip tilavetin geçerliliğinin devam etmesi de söz konusudur. Bu tanımlar daha sonra usul âlimleri tarafından yapılacak nesh tanımlarının da temelini oluşturmaktadır.¹⁸⁹

Tarihsel süreç içerisinde nesh meselesinin geldiği konum göstermektedir ki, nâsih-mensuh problemi vahiy süreci ile başlayan bir problem değildir. Nesh kavramı, Kur'ân âyetlerinde geçmesine rağmen, daha sonraki süreçlerde kişiden kişiye değişen farklı anlamlandırmalara maruz kalmıştır. Oysa ne âyetlerde ne de Hz. Peygamberin söylemlerinde, bu kavram üzerine özel bir tanımlama yapılmamıştır. Bu sebeptendir ki, konu her yönden yoruma açık hale gelmiş ve günümüze kadar da yorumlamalar devam etmiştir. Nesh, Sahabe ve tâbiîn dönemlerinde geniş bir anlamda kullanılıp, değerlendirilirken, günümüzdeki mevcut tarifini İmam Şâfiî ve ondan sonraki İslâm hukukçularının katkılarıyla kazanmıştır.¹⁹⁰ Zaman içerisinde bu tarif doğrultusunda tartışmalar devam etmiştir. Varılan sonuçta ise, âlimlerin bir kısmı, Kur'ân'ın kendi içinde, böyle bir neshin olmadığını savunurken, büyük bir çoğunluğu ise âyetler arasında neshin varlığını kabul etmiştir. Neshi kabul edenler de kendi

---

¹⁸⁷ Avni İlhan, "Bedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/290.

¹⁸⁸ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 134.

¹⁸⁹ Özdeş, "Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", 46.

¹⁹⁰ Özdeş, "Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", 40.

içinde ikiye ayrılmıştır. İlki, kitabın sadece kitapla ve sünnetin de sadece sünnetle nesholunacağını söyleyenlerdir. İkinci de, kitabın ve sünnetin birbirini neshedebileceğini savunanlardır.¹⁹¹ Araştırmanın bu bölümünde, neshi kabul edenler ve etmeyenlerin ortaya koyduğu deliller incelenecektir.

2.2. Neshi Kabul Edenlerin Delilleri

Bir şeriatın, kendinden önce gelen başka bir şeriatı neshettiğini ve İslâm âlimlerinin şeriatlar arasındaki nesih üzerinde ittifak ettikleri daha önceki başlıkta belirtilmişti. Âlimlerin uzlaşamadıkları asıl nokta ise, Kur’ân’ın kendi âyetleri arasında neshin olup olmadığı meselesidir.

Kur’ân’da neshin olduğunu kabul edenler, neshin varlık sebebini maslahata bağlamışlardır. Bu onların akli delilleridir. Neshin aklen mümkün olduğunu şu şekilde izah ederler: Kur’ân âyetlerinin ilk nâzil olmaya başladığı cahiliye toplumunda, insanların yaşam tarzları, İslâm’ın emirleri ile ters istikamette idi. Kumar, içki, zina ve benzeri pek çok hususta, cahiliye geleneklerini değiştirmeleri gerekiyordu. Bunun da birdenbire olması mümkün değildi. Peyderpey bir değişim gerekiyordu. Bu sebeple başlangıçta ısıdırmak maksadı ile gelen hükümler daha sonra gelen başka hükümlerle neshedilmiştir. Kur’ân’da, içkinin üç aşamada yasaklanması buna örnek olarak verilmektedir. İçki hususunda ilk nâzil olan âyet, *“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın”*¹⁹² şeklindedir. Bu âyette doğrudan bir içki yasağı gelmemiştir. Fakat namaz ile içkinin birbirinden uzak olması gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra gelen âyette ise, içkinin zararından bahsedilmiştir. *“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür.”*¹⁹³ Yavaş yavaş İslâm dinine alışan müslümanlar, içkinin zararlarının bulunduğunu, artık kabul edecek aşamaya gelmişlerdir. Kendi kendilerine de bırakmalarına bir engel yoktur. Ancak yine de içki üzerine tereddüde mahal bırakmayacak son âyet gelmiştir. *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki*

---

¹⁹¹ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, 96-97.

¹⁹² en-Nisâ 4/43.

¹⁹³ el-Bakara 2/219.

*kurtuluşa eresiniz.*¹⁹⁴ Bu son âyet ile içki kesin olarak yasaklanmış ve önceki iki âyet de neshedilmiştir.¹⁹⁵

Nesih taraftarlarının en kuvvetli delil olarak ortaya koyduğu nakli deliller şu üç âyettir. Nahl 101. âyet, Bakara 106. âyet ve Ra'd 39. âyetlerdir.¹⁹⁶ Bu âyetleri sırayla inceleyelim:

- 1- *“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti tebdil ettiğimiz (getirdiğimiz) zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler.”*¹⁹⁷

Bu âyet, Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmek istemeyip, ona iftira atanlara cevap niteliğindedir. Kur'an'ın peyderpey gelmesi ve Allah'ın bir konuyu farklı yönleri ile, farklı yerlerde farklı kelimelerle bildirmesi neticesinde, müşrikler, Kur'an'ı Hz. Peygamber'in uydurduğunu hatta hristiyan bir kişiden destek alarak bunu yaptığını ileri sürmüşlerdir. Bu âyet de bu iddiayı reddetmiştir.¹⁹⁸ Nesih taraftarları bu âyeti, kitabın kitap ile nesholunduğuna delil kabul ederler. Allah'ın bu şekilde takdir edip ifade etmesini yani dilediği hükmü kaldırıp, dilediğini sabit kılmasını, kullarının maslahatını gözetmesine bağlarlar. Bir dönem insanların yararına olan bir durum başka bir dönemde şartların değişmesi ile, zararına olabilir. Bu sebeple Allah'ın bazı âyetleri neshetmesi, O'nun hikmetinin gereği olarak düşünülür.¹⁹⁹ Yine nesih yanlıları, bu âyetle geçen 'tebdil' ifadesini, ref etme yani kaldırma olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla bu âyetle kast olunan mana, bir âyetin tilavetinin ya da hükmünün kaldırılmasıdır. Yani neshedilmesidir.²⁰⁰ Nesih taraftarlarının bu âyeti neshin delili olarak görmelerinin nedeni, iki kez tekrar eden 'âyet' kelimesine 'Kur'an'ın "âyetleri/cümleleri" anlamı vermeleridir.²⁰¹

- 2- *“Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”*²⁰²

---

¹⁹⁴ el-Mâide 5/90.

¹⁹⁵ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, 96-97.

¹⁹⁶ Bunların dışında Bakara 142, 143, 144 âyetler ile Enfâl 65, 66 âyetler de neshin varlığına delil olarak sunulmaktadır. Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, 97.

¹⁹⁷ en-Nahl 16/101.

¹⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 3/60. Gezgin, “Kur'an'da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, 53-54.

¹⁹⁹ Kaygısız, *Kur'an-ı Kerim'de Nesh*, 60.

²⁰⁰ Veysel Güllüce, “Kur'an'da Nesh Edilmiş Âyet var mıdır?”, *Ekev Akademi Dergisi* 10/26 (Kış 2006), 61.

²⁰¹ Duman, “Kur'an-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, 32. Kara, “Kur'an'da Nesh Tartışmaları Üzerine”, 120.

²⁰² el-Bakara 2/106.

Bakara sûresi 106. âyet, inananların aklında karışıklık çıkarmak amacıyla yahudilerin ortaya attıkları soruya cevaptır. Onlara göre, hem Kur'ân'ı hem de önceki kitapları Allah göndermesine rağmen neden Kur'ân'da, diğerlerinden farklı hükümler yer almaktadır? Yaratıcı aynı yaratıcı olmasına rağmen Kur'ân'daki hükümler neden öncekilerden farklıdır? Ayrıca Kur'ân'ın dediği gibi, Tevrat ve İncil'de geçen Allah'ın öğretilerinden bazılarının unutturulması nasıl mümkün olmaktadır? Bu sorular art niyetin bir neticesidir ve Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in uydurduğunu söylemeye yönelik bir zemin oluşturma çabasıdır.²⁰³ Anlaşıldığı üzere yahudiler nesih olayını kullanmışlardır. Oysa yahudilerin de bildiği üzere, nesih, önceki kitaplarda da var olmuştur. Mesela, Hz. Nuh zamanında, tüm canlıların eti helal iken daha sonra Hz. Musa'nın şeriatında bazı canlıların eti yasaklanarak bu durum sınırlandırılmıştır. Yine, Hz. Yakup dönemindeki şeriatta, bir erkek, iki kız kardeşi nikahına alabiliyorken, bu durum daha sonra Tevrat'ta haram kılınarak, neshedilmiştir. Görülüyor ki hükümlerin zamandan zamana değişmesi, insanların kendileri için daha hayırlı ve faydalı olanı yaşaması nedeniyledir. Âyette geçen "*daha iyisini getiririz*"den maksat da budur. Yani bir âyetin başka bir âyetten daha iyi ya da daha üstün olması diye bir kıyas yoktur. Buradaki kasıt, sonraki âyetin o dönemin insanları için daha hayırlı olması anlamına gelmektedir.²⁰⁴

Nesih savunucuları, âyette geçen 'insa/nünsiha' kelimesini, Hz. Peygamberin zihnindeki bir âyetin Allah tarafından unutturulması olarak anlamışlardır. Bu durumun delili olarak A'lâ sûresinin 6-7. âyetlerini ileri sürerler: "*Sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksın.*" Onlara göre, Allah istediği takdirde hükmünü kaldırmayı murad ettiği bir âyeti Hz. Peygamber'e unutturur.²⁰⁵ Taberî, tefsirinde 'nünsiha' ifadesinin iki anlama gelebileceğini belirtmiştir. İlki 'unutturmak' ikincisi de 'bırakmak' anlamlarıdır. Hasan Basri'nin şu sözü 'unutturmak' anlamına uygundur: "Peygamberimize Kur'ân'ın bazı âyetleri okundu sonra da o âyetleri unuttu." Taberî ise, 'bırakmak' anlamını tercih etmiştir. Buna göre, Allah bir âyeti değiştirebilir yahut değiştirmeyip olduğu gibi bırakabilir, sonuçta ise değiştirdiği âyetin yerine bir benzerini ya da daha hayırlısını getirebilir, anlamı çıkmaktadır.²⁰⁶

---

²⁰³ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/103.

²⁰⁴ Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, 54-56.

²⁰⁵ Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, 58.

²⁰⁶ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, 1/296-297.

3- “Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.”²⁰⁷

Bu âyette, önceki iki âyette olduğu gibi neshe yönelik bir kavram bulunmamaktadır. Ancak, neshi kabul edenler, bu âyeti, muhtevası nedeniyle delil olarak gösterirler.²⁰⁸ Nesih taraftarlarından Katâde bu âyeti, Bakara sûresi 106. âyetin yorumu gibi görür. Yani Allah dilerse bir âyetin hükmünü kaldırabilir veya değiştirebilir. Ya da kaldırmayıp sabit de kılabilir.²⁰⁹ İmam Şâfiî, bu âyeti, farzların imhası veya ibkâsı, şeklinde değerlendirmiştir. Allah’ın dilediği farzı imha etmesi, onu neshetmesi anlamına gelmektedir.²¹⁰

Netice olarak, Kur’ân’da neshedilmiş âyetlerin olduğunu savunanlar bu üç âyeti delil olarak ileri sürmüşlerdir. Neshi reddedenler ise, bu âyetlerin neshe delaletini kabul etmemişlerdir. Onların görüşleri de bir sonraki başlıkta incelenecektir.

Nesih taraftarlarının diğer bir delili de, neshin Kur’ân’da gerçekleştiği hususunda selef âlimlerinin icmâsıdır. Her ne kadar nesih kavramının tanımında ya da mensuh âyetlerin sayısında fikir birliği olmasa da, neshin Kur’ân’da gerçekleştiği konusunda icmâ vardır.²¹¹

Neshin varlığına delil olarak gösterilen bir başka husus da sahabeden gelen haberlerdir. Daha önce belirtildiği üzere, Hz. Ali’nin vaaz veren bir vaizi nâsîh-mensuhu bilmediği gerekçesiyle vaaz vermekten menettiğini bildiren rivâyet gibi.²¹²

Nesih konusunda önemli bir başka husus da hükmün kaldırılış şeklidir. Kitap ve sünnet arasındaki ilişki, nesih çeşitlerinin oluşumunu etkileyen temel faktör olmuştur. İslâm’ın temel iki kaynağı olan Kitap ve sünnetin, birbirini neshedip edememesi hususunda âlimlerin farklı görüşleri olmuştur. Bu bağlamda, neshi kabul edenler kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı sünnetin Kur’ân’ı neshedemeyeceğini söylerken, bir kısmı da neshedebileceğini savunmuştur. Bu süreç İmam Şâfiî ile başlamıştır. Şâfiî’nin neshin tanımını sınırlaması ve sünneti Kur’ân’dan ayrı bir kaynak olarak telakki etmesi, nesih algısındaki değişimin ve tartışmaların temelini oluşturmuştur.²¹³ Bu çerçevede oluşan dört farklı yaklaşım şu şekildedir:

---

²⁰⁷ er-Ra’d 13/39.

²⁰⁸ Kara, “Kur’ân’da Nesh Tartışmaları Üzerine”, 111.

²⁰⁹ Kaygısız, *Kur’ân-ı Kerim’de Nesh*, 63.

²¹⁰ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, 102.

²¹¹ Mustafa Altundağ, “Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-III* (İstanbul: 2002), 434.

²¹² Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 98.

²¹³ Dinç, *Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayesesi*, 23,25.

- 1- Kur'ân'daki bir hükmün yine Kur'ân'da gelen başka bir hüküm ile neshedilmesi,
- 2- Sünnetteki bir hükmün yine sünnette oluşan başka bir hüküm ile neshedilmesi,
- 3- Kur'ân'daki bir hükmün, sünnette gelen bir hükümle neshedilmesi,
- 4- Sünnetteki bir hükmün, Kur'ân'da gelen bir hüküm ile neshedilmesidir.²¹⁴

Birinci ve ikinci maddelerde geçen nesih türleri, neshi kabul eden âlimler tarafından kabul görmüştür. Üçüncü ve dördüncü maddede yer alan nesih türleri ise tartışma konusu olmuştur. Çünkü, İmam Şâfiî'nin başlattığı düşünce sistemine göre, neshin gerçekleşmesi için nâsih ve mensuhun birbiri ile aynı seviyede olması gerekmektedir. Dolayısıyla, âyet sadece âyet ile, hadis de sadece hadis ile neshedilebilmektedir.²¹⁵ Bu noktada nesih türlerinin kısaca izahı şu şekildedir:

- 1- Kur'ân'daki bir hükmün yine Kur'ân'da gelen başka bir hüküm ile neshedilmesi:

Bu hususta nesih taraftarları arasında ittifak olduğu daha önce belirtilmişti. Bu âlimlerin delilleri ise Bakara 106. ve Nahl 101. âyetlerdir.²¹⁶ Âyetin âyeti neshetmesi kendi içinde şu şekilde üç kısma ayrılmaktadır:

➤ Hükmün neshedildiği fakat metnin neshedilmediği âyetler: Pek çok örneği olmakla beraber, bir örnekle konunun anlaşılması mümkündür.

Mücâdele sûresinin 12. Âyeti, *“Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin. Sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şâyet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”* aynı sûrenin 13. âyeti ile neshedilmiştir:

“Özel görüşme yapmadan önce sadaka verecek olmanızdan dolayı (ya veremezsek diye) korkuya mı kapıldınız? Madem bunu yapamadınız ve Allah da sizi bağışladı, o halde namazı özenle kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin.”

Örnekteki ilk âyette, Hz. Peygamber ile özel meselelerini görüşme niyetinde olanların sadaka vermeden bu görüşmeyi gerçekleştirmemeleri emredilmiştir. Âyetin son kısmındaki,

---

²¹⁴ Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, 80.

²¹⁵ Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, 97-98.

²¹⁶ Daha önce nesih taraftarlarının delillerinden bahsederken izah edilen iki âyettir. *“Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir”* el-Bakara 2/106. *“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti tebdil ettiğimiz (getirdiğimiz) zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler.”* en-Nahl 16/101.

“Şâyet bulamazsanız...” ifadesi ile, veremeyecek durumdaki fakirlerden bu sorumluluk kaldırılmıştır. Bu durum Hz. Peygamber’in yanına sık sık gelip özel konuşmak isteyen müminlere zor gelmiştir. Hatta sadece Hz. Ali’nin bu sadakayı verdiği belirtilmektedir. Bunun üzerine fazla zaman geçmeden 13. âyet nâzil olmuş ve bu sorumluluk kaldırılmıştır. 12. âyetteki sadaka verme emri, daha sonra nâzil olan 13. âyet ile neshedilmiştir. Bu konuda Hz. Ali’nin, kendinden önce bu sadakayı veren olmadığı gibi, önceki âyetin neshedilmesi ile kendinden sonra da verenin olmayacağını söylediği rivâyet edilmektedir. Ancak her ne kadar sadaka verme emrinin geçtiği âyet mensuh olmuş olsa da, bazı mensuh âyetlerin, içeriğine göre, hükümlerini uygulamak mümkün olabilmektedir.²¹⁷

➤ Metnin neshedildiği fakat hükmün neshedilmediği âyetler: Bu hususta, recm âyeti örnek olarak verilmektedir.

“Evli erkek ve evli kadın zina yaptıkları zaman Allah'tan bir ceza olarak muhakkak onları recmedin.” Mealindeki âyetin inzal olduğu fakat belli bir zaman sonra âyetin metni neshedilerek, Nur sûresinden çıkarıldığı iddia edilmiştir. Âyet, metin açısından Allah tarafından Kur’ân’dan çıkarılmış olsa da hüküm açısından geçerliliğini devam ettirmektedir. Recm âyeti diye bir âyetin varlığının delili, Hz. Ömer’in, “Nâzil olanlar arasında recm âyeti de vardır. Bizler o âyeti okuduk., anladık ve ezberledik. Recm cezasını Rasûlullah uyguladı. Ardından biz de tatbik ettik.” şeklindeki ifadeleridir.²¹⁸

➤ Hem metnin hem de hükmün neshedildiği durumlar: Bir âyetin belirli bir dönem yürürlükte kalıp sonradan Kur’ân’dan çıkarıldığını ve aynı zamanda hüküm itibarıyla de geçerliliğinin kalmadığını ifade eden durumlardır. Bu nesih türü şu rivâyete dayandırılmaktadır:

Ebu Musa el-Eş’arî, Kur’ân’ı en iyi şekilde okuyan üç yüz kişiyi yanına çağırarak ve onlara unutmamaları için, Kur’ân’ı sürekli okumaları hususunda tavsiyede bulunmuştur. Bunun akabinde kendisi Tevbe sûresi uzunluğunda bir sûreyi okuduklarını fakat sonradan bu sûrenin unutturulduğunu söylemiştir. Sonra da, o sûreden geriye aklında kalan, şu tek âyeti

---

²¹⁷ et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, 8/216-217. Altundağ, “Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım”, 439.

²¹⁸ Müslim, “Hudud”, 1691. Şemsettin Işık, “Nesh Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Din ve İnsan Dergisi* 1 (Haziran 2021), 24.

okumuştur: “*Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, üçüncü vadiyi ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doyurur.*”²¹⁹

Bir âyetin tilavet ve hüküm bakımından Kur’ân’dan kaldırılması hadisesine, farklı bir yaklaşım sergileyen Süleyman Ateş, neshin bu türünü, âyetlerin Hz. Peygamber’e unutturulması olarak yorumlamıştır. Zaten onun genel nesih anlayışı da bu çerçevededir. Başka türünü kabul etmemektedir. Ona göre bu âyetler Kur’ân’a hiç yazılmamıştır. Hz. Peygamber, kendisine nâzil olan bazı âyetleri unutmuştur. Allah dilediğini unutturabilir. Bunun olabileceği âyetle de sabittir. Bu durum Kur’ân’a zarar verecek boyutta değildir. Nitekim Allah o âyetlerin yerine yenilerini göndermiştir.²²⁰

2- Sünnetteki bir hükmün yine sünnette oluşan başka bir hüküm ile neshedilmesi:

Hz. Peygamber, sahabeyi eğitmek için tedrici bir yöntem kullanmıştır. Onların ihtiyaçlarını ve maslahatını göz ardı etmeden eğitimine yön vermiştir. Bu da, sünnetin sünnet ile neshini meydana getirmiştir.²²¹ Hz. Peygamber’in kabir ziyaretleri ile ilgili şu sözünü, bu nesih türüne örnek olarak verebiliriz: “Kabir ziyaretini size yasaklamıştım, artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz.”²²² İslâm’ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber’in kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamasının nedeni, o dönemdeki aşırılıklardır. O dönemde cahiliye adetleri gereği Araplar, kabirlerdeki ölülerinin sayısı ile övünebiliyorlardı. Onların kahramanlık hikayelerini anlatıp bağırıp çağırarak ağlıyorlardı. Özellikle kadınlar bu konuda daha abartılı davranışlar sergileyebiliyorlardı. Bu sebeple Allah Rasûlü kabir ziyaretlerini yasaklamıştır. Onların cahiliye devrinden kalan bu adetlerini unutmalarını ve ölülerine İslâm’ın emrettiği şekilde muamelede bulunmalarını istemiştir. Bu davranışı bırakıp İslâm’ın emirlerini benimsemeleri sonucunda da kabir ziyareti yasağını kaldırmıştır.²²³ Dolayısıyla daha önce verdiği yasak emrini neshetmiştir.

²¹⁹ Müslim, “Zekât”, 1050. Işık, “Nesh Anlayışına Genel Bir Bakış”, 25.

²²⁰ “*Sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksınız.*” el-A’la 87/6-7. Ateş, bazı âyetlerin Hz. Peygamber’e unutturulmasına bu âyeti delil göstermektedir. Bu görüş ile ilgili bk. Süleyman Ateş, *Kur’ân’da Nesh Meselesi* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996), 6-12.

²²¹ Mehmet Efendioğlu, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/581.

²²² Müslim, “Cenaze”, 977.

²²³ İmam Nevevi, *Riyâzü’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 3/455.

Sünnetin sünneti neshi konusunda, mütevâtir hadisin âhâd haber ile, âhâd haberin de mütevâtir hadis ile neshi gibi, rivâyetin senedi bakımından mütevâtir ya da âhâd haber oluşu, bu ikisi arasında neshi kategorize etmiştir.²²⁴

3- Kur'ân'daki bir hükmün, sünnette gelen bir hükümle neshedilmesi:

Sünnetin Kur'ân'dan bir âyeti neshetmesi ihtilaflı bir konudur. Bazı âlimler bu neshi kabul ederken bazıları da kabul etmemiştir. Mezhep imamlarından Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik bu nesih türünü kabul ederken, İmam Şâfiî kabul etmemektedir. Yine Eş'arî ve Mutezile mezhebine mensup kelâmcıların çoğunluğu da, sünnetin Kur'ân'ı neshedebileceği görüşünü kabul etmişlerdir.²²⁵

Neshin bu çeşidini kabul eden âlimler, sünnetin vahyin kontrolü altında olduğunu, dolayısıyla âyetler ile aynı kaynağa dayandığını ve bu nedenle de sünnetin Kur'ân'ı neshedebileceğini söylemişlerdir. Delilleri de Necm sûresinin şu âyetleridir: “O, kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”²²⁶ Bu âyet, sünnetin vahiy ile olan bağlantısını göstermektedir. Âlimlerden bazısı, Hz. Peygamber'in sünnetine bakılır şâyet bu vahiy ile oluşan bir sünnet ise, âyeti neshedebilir. Ancak Hz. Peygamber'in kendi içtihi ile oluştu ise, âyeti neshedemez, görüşündedir.

“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.” mealindeki Nûr sûresinin 2. âyeti sünnet tarafından neshedilen âyete örnek olarak verilmektedir. Bu âyeti nesheden hadis şöyledir: “Benden öğrenip alınız...Bekar bekarla zina ederse yüz değnek ceza vardır. Evli evliyle zina ederse yüz değnek ve recm cezası vardır.”²²⁷ Belirtilen âyette recm etmekten bahsetmemesine rağmen, bu ceza sünnet ile sabit olmuştur.

Sünnetin Kur'ân'ı neshedemeyeceği görüşünü savunanların başında İmam Şâfiî gelmektedir. O, neshi kabul etmekle beraber, sünnet ile Kur'ân arasındaki neshi kabul etmemektedir. Ona göre, sünnet Kur'ân'a tabi olmak durumundadır. Hz. Peygamber de dâhil herkes Allah'ın emrine uymakla yükümlüdür. Sünnet ile Kur'ân birbirine denk değildir. Bu sebeple birbirlerini neshedemezler.²²⁸

²²⁴ Efendioğlu, “Nesih”, 582.

²²⁵ Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, 97-98.

²²⁶ en-Necm 53/3-4.

²²⁷ Müslim, “Hudud”, 1690. Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, 86.

²²⁸ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”, 104.

4- Sünnetteki bir hükmün, Kur'ân'da geçen bir hüküm ile neshedilmesidir:

Kur'ân'ın sünneti neshetmesi, daha önce de belirtildiği üzere İmam Şâfiî ve onun görüşünde olanlar tarafından caiz görülmemiştir. Ancak kelâmcılar, fıkıhçılar ve muhaddislerin çoğunluğu bu neshi kabul etmektedir. Delilleri Nahl sûresinin 89. âyetidir: *“Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.”* Kur'ân'ın her şeye izah getiren bir kitap olması, sünneti neshedeceğinin kanıtıdır. Kiblenin değişmesi hadisesi bu konuya örnek olarak verilmektedir.²²⁹

2.3. Neshi Reddedenlerin Delilleri

İslâm'ın ilk dönemlerinde, âlimlerin geneli tarafından kabul gören nesih mevzusu, hicri dördüncü asırda yaşamış, Mutezile ekolüne mensup, Ebu Müslim el-İsfahânî ile farklı bir cihet kazanmıştır.²³⁰ el-İsfahânî, neshin aklen caiz olduğunu ve Kur'ân'ın önceki şeriatları neshettiğini kabul etmiştir. Ancak Kur'ân'daki âyetlerin neshedildiği anlayışını reddetmiştir. Çünkü neshi reddedenlerin anlayışına göre, âyetler içinde neshin varlığını kabul etmek, Kur'ân'da çelişki olduğunu ve Kur'ân'ın kendi kendini yalanladığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bir nassın, diğer bir nass ile uyuşmaması aralarındaki tenakuzu gösterir. Oysa Kur'ân böyle bir eksiklikten ve tutarsızlıktan berîdir.²³¹

Nesih karşıtları, belli âyetler çerçevesindeki görüşlerini savunmuşlardır. Onlar, Kur'ân'da çelişki ve tutarsızlığın olmadığı,²³² Kur'ân âyetlerini etkisiz hale getirmek için birbirleri ile yarışanların cehennemlik olacağı,²³³ Kur'ân'da asılsız ve faydasız unsurların yer almadığı hatta ona önünden ve arkasından hiçbir batılın yaklaşamayacağı²³⁴ şeklindeki âyetleri delil göstermektedirler.²³⁵ O halde, neshi kabul edenlerin, neshin varlığına delil olarak gösterdikleri üç âyeti, neshi kabul etmeyenlerin penceresinden sırasıyla inceleyelim:

²²⁹ Efendioğlu, “Nesih”, 582. Kaygısız, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, 90-91.

²³⁰ Çetin, “Nesih”, 32/580.

²³¹ Özdeş, “Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”, 42.

²³² en-Nisâ 4/82.

²³³ el-Hac 22/51. es-Sebe' 34/5, 38.

²³⁴ el-Fussilet 41/42.

²³⁵ Kara, “Kur'ân'da Nesh Tartışmaları Üzerine”, 107.

Nahl Sûresi 16/101: “Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti tebdil ettiğimiz (getirdiğimiz) zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler...”

Nesih karşıtları, öncelikle bu sûrenin Mekke döneminde nâzil olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Mekke döneminde nâzil olan âyetler, ahkâm/amel ile ilgili değildir. Ameli âyetler Medine döneminde inmiştir. O halde, bu âyet indiğinde, öncesinde gerçekleşmiş bir nesih vakasından söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple burada kastedilen, bilinen manadaki nesih değildir. Âyetteki, ‘tebdil’ kelimesi, bir âyetin yerine başka bir âyetin gelmesini ifade eder. Âyetler arasında meydana gelen bu değişiklikten maksat, zamanın değişmesidir. Âyette iki kere geçen ‘âyet’ kelimesi, nesih taraftarlarının iddia ettiği gibi ‘Kur’ân âyeti’ anlamında değil, risâlet anlamında kullanılmıştır. Yani değişen âyetten maksat, Hz. Musa ve Hz. Îsâ’nın risâletidir. Değiştiren âyet de, Hz. Muhammed’in risâletidir. Başka bir deyişle, Hz. Peygamber’in şeriatı, önceki zamanlarda gelen şeriatları neshetmiştir.

Nesih karşıtları, belirtilen bu görüşlerini desteklemek için âyetin siyak ve sibakına da dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, ilk başta Kur’ân’ı Hz. Peygamber’in uydurduğunu söyleyen sonradan da bu söylemlerini değiştirip başka birinden yardım aldığını iddia eden gayri müslimlere cevap niteliğindedir. Onlar bu söylemleriyle, sadece bir âyeti değil vahyin bütününe hedef almışlardır. Dolayısıyla onlara verilen cevap da bir âyeti değil bütün vahyi içine almaktadır.²³⁶

Bakara Sûresi 2/106: “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.”

Bir önceki âyette olduğu gibi burada da âyetin siyak ve sibakı önem arz etmektedir. Bu âyetler hüküm bildiren âyetler değil haber bildiren âyetlerdir. Burada, yahudilerin Hz. Peygamber’e karşı itirazları, kıskançlıkları ve genel durumları hakkında haber verilmektedir. Nitekim nesih taraftarlarına göre nesih, haber âyetlerinden değil, ahkâm âyetlerinden meydana gelmektedir. Bu sebeple, bu âyette geçen nesih ifadesinden, bir âyetin başka bir âyeti yürürlükten kaldırması anlaşılmamalıdır. Zaten Bakara sûresinin 40’tan 122. âyete kadar olan kısmı, yahudilere cevap niteliğinde inmiştir. Yoksa, Kur’ân’da hükmü yürürlükten kalkmış bir âyet üzerine inmemiştir. O halde, nesih karşıtlarına göre burada kastedilen nesih şudur: Yahudilerin Kur’ân ile kıyas yaptıkları ve daha üstün gördükleri

---

²³⁶ Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 89-91. Kara, “Kur’ân’da Nesh Tartışmaları Üzerine”, 121.

kitapları Tevrat'ın, son Peygamber'e gönderilen Kur'ân ile neshedilmesidir. Yine bu âyetin iniş sebebi olarak belirtilen, kıblenin değişmesi hadisesinde, Hz. Peygamber, Allah'ın emretmesi ile kible yönünü Mescid-i Aksâ'dan, Mescid-i Harâm'a çevirmiştir. Bu da yahudileri rahatsız etmiş ve aynı zamanda onlara fırsat vermiştir. Hz. Peygamber'in her gün değişik emirler verdiğini ve bir gün bir şeyi yaptırıp, diğer gün aynı şeyi terk ettirdiğini yayarak fesada neden olmak istemişlerdir. Bunun üzerine Allah onlara "...daha iyisini veya benzerini getiririz" âyeti ile cevap vermiştir. Dolayısıyla burada kastedilen nesih, kıblenin yönünün değişmesidir. Hz. Peygamber'in önceki şeriatlara dayanarak döndüğü kible (Mescid-i Aksâ), kible âyetinin (Bakara 2/144) nüzulü ile neshedilmiştir.²³⁷

Ra'd Sûresi 13/39: *"Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır."*

Ra'd sûresinin hangi dönemde indiği hususunda ihtilaf vardır. Ancak sûre içeriği ve üslubu gereği Mekkî sûrelere benzemesi nedeniyle, Mekke döneminde indiği yönündeki kanaatler ağır basmaktadır. Mekkî olması da neshe konu olmadığının bir kanıtıdır. Nesih karşıtlarının bir başka kanıtı da âyetin siyak ve sibakındaki içeriktir. Sûrede, genel olarak tevhid akîdesi ve risâlet konuları işlenmiştir. Hz. Peygamber'den önce başka elçilerin geldiği, onlara belli bir süre tanındığı ve sürelerinin tamamlandığı, bu ve benzer hükümleri Allah'ın koyduğu ve koyduğu hükmü de kaldırmanın yine O'na ait olduğu geçmektedir. Allah'ın dilediğini silip dilediğini sabit kılması da risâlet ile alakalı bir durumdur. Geçmişte gönderdiği risâletleri belli bir süre sabit kılıp, daha sonra vadeleri tamamlanınca onları kaldırarak yerine yeni bir risâlet getirmiştir. Başka bir deyişle Kur'ân kendinden önce gelen risâletleri neshetmiştir.²³⁸

Ayrıca bunların dışında silinip giden ya da yerinde kalan şey üzerine âlimlerin farklı yorumları olmuştur. Bunlardan biri de Taberî'dir. Ona göre, silinip giden eceli gelendir. Sabit kalıp devam eden de ömrü olandır.²³⁹ Görülüyor ki Taberî bu âyeti nesih olarak yorumlamamıştır.

---

²³⁷ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 92-95. Duman, "Kur'ân-ı Kerim'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri", 39.

²³⁸ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 95-96.

²³⁹ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, 5/91-92.

Nesih konusunda icmâ olduğu deliline gelince, selefın nesih algısının birbirinden farklı oluşu, neshin tanımında ve mensuh âyetlerin sayısı konusunda âlimler tarafından çok farklı rakamların zikredilmesi, icmâ delilini geçersiz kılmaktadır.

Neshe delil kabul edilen diğer bir husus da sahabeden gelen haberlerdir. Daha önce örnek olarak verilen Hz. Ali'nin kıssa anlatan bir kişiyi nâsih-mensuhu bilmediği gerekçesiyle bu işten men etmeye çalışmasına sevk eden faktörün, o dönemde İsrâiliyat haberlerinin kıssacılar tarafından yaygın olarak kullanılmakta ve bu tür bilgilerin dikkat edilmeden İslâmî değerlere karışmakta olması gösterilebilir. Kur'ân'ın haberleri ile Tevrat'tan gelen haberlerin birbirine karışmaması için nâsih-mensuh konusu önemli bir husustur. Bu sebeple Hz. Ali bu olayda nâsih-mensuh derken, Kur'ân ile neshedilmiş Tevrat bilgilerini kastetmiştir.²⁴⁰

Muhkem-müteşâbih ve nâsih-mensuh problemlerinin ele alındığı bu bölümde, problemlerin genel çerçevesi çizilmiştir. Şimdi ise, çalışmanın konusunu teşkil eden iki müfessirin bu problemlere yaklaşım biçimleri ve bu yaklaşımlarının mukayesesi incelenecektir.

---

²⁴⁰ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 96-98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖMER NASUHİ BİLMEN VE M. SAİT ŞİMŞEK'İN MUHKEM- MÜTEŞÂBİH VE NÂSİH-MENSUH PROBLEMLERİNE YAKLAŞIMLARI

1. Ömer Nasuhi Bilmen'e Göre Muhkem-Müteşâbih

Bilmen, muhkem ve müteşâbih konusundaki görüşlerini Âl-i İmrân sûresi 7. âyet bağlamında açıklamaktadır. Burada muhkem ve müteşâbih kavramlarının ne anlama geldiğini açıklamış, bununla beraber tefsir, te'vil ve rusüh/rasih kavramları üzerinde durmuştur. Ayrıca müteşâbihin hükmü ve hikmetinden de bahsetmiştir.

Bilmen'e göre muhkem, lafzı ve manası kesin olarak bilinen, nesih ihtimalinden uzak âyetlerdir. Bu âyetlerde, işaret edilen anlam açıktır ve başka bir anlama gelme ihtimali bulunmamaktadır. Bilmen iki çeşit muhkem olduğunu bildirmektedir. İlki, muhkem liaynihi'dir. Bu çeşit muhkem âyetler, ilk nâzil oldukları andan itibaren neshedilme ihtimalinin olmadığı bilinen âyetlerdir. Allah'ın bir olması veya kıyametin gerçekleşecek olması gibi durumlar bu tür muhkeme örnektir. Muhkemin ikinci çeşidi ise, muhkem ligayrihi'dir. Namaz, zekât, miras gibi, Hz. Peygamber'in vefatı ile beraber vahyin kesilmesi üzerine neshedilme ihtimali kapanan âyetlerdir.²⁴¹

Bilmen, bunun dışında bir de Hûd sûresi birinci âyette geçen, Kur'ân'ın bütün âyetlerinin muhkem olduğu hususundaki görüşlerini belirtmiştir. Buna göre, âyetlerin hepsi Allah'ın kelâmıdır ve tevatürle gelmiştir. Dolayısıyla bütün âyetler, mana ve lafız yönünden kusursuz ve sağlamdır. Herhangi bir bozukluk bulunması mümkün değildir.²⁴²

²⁴¹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/281.

²⁴² Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/282.

Bilmen’e göre müteşâbihât, kendilerinden Allah’ın muradının ne olduğunu bilmek ümidi, ümmet hakkında kesilmiş âyetlerdir. Yani müteşâbih âyetler ile Allah’ın ne irade buyurduğu beşere kapalı bulunmaktadır. Bu tür âyetlerin çeşitli manalara gelme ihtimalleri vardır. Hatta ilk anda muhkem âyetler ile sabit olanlara muhalif gibi görünebilirler. Ancak ilimde râsih olanlar,²⁴³ müteşâbihâtın ilahî bir kelâm olduğunu bilir ve takdis ederler. Muhkemler de müteşâbihler de Allah katındandır, derler ve bu ikisi arasında muhalefetin mümkün olmadığını bilirler. Fakat kalplerinde eğrilik bulunan bir takım bid’at sahipleri ve gayri müslimler gibi şahıslar, müteşâbih âyetlerin dış anlamlarına takılırlar ve onları kendi arzularına göre yorumlarlar. Bunu insanları şek ve şüpheye düşürerek, dinlerinden ayırmak gayesi ile yaparlar. Hâlbuki müteşâbihlerden olan herhangi bir âyetten muradın ne olduğunu bilmek Allah’a mahsustur. Allah, kast olunan muradı, hikmeti gereği bu şekilde indirmiştir.²⁴⁴

Bilmen, müteşâbihin tanımını yaptıktan sonra onun iki çeşit olduğunu belirtmiştir. Birincisi, lügat itibariyle kendisinden hiçbir şey anlaşılmayan lafızlardır. Bazı sûrelerin başında bulunan mukataa harfleri bu türdendir. İkincisi ise, lügat manasının kastedilmiş olması, aklen ve diğer muhkem deliller itibariyle mümkün olmayan tabirlerdir. Bunlar müteşâbih sıfatlardır. Bilmen, Fetih sûresinin 10. âyeti ile bu durumu şöyle izah etmiştir: “*Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir.*”²⁴⁵ âyetindeki ‘Yed/El’ tabirinin lügat manası malumdur. Ancak, Allah azadan uzak olduğu için ‘el’ tabirini ona bu mana itibariyle isnad etmek caiz değildir. O halde bu tabir müteşâbihdir. Yine Kur’ân’da geçen, “Allah’ın kelimesi”,²⁴⁶ “Rahman’ın istivâsı”²⁴⁷ gibi tabirler de müteşâbihâttandır.²⁴⁸

Müteşâbihat hakkında kat’i bir hüküm vermek caiz değildir. Yapılması gereken bu tür âyetlerin Allah’a ait bir kelâm olduğuna iman etmek ve manalarının kesin bir şekilde tayinini Allah’ın takdirine bırakmaktır. Bilmen bu görüşte olmakla beraber, müteşâbihlerin, şeriata aykırı olmayacak şekilde yorumlanabileceği görüşünde olan kimselerin olduğunu da

---

²⁴³ Hafızaları ilmi meselelerle süslenmiş, hakkıyla bilen ve sağlam itikat sahibi kimselerdir. Böyle kimselerin sahip olduğu ilim, kendilerinde şu dört özelliğin bulunmasına vesile olur: Kendisi ile Allah arasında korku, kendisi ile halk arasında alçakgönüllülük, kendisi ile dünya arasında ibadet aşkı ve son olarak da kendisi ile nefsi arasında cihattır. (Bu konuda bk. Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/283.)

²⁴⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/280-281.

²⁴⁵ el-Fetih 48/10.

²⁴⁶ en-Nisâ 4/171.

²⁴⁷ Tâhâ 20/5.

²⁴⁸ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/281-282.

belirtmiştir. Böyle yorumlar ile müteşâbih âyetler hakkında yanlış anlamaların önüne geçilebileceği menfaatinden dolayı bu anlayışın kabul gördüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda bahsi geçen Fetih sûresi 10. âyet örneğindeki ‘Allah’ın eli’ tabiri ile Allah’ın kudreti, kâinatı idare etmesi gibi manalar çıkarılmıştır.²⁴⁹

Bilmen’in te’vil kavramı için yaptığı izah, yukarıda bahsi geçen görüşü destekler niteliktedir. Bilmen’e göre te’vil, ‘Kur’ân-ı Kerîm’in âyetlerini, muhtemel olduğu çeşitli manalardan birine çevirmektir.’ Sahih te’vil ve fasit te’vil şeklinde ikiye ayrılır. Sahih te’vil, kapalı bir lafzı bir karineye bağlı olup muhkem âyetlere ters düşmeyen bir manaya sevk etmektir. Bu durumda bazen görünmeyen mana görünen manaya ya da mecaz mana hakiki manaya tercih edilir. Örneğin bu âyette geçen ‘Allah’ın eli’ ifadesinde ‘yed’ kelimesi mecaz manada kullanılmıştır. Fasit te’vil ise, bir kelimeye ihtimal dahilinde olmayan bir mana vermektir ya da muteber olan manayı terk edip muteber olmayan manayı seçmektir.²⁵⁰

Bilmen’e göre, Kur’ân’da müteşâbih âyetlerin bulunması birer hikmete dayalıdır. Öncelikle bu tür âyetler insanlık için bir imtihan vesilesidir. Çünkü bu durumda insanlar ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, manalarını kat’i surette bilmedikleri halde, müteşâbihlerin hak olduğuna iman edip mükâfata nail olanlar; diğeri ise, şeriata muhalif, cahilce bir şekilde te’vile cüret ederek azabı hak edenlerdir. Bu bakımdan müslüman bireylerin müteşâbihat hakkındaki tutumu büyük önem arz etmektedir. Yine, gelecekte meydana gelecek birçok hadisenin zamanını, Allah hikmeti gereği insanlara bildirmemiştir. Bu suretle insanlar daha nice şeyleri bilmediklerini anlayıp acizliklerini itiraf edebileceklerdir. Bu da müteşâbihlerin hikmetlerinden biri olarak düşünülmüştür.²⁵¹

Bilmen, müteşâbih ile ilgili görüşlerini bu şekilde açıkladıktan sonra, Kur’ân-ı Kerîm’deki bütün âyetlerin müteşâbih oluşunu Zümer sûresi 23. âyette izah etmiştir. “*Allah sözün en güzelini âyetleri birbirine benzer (müteşâbih) ve ikişer olarak bir kitap halinde indirdi.*” Ona göre, bu âyette geçen Kur’ân’ın bütününün müteşâbih olmasından maksat şudur: ‘Bütün âyetler manalarının sıhhati, lafızlarının düzgünlüğü, fesâhat ve belâgatın birer numunesi olmaları ve hepsi de birer Allah’ın sözü olması cihetiyle birbirine benzemektedir, hepsi de aynı yüceliğe sahip bulunmaktadır.’²⁵²

---

²⁴⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/282.

²⁵⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/283.

²⁵¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/282.

²⁵² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/282.

2. Mehmet Sait Şimşek'e Göre Muhkem-Müteşâbih

Şimşek, Kur'ân'ın tamamının muhkem olduğunu bildiren Hûd sûresinin 1. âyeti ve Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olduğunu bildiren Zümer sûresinin 23. âyeti ile bir kısmının muhkem diğer bir kısmının müteşâbih olduğunu bildiren Âl-i İmrân sûresinin 7. âyeti arasında mukayese yaparak, ilk âyette geçen müteşâbih ile sonraki âyette geçen müteşâbih arasında fark olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü ikinci âyette, müteşâbihlere uyanlar âyetin devamında kınanmaktadır. Eğer her iki âyetteki müteşâbihler aynı anlamda olsaydı, ilk âyete göre Kur'ân'ın tamamına uyanların kınanması gibi bir mana ortaya çıkardı. O halde, bu âyetlerde geçen müteşâbihler birbirlerinden farklı şeyleri ifade etmektedirler. Bu durum muhkem kavramları için de geçerlidir. Çünkü önceki âyete göre kitabın bütün âyetleri muhkem iken sonraki âyette bir kısmı muhkem olarak ifade edilmiştir.²⁵³

Kur'ân'ın tümünün muhkem olması hususunda âlimler tarafından farklı izahlar getirildiğini belirten Şimşek, çoğunluğun kabul ettiği görüşü belirtmiştir. Buna göre, Kur'ân sadece Allah'ın sözüdür ve ona herhangi bir batılın karışması söz konusu değildir. Yani âyetlerde bir değişiklik ya da bozukluk olamaz. Çünkü, âyetler lafız bakımından sağlamdır. Mana bakımından da Allah tarafından izahları yapılmıştır.²⁵⁴

Kur'ân'ın tümünün müteşâbih olması ise, âyetler arasındaki benzerliği ifade etmektedir. Şimşek bu benzerliği şöyle izah eder: Doğruluk, açıklık ve söz güzelliği açısından âyetler birbirine benzer. Yani âyetlerin içeriğinde çelişki, tutarsızlık ve uyumsuzluk yoktur, bilakis uyum ve denge vardır.²⁵⁵

Bu iki âyet bağlamında Kur'ân'ın tamamının muhkem olması ile tamamının müteşâbih olması arasında çelişki olmadığı görülmektedir. Hatta bu iki âyet mana bakımından birbirlerini desteklemektedir. Bununla beraber tartışmalara konu olan asıl mesele ise, kitabın bir kısmının muhkem bir kısmının müteşâbih olmasıdır. Bu iki kavram üzerine, selef âlimleri tarafından yapılan tanımları tek başına yeterli bulmayan Şimşek, Âl-i İmrân sûresi 7. âyet bağlamında muhkem ve müteşâbihi şu şekilde izah etmiştir:

---

²⁵³ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 17.

²⁵⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 2/584-585.

²⁵⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/348.

Âyetle muhkemler için kullanılan ‘Umm’ kelimesi iki ayrı şeyi ifade etmektedir. Birincisi, başka bir şeye kaynak olma, ikincisi de, çokluktur. O halde muhkemler, çokluğu ve kaynak olmayı ifade etmektedir. Başka bir deyişle, Kur’ân’da sayı bakımından muhkemler, müteşâbihlere göre çoğunluktadır. Aynı zamanda kendilerinin dışında kalan âyetlere yani müteşâbihlere kaynaklık etmektedirler. Bundan başka Şimşek, bir de âyetin nüzul sebebine dikkat çekmektedir. Hristiyanlardan bir grubun Hz. Îsâ hakkında Hz. Peygamber ile tartışmaya girmesi bu âyetin nüzul sebebi olarak belirtilmiştir. Hz. Îsâ’nın, ölüyü diriltme gibi bazı mucizeler göstermesi ve Kur’ân’da ondan ‘Kelimetullah’ olarak bahsedilmesi gerekçesiyle, hristiyanlar onu Tanrı ya da Tanrının oğlu konumuna çıkarmışlar ve bu konuda Hz. Peygamber ile tartışmaya girmişlerdir. Şimşek, buradan hareketle, akıl ile izah edilemeyen kevnî mucizelerin müteşâbih ile bağlantısını kurarak, insan idrakini aşan durumların birer müteşâbih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Dolayısıyla kevnî mucizeler, gaybî haberler ve Allah’ın sıfatları ile ilgili âyetleri, müteşâbih âyetler grubuna dahil etmiştir. Hristiyanların tartıştığı ikinci hususa gelince, ‘Kelimetullah’ gibi tanımlamalar, birden fazla anlama gelebilmektedir. Bu ifade, Allah’ın sözü anlamına gelebilir ya da Allah’ın ‘ol’ sözüyle yarattığı bir varlık olduğu anlamına da gelebilir. O halde buradan hareketle, vücut, nezair, mübhem, mücmel, mutlak ve âmm kelimeler gibi birden fazla anlama gelen ifadeler de müteşâbih kapsamındadır. Bütün bu bilgileri toparlayan Şimşek şu tanımlı yapmıştır: “Birden fazla manaya gelebilen veya manasında kapalılık bulunan âyetler müteşâbih, geri kalan âyetler ise muhkemdir.”²⁵⁶

Şimşek, Râgıb el-İsfahânî’nin müteşâbihleri, lafızda, manada ve hem lafızda hem manada olmak üzere üçe ayırdığını belirtmektedir. Yine İsfahânî anlaşılıp anlaşılmama bakımından müteşâbihleri üçe ayırmaktadır. Birincisi, bilinmesi mümkün olmayan müteşâbihlerdir. Bunlar kıyametin kopma zamanı gibi konulardır. İkincisi, insanların bilebileceği müteşâbihlerdir. Bunlar garîb lafızlardan dolayı kapalı olan hükümlerdir. Üçüncüsü de, ilimde derinleşmiş kimselerden bazılarının bilebileceği müteşâbihlerdir. Şimşek, İsfahânî’nin bu görüşünü, geçici müteşâbihler ve sürekli müteşâbihler şeklinde özetlemiştir. O halde buna göre, gelecekle ilgili hususlar sürekli müteşâbih grubundandır. Haklarında

---

²⁵⁶ Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 18-33.

gerekli açıklama yapılmasıyla durumları açıklık kazanan ve bu sebeple müteşâbihlikten çıkanlar da geçici müteşâbihlerdir.²⁵⁷

Şimşek'in üzerinde durduğu diğer mesele ise müteşâbihlerin anlamlarıdır. Ona göre müteşâbihlerin anlamlarını ve tefsirlerini bilmek mümkündür. Bu görüşüne yönelik bazı deliller getirmiştir. Bunlardan ilki, Selefin te'vil anlayışıdır. Âyette belirtilen '*onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez*' ifadesindeki te'vil kavramına, selef âlimleri 'işlerin âkıbet ve neticesi' şeklinde anlam vermişlerdir. Yani selef te'vile, tefsir anlamı vermemiştir. Dolayısıyla âyetin bu kısmından müteşâbihlerin te'vilini yani sonucunu/ âkıbetini yalnızca Allah'ın bildiği, Allah'tan başka kimsenin bilemediği anlamı çıkmaktadır. Tefsirini Allah'tan başkası bilemez diye bir anlam çıkmamaktadır. Şimşek'in ikinci delili de, Allah'ın Kur'ân âyetleri üzerine düşünülmesini emretmesi ve bu emrinde muhkem-müteşâbih ayrımı yapmamış olmasıdır. Hatta ona göre, muhkemler anlamları açık âyetlerdir ve bu sebeple asıl anlamı kapalı olan müteşâbihler üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Üçüncü delili ise, sahabeden müteşâbihlerin anlamlarının bilinemeyeceğine dair bir haber gelmemiş olmasıdır. Burada, daha önce de bahsedildiği üzere, Hz. Ömer'in müteşâbihler hakkında çok soru soran bir kişiyi dövmesi ile ilgili rivâyet akla gelebilir. Ancak Şimşek, başka rivâyetlerden de hareketle, Hz. Ömer'in bu davranışını, o kişinin kötü niyetli olmasına bağlamaktadır. Müteşâbihlerin manasının anlaşılacağına dair getirdiği dördüncü delili de, müteşâbih âyetlerin sayısı ile ilgilidir. Kur'ân'da genele göre müteşâbih grubunda değerlendirilen âyetlerin sayısı, Kur'ân'ın çoğunluğunu teşkil eder. Şâyet müteşâbih âyetler anlaşılamazsa, Kur'ân'ın çoğunluğu anlaşılmaz anlamı çıkmaktadır.²⁵⁸

O halde sonuç olarak müteşâbihler anlaşılamayan şeyler değildir ve bunların manaları vardır. Ancak bunlar muhkemler gibi açık da değildirler. Onların manalarının doğru tespit edilmesi için isabetli te'villerin yapılması gerekmektedir. İsabetli bir te'vil için de, te'vil kavramının mahiyetini doğru anlamak gerekmektedir. Te'vil kelimesinin zaman içinde değişikliğe uğraması, Âl-i İmrân sûresi 7. âyete olan yaklaşımları da etkilemiştir. Te'vil, ilk dönemlerde lügatte, âkıbet, varılan sonuç anlamlarında iken daha sonra tefsir anlamında kullanılmıştır. Son dönemlerde ise, bir delilden dolayı, bir lafzı asıl manasının dışında başka bir manaya hamletmek, şeklinde tanımlanmıştır. Bu getirilen son tanımın yaygınlık kazandığını belirten

---

²⁵⁷ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 33-36.

²⁵⁸ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 39-44.

Şimşek, bu durumu sakıncalı bulmaktadır. Çünkü te'vil kavramını bu son anlamına göre anlayan bazı kesimler, Âl-i İmrân sûresi 7. âyete göre, ilimde rûsûh sahibi kimselerin de te'vili bileceğini savunarak, müteşâbihleri kendi anlamlarının dışında farklı anlamlara tefsir etmeye çalışmışlardır.²⁵⁹

3. Bilmen ve Şimşek'in Muhkem ve Müteşâbih Yaklaşımının Mukayesesi

Araştırmanın bu başlığında Bilmen ve Şimşek'in muhkem ve müteşâbih meselesinde kavramlara getirdikleri tanımlar ve müteşâbihin te'vili konusundaki yaklaşımları mukayese edilecektir. Akabinde, çoğunluğun müteşâbih olarak kabul ettiği, mukattaa harfleri, Allah'ın sıfatları ve gaybî haberlerle ilgili âyetler üzerine yaptıkları yorumları çeşitli örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Bilmen'e göre muhkem kavramı, ihtimalden ve benzerlikten uzak, lafız olarak da mana olarak da kesinlik ifade eden âyetleri ifade etmektedir. Bununla beraber onun muhkem tanımının temelinde nesih anlayışı kendini göstermektedir. Çünkü neshe ihtimali olmayan âyetlerin muhkem âyetler olduğunu belirtmektedir. Hatta muhkem âyetlerin neshedilmeme durumlarını zamansal bazda ele alarak iki çeşit olduğunu belirtmektedir. Yani, bazı âyetler vardır ki bunlar ilk nâzil olduğu andan itibaren neshedilemeyecekleri bellidir. Tevhid inancına yönelik âyetler buna örnek olarak gösterilebilir. Bazı âyetler de var ki, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren vahyin kesilmesiyle, neshedilme ihtimalleri kalmayan âyetlerdir. Namaz, oruç vs. ibadetlerle ilgili âyetler buna örnek gösterilebilir.²⁶⁰

Şimşek ise, başka anlamlara çekilemeyen, açık anlamlı âyetlerin muhkem olduğunu belirtmektedir. Bunun dışında, Bilmen'den farklı olarak, Âl-i İmrân sûresi 7. âyette, muhkemler için kullanılan 'Umm' kelimesinin, 'başvurulan kaynak' ve 'çokluk' anlamlarından yola çıkarak, Kur'ân'da sayıca muhkemlerin çok olduğu ve müteşâbihlerin tefsirinde, kaynak olarak muhkemlere başvurulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca Şimşek, Bilmen'in tanımında olduğu gibi nesih ile muhkemi irtibatlandırmamıştır. Bilakis, İbn Abbas'tan gelen, muhkemin nâsîh âyetler olduğu görüşünü, dayanaksız bulmaktadır. Bununla beraber, nesih kavramı, günümüz anlamı ile değil de selefin anladığı şekilde

---

²⁵⁹ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 47-50.

²⁶⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/281.

mutlakın takyidi, mücmelin beyanı, âmmin tahsisi gibi bir yaklaşımla anlaşılırsa, o zaman durumun değişebileceğine değinmiştir. Çünkü selefin bu genel yaklaşımında nâsîh âyetler, bugünkü bilinen anlamında olduğu gibi mensuh âyetlerin hükmünü kaldıran âyetler değil bilakis anlaşılması noktasında mensuh âyetlere açıklık getiren âyetlerdir. O halde selefin kapsamlı nesih anlayışından hareketle, muhkemlerin nâsîh olması demek, manası kesinlik ifade etmeyen mensuh/müteşâbih âyetlerin anlaşılmasının sağlanması demektir. Bu açıdan bakıldığında Şimşek'in muhkem görüşü (müteşâbihlerin tefsirinde başvuru olan âyetler olduğu) ile İbn Abbas'tan gelen muhkemin nâsîh âyetler olduğu görüşü örtüşmektedir. Bilmen ise her ne kadar muhkem ile neshi irtibatlandırırsa da onun görüşünü selefin görüşünden ayıran farklı bir nokta bulunmaktadır. Bilmen, neshi selefin anladığı gibi geniş anlamda değil günümüzdeki dar anlamı ile ele almıştır. Yani Bilmen'in kastettiği nesih Kur'ân âyetleri arasında gerçekleşen nesihdir.²⁶¹

Bilmen'e göre müteşâbih âyetler, çeşitli manalara gelme ihtimalleri bulunan ve Allah'ın bunlarla neyi kastettiği, insanlar için kapalı bulunan âyetlerdir. Şimşek'e göre müteşâbih, birden fazla manası olan ya da manasında kapalılık olan âyetlerdir. Ayrıca insan aklının idrak edemediği, kevnî mucizeler, gaybî haberler ve Allah'ın sıfatları gibi hususlar da müteşâbih grubundandır. İki müfessirin tanımı bu noktada birbiri ile örtüşmektedir.

Bilmen, müteşâbihleri ikiye ayırmıştır. İlki, lügatte bir karşılığı olmayan sûrelerin başında bulunan Mukattaa harfleridir. Diğer de lügatte bir anlamı olduğu halde aklen ve diğer muhkem âyetlere binaen, bu anlamın kastedilemeyeceği âyetlerdir. Allah'ın haberî sıfatları bu gruba örnektir. Şimşek, müteşâbihleri bu şekilde bir ayrıma tabi tutmamıştır. Râgıb el-İsfahânî'nin bu konudaki detaylı görüşlerinden bahsetmiştir. Kendisi, müteşâbih olarak Allah'ın sıfatları mevzusu üzerinde daha çok durmuştur.

Müteşâbihlerin manasını kesin bir şekilde tayin etmenin mümkün olmadığını belirten Bilmen, buna rağmen bazı kişilerin müteşâbihleri şeriata uygun bir şekilde yorumladığını ve bu tutumun da yanlış anlamaların önüne geçebileceği düşüncesiyle kabul gördüğünü belirtmiştir. Kendisinin de bazı kavramların lügat anlamının dışında mecazi anlamda kullanıldığına dikkat çekmesi bu görüşe çok da uzak olmadığı hissiyatını oluşturmaktadır. Şimşek ise, müteşâbihlerin manalarının olduğunu ve bunların insanlar tarafından

---

²⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/318. Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 20-21.

bilinebileceğini savunmuştur. Şimşek bu görüşünün ispatı için te'vil kavramının anlamına dikkat çekmektedir. Âl-i İmrân sûresi yedinci âyette “*onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez*” şeklinde ifade edilmiştir. Şimşek'e göre buradaki te'vil kelimesi, Kur'ân'ın indiği dönemde kullanıldığı anlamı ile anlaşılmalıdır. Kur'ân'ı doğru anlamak için bu gereklidir. Çünkü kavramlar zaman içerisinde değişime uğrayabilmekte ve daha sonradan farklı anlamlar kazanabilmektedir. Te'vil kelimesinde de durum böyledir. İlk dönemlerde ‘sözün âkıbeti, varılan sonuç’ anlamlarında iken sonradan ‘tefsir-mana’ anlamı kazanmıştır. Daha sonra da, karineden dolayı lügat manasından başka bir manaya hamletmek şeklindeki yeni anlamını kazanmıştır. Buradan yola çıkan Şimşek'e göre bu âyette geçen te'vil kavramı ile ilk dönemdeki ‘âkıbet’ anlamı kastedilmiştir. Bu bağlamda âyetten müteşâbihlerin manasını bilip bilmeme ile ilgili bir anlam çıkmamaktadır. Şöyle bir anlam çıkmaktadır, müteşâbihlerin âkıbetini, neye çıkacağını sadece Allah bilir. Burada âkıbet yerine tefsir anlamı kabul edilmesi halinde, müteşâbihlerin tefsirini-manasını sadece Allah'ın bileceği anlamı çıkmaktadır ki bu da Allah'ın kullarına anlayamayacakları bir kitabı gönderdiği problemini gündeme taşır. Oysa Kur'ân'ın gönderiliş gayesi anlaşılmamak değildir. Te'vili, tefsir anlamında anlayanlar durağın lafzatullah üzerinde değil ‘Râsihûne fil-ilm’ üzerinde olduğunu belirtirler. Bu durumda müteşâbihlerin tefsirini Allah ve ilimde rûsûh sahibi kimseler bilmektedir anlamı çıkmaktadır. Şimşek, durak lafzatullah üzerinde olsa da olmasa da her iki görüşte de müteşâbihlerin anlamlarının anlaşılabilirliğini vurgulamaktadır. Bilmen'in te'vil yaklaşımı ise, müteşâbihleri muhtemel manalarından birine çevirmek, şeklindedir. Bilmen ile Şimşek'in te'vil tanımları uyumlu değildir. Şimşek te'vili ilk dönemlerdeki lügat anlamı ile anlarken, Bilmen sonraki dönemlerde kazandığı yeni anlamı üzerinden anlamıştır.²⁶²

Hangi âyetlerin müteşâbih olduğu konusunda farklı görüşler olduğu daha önce de belirtilmişti. Görüldüğü kadarıyla bu hususta Şimşek, daha çok Allah'ın sıfatlarını gündeme getirmektedir. Bilmen ise buna ilaveten mukattaa harflerini ve geleceğe dair haberleri bu çerçevede ele almaktadır. Bu bağlamda müteşâbih örnekleri üç başlık altında mukayese edilecektir.

---

²⁶² Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/281-283. Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 31-50.

3.1. Hurûf-ı Mukattaa Örnekleri

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı sûrelerin başında bulunan kesikli harflere hurûf-ı mukattaa denir. Bazen müstakil bir harften ibaret iken bazen de birden fazla harfin yan yana gelmesi ile oluşmaktadır. Kur'ân'da 29 sûrenin başında bulunmaktadır. Bu harfler 14 tanedir ve 13 şekil altında görülürler. Bu 13 şekil ve geçtiği sûre isimleri şu şekildedir:

1. الم - Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde
2. المص - A'râf
3. الر - Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Hicr
4. المر - Ra'd
5. مريم - Meryem
6. طه - Tâhâ
7. طسم - Kasas, Şu'arâ
8. طس - Neml
9. يس - Yâsîn
10. حم - Mü'min, Fussilet, Câsiye, Ahkâf, Zuhruf, Duhân, Şûra (عسق ilaveli)
11. ص - Sâd
12. ن - Kalem
13. ق - Kâf

Mukattaa harflerinin müteşâbihâtta olduğu noktasında âlimler arasında ittifak vardır. Manasının ne olduğu hususunda ise farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşleri iki grupta belirtmek mümkündür. Birincisi, bu harfler 'Kur'ân'ın esrârındandır' ve bilgisi sadece Allah'ın ilmindedir, şeklindeki görüştür. Bu fikirde olanlar mukattaa harflerini tefsir etmekten geri durmuşlardır. Ve bu da, o harfler hakkında sarîh bir görüşün ortaya çıkmasına mâni olmuştur. İkinci görüşe göre, mütekellimler mukattaa harflerinin bir manasının olacağını aksi durumda bu anlamsızlığın Kur'ân'ın hidâyet rehberi olma özelliğine ters düşeceğini savunmuşlardır. Ayrıca ilimde rûsûh sahibi kimselerin bu harflerin manalarını çözebileceğini iddia etmişlerdir. Hurûf-ı mukattaa'nın bir manasının olacağı hususunda ittifak etmişler, ancak ne manaya geleceği hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu hususta yirmi küsur görüşün mevcut olduğu belirtilmiştir.²⁶³

---

²⁶³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 134-138.

Bilmen'in, mukattaa harfleri hakkındaki genel görüşü, onların müteşâbihâtta olduğu ve insanların onun manasını bilemeyeceği yöndedir. Ona göre bu harfler, Allah ile Rasûlü arasında bir şifre durumundadır. Dolayısıyla bununla Allah'ın maksadının ne olduğunu Hz. Peygamber bilir. Diğer insanlar ise bu harflerin inişinde birer hikmet olduğuna iman eder ve manasını Allah'ın ilmine havale eder. Okunacak âyetlere dikkat çekmek,²⁶⁴ bu harflerin hikmetlerinden biridir. İnsanlık bu hikmetleri tamamen bilemez. Bilmemesi imanına engel değildir. Bilakis bir mü'minin manasını bilmediği halde, Allah'tan geldiğini bilerek bu harfleri yüceltmesi ve dilini onunla tezyin etmesi, onun inancının sağlamlığındandır.²⁶⁵

Bilmen kendi görüşünün yanında konuyla alakalı başka görüşlere ve rivâyetlere de yer vermiştir.²⁶⁶ Bahsettiği bu görüşler mukattaa harfleri üzerine yapılmış genel yorumlardır. Bunların dışında bu harflerden bazıları hakkında daha detaylı açıklamalar da mevcuttur. Bilmen'in tefsirinde bu açıklamaları detaylıca bulmak mümkündür. Konunun ve zamanın sınırlılığı nedeniyle, verilen birkaç örnek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.

Tâ-Hâ: Bilmen burada üç farklı yorumu nakletmiştir. Birinci yoruma göre, Ta; Tahârete, Hâ; Hidâyete işarettir. Yani Hz. Peygamber'e hitaben, 'Ey günahlarından arınmış hidâyet rehberi', anlamındadır. İkinci görüş, Cafer-i Sadık'tan gelen bir rivâyettir. İlk görüş ile aynı meâldedir fakat burada kastedilen Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'idir. Üçüncü görüş ise Selabi'ye aittir. Ona göre, Tâ; Tuba ağacı, Hâ; Haviyedir. Yani bu tabirle cennete ve cehenneme yemin edilmiş oluyor.²⁶⁷

Yâ-Sîn: İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre bu lafız Tayy lisanında 'Ey insan' demektir. Müfessirler ise bu lafzın Hz. Peygamber'e bir hitap olduğunu ve 'Ey insanlığın efendisi' manasına işaret olduğunu düşünmüşlerdir.²⁶⁸

Bilmen, mukattaa harfleri üzerine yapılan bu yorumların kesin olmadığını belirtmiştir. Nitekim bu gibi harfler birer hikmet gereği nâzil olmuştur ve müteşâbihâtandır. Dolayısıyla bunların hakiki manaları Allah'ın ilmindedir. Ona göre, bu harfler Allah katından gelen birer

---

²⁶⁴ Dikkat çekmekten maksat, "Bu harflerden müteşekkik olduğu halde Kur'an-ı Kerim'in âyetleri birer mucizedir, nazire mümkün değildir." (Bu konuda bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 6/272; 1/17.) Ayrıca, böyle manası bilinmeyen bir ifade ile konuya başlamak, okuyan ya da dinleyende bir uyanma meydana getirir. Dikkati celbeder. (Bu konuda bk. Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 5/360.)

²⁶⁵ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/17; 5/204; 6/192; 7/280.

²⁶⁶ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 4/283, 326; 5/267, 204; 6/64, 192, 272.

²⁶⁷ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 4/326.

²⁶⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 6/192.

hakikattir. Manaları bilinmese dahi bunlar yücelterek okunmalıdır. Bir mü'minin bu husustaki tavrı bu olmalıdır. Nitekim bu tavır onun inanç yönünün sağlamlığına işaret eder ve ruhaniyetinin yükselmesine vesile olur. Ayrıca Allah'ın buyruklarına olan bağlılığının da delilidir.²⁶⁹

Şimşek, mukattaa harflerini müteşâbih âyetler kategorisine dahil etmemiştir. Ona göre bu harfler, Kur'ân'ın icazı ile ilgili bir meseledir. Bu harflerin, Kur'ân'da âyet olarak var olmalarının bir sebebi ve aynı zamanda anlamları olmalıdır. Çünkü Kur'ân'da sebepsiz ve anlamsız âyetlerin bulunması, Kur'ân'ın kendi anlam bütünlüğüne ve gönderiliş gayesine ters düşmektedir. Ayrıca, Allah, insanı Kur'ân âyetleri arasında ayırım yapmaksızın düşünmeye sevk etmektedir. O halde bu harfler üzerine düşünebilmek için, onların da bir anlama sahip olmaları gerekmektedir. Ancak Hz. Peygamber'den bu konuya dair herhangi bir bilgi nakledilmemiştir. O dönemde, ne mü'minler arasında ne de gayri müslimler safında bu harflerin gündeme getirildiğine dair bir rivâyet bulunmamaktadır. O halde mukattaa harflerinin ne ifade ettiği o dönem insanları tarafından bilinmektedir. Şâyet bilinmeseydi muhakkak çeşitli şekillerde gündeme çok kez getirilirdi. Şimşek, bu durumu onların aşinalık durumuna bağlamaktadır. Çünkü cahiliye döneminde şairlik ve şiir yazma oldukça yaygın bir adettir ve şairler şiirlerine başlarken çeşitli harfler kullanarak başlarlar. Onların bunu yapmadaki gayeleri, hitap ettikleri kitlenin dikkatini çekmektir. İşte o günün insanları bu aşinalıkları gereği mukattaa harflerini tanımış ve anlamışlardır. Buradan hareketle Şimşek, sûrelerin başında bulunan bu harflerin dikkat çekmeye yönelik olduğunu belirtmektedir. Ona göre mukattaa harflerinde dolaylı anlatım bulunmaktadır. Yani Kur'ân'da kullanılan harfler ile insanların kullandıkları harfler aynıdır. O halde, bu kitabın Allah'tan geldiğine inanmayanlar aynı harfleri kullanarak benzerini getirsinler, şâyet getiremiyorlarsa o zaman bu sözlerin Allah'tan geldiğini kabul etsinler, şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla Şimşek, bu harflerin varlığını bir meydan okuma ve Kur'ân'ın icazı olarak görmektedir.²⁷⁰ Bütün bunların neticesinde, Şimşek'in, mukattaa harflerini Bilmen'de olduğu gibi müteşâbih sınıfında değerlendirmedeği görülmektedir.

---

²⁶⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 7/192-193, 6/192.

²⁷⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/22-24.

3.2. Müteşâbih Sıfatlara Örnekler

Müteşâbih sıfatlar diğer bir adıyla haberî sıfatlar, sözlük anlamları bakımından yaratılmışlara ait özellikler taşıyan fakat nasslarda Allah’a nisbet edilen kelime veya kavramlardır. Bu kavramların bir kısmı Allah’ın zâtına bir kısmı da fiillerine dairdir. İstivâ, İstihya, Mekr, İstihza, İtyan, Meci’ gibi kavramlar fiil niteliğindeki sıfatlardandır. Yed, Vech, Ayn, Nefs, Kabza, Yemin gibi kavramlar da Allah’ın zâtına yönelik uzuv niteliğindeki sıfatlardandır. Kelâm âlimleri bu sıfatların dil bilimleri ve aklî bilgiler ışığında te’vil edilmesinin gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Selef âlimleri ise, te’vile tabi tutmadan ve teşbihe yönelmeden benimsenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü bu tür sıfatların Allah’ın yüce makamına özgü manaları bulunmaktadır ve bunların gerçek mahiyetlerini Allah’tan başkasının bilmesi mümkün değildir.²⁷¹

Bilmen’in izahına göre müteşâbih sıfatlar, aklen ve diğer muhkem deliller itibariyle, lügat manasının kastedilmiş olması mümkün olmayan tabirlerdir. Bu sıfatların kat’i manalarının tespitini, ihtiyata uygun olarak Allah’ın ilmine havale etmek gerekir. Bilmen bu yönüyle Selef âlimleri gibi düşünmekle beraber, onun, şeriata aykırı olmamak kaydıyla ve yanlış anlamaların önüne geçebilmek gayesiyle müteşâbihlerin te’viline sıcak baktığı da görülmektedir.²⁷²

Şimşek, Allah’ın sıfatları konusunda selefin beyan ettiği görüşü desteklemektedir. Ona göre, bu tür sıfatların geçtiği âyetler, müteşâbih âyetlerdir ve te’vil edilmeden bu âyetlere iman edilmesi gerekir. Çünkü sıfatları te’vil etmek onların keyfiyetine ve iç yüzüne vakıf olmaya çalışmaktır. Oysa insan aklı, ne Allah’ın zâtının ne de O’nun sıfatlarının nasıllığını bilmeye muktedir değildir. Bunu kıyas yaparak da algılaması mümkün değildir. Çünkü Allah’ın sıfatları, yarattığı tüm varlıkların sıfatlarına benzemekten berîdir. O halde bu tür sıfatların keyfiyetlerini belirlemek üzere onları te’vil etmeye çalışmak boş ve gereksiz bir eylemdir. Zaten böyle bir te’vil söz konusu olsaydı, bunu ilk olarak Hz. Peygamber yapardı. Allah’ın sıfatları hususunda O’nun yapmadığı bir te’vili başkasının yapması bid’attir.²⁷³

Bilmen ve Şimşek’in konuya yaklaşımlarına dair, müteşâbih sıfatlardan bazı örnekler şu şekildedir:

---

²⁷¹ İlyas Çelebi, “Sıfat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/105.

²⁷² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/281-282.

²⁷³ Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 66-67.

1. İstivâ: Sözlükte “mutedil olmak, karar kılmak, oturup yerleşmek, yönelmek, yükselmek, hâkim olmak” gibi manalara gelmektedir. Kur’ân’da dokuz âyette²⁷⁴ Allah’a nisbet edilmiştir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğunun tasvip ettiği görüşe göre bu ifade, ilâhî kudret ve iradenin bütün kâinat üzerinde mutlak hâkimiyet kurduğunu anlatan bir sıfattır. Bu mecazi bir anlamdır. Çünkü âyetlerde geçen ‘Allah’ın arşa istivâ etmesi’ ifadesi sözlük anlamı ile değerlendirildiğinde, bir mekânda bulunmak gibi, yaratılmış mahlukata ait bazı nitelikler ortaya çıkmaktadır. Oysa Allah bu niteliklerden, yani zaman ve mekândan münezzehtir. Bu yüzden nassları kavrayabilmek için yapılması gereken şey, manası açık olmayanları, açık anlamlılar dairesinde te’vil etmektir.²⁷⁵

Bilmen’in istivâ yaklaşımı da bu yöndedir. Ona göre bu ifadenin asıl mahiyetini bilmek mümkün değildir. Ancak böyle anlamı kapalı lafızlar bir delile bağlı olarak muhkem âyetlere uygun düşen bir manaya sevk edilebilir. Bu durumda mecaz mana hakiki manaya tercih edilir. Buna göre, âyetlerde Allah’a nisbet edilen istivâdan maksat, sözlük anlamı itibariyle bir şey üzerine yerleşmek demek değildir. Çünkü Allah böyle bir istivâdan münezzehtir. O halde istivâ, Allah’ın bütün kâinata, arşa sahip ve hükmedici olmasıdır. Arş ise, sınırları akılların ötesinde, göklerin üzerindeki yüce bir âlemdir. “Allah’ın arş üzerinde istivâsı” ile ilâhî hakimiyetin yüceliği tasvir edilmiştir.²⁷⁶

Şimşek’e göre, istivânın keyfiyeti insan idrakinin sınırlarını aşmaktadır. Kuruluş anlamına gelen istivâ, Allah’ın arşa kurulmasını ifade eder ancak O’nun kurulması yaratılmışların bir şey üzerine kurulmasına benzemez. Bu tıpkı Allah’ın görmesi ve duyması gibidir. Nasıl bu görme ve duyma sıfatlarının iç yüzünü bilemiyorsak, kurulmasının da mahiyetini bilemeyiz. Bu sebeple istivâ sıfatının te’vil edilmemesi gerekmektedir. Bu konuda Şimşek her ne kadar te’vile karşı da olsa şu hususa da değinmektedir: İstivâyâ kurulma anlamı da verilse yahut mecaz olan egemenlik anlamı da verilse, sonuç değişmemektedir. Bu ifade ve devamında gelen âyetler ile Allah’ın kâinatı hakimiyeti altında tuttuğu ve yönettiği anlaşılmaktadır.²⁷⁷ Neticede, Şimşek istivâ konusunda selef gibi te’vilden kaçınırken, Bilmen ise, her ne kadar keyfiyetini bilemeyiz dese de halef gibi te’vile gitmiştir.

²⁷⁴ el-A‘râf 7/54; Yûnus10/3; er-Ra’d 13/2; Tâhâ 20/5; el-Furkan 25/59; es-Secde 32/4; el-Hadîd 57/4; el-Bakara 2/29; Fussilet 41/11.

²⁷⁵ Yavuz, “İstivâ”, 23/402-404.

²⁷⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 3/177; 2/418.

²⁷⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 2/283, 3/526.

2. Kelime: Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Îsâ hakkında “Kelimetullah” ve “Ondan (Allah'tan) bir ruh” tabirleri geçmektedir.²⁷⁸ “Allah'ın kelimesi” ve “Allah'tan bir ruh” anlamındaki bu ifadeler Bilmen'e göre görünen manalarının dışında bir anlam taşımaktadır. Çünkü kelimeler yahut ruhlar birleşik şeylerdir ve sonradan yaratılmışlardır. Allah ise böyle bir durumdan uzaktır. Bu tabirler Hz. Îsâ'ya bir şeref olmak üzere söylenmiştir. O, yüce bir elçidir ve Allah'ın sonsuz gücünün bir eseridir. Allah'ın takdiri gereği babasız olarak yaratılmış olduğu için onun şahsına bir onur olmak üzere “kelimetullah”, “ruhullah” denilmiştir.²⁷⁹

Şimşek'e göre Hz. Îsâ, Allah'ın ‘Kün/ol’ kelimesiyle babasız olarak yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak da kendisine Kelimetullah denilmiştir. Bunun dışında onun, Allah'tan bir ruh olmasından maksat, hristiyanların anladığı gibi Allah'tan bir parça olma yani bir ilahlık mertebesi değildir. Bundan maksat, Hz. Îsâ'nın, erdemli özelliklerle dolu bir ruh olarak yaratılmasıdır.²⁸⁰

3. İntikam: Bu tabir kin ve öç almak manasına gelmektedir. Kur'ân'da çeşitli âyetlerde²⁸¹ Allah'a nisbet edilmiştir. Bilmen bu hususu şu şekilde izah etmiştir: Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlayan, ilâhî dini kabul etmeyen müşrikler ve kâfirler hakkında, Allah'ın intikamı tecelli edecektir. Yani, küfür ve isyanlarının cezasını dünyada da âhirette de görecekler ve layık oldukları büyük azabı tadacaklardır.²⁸² Onların tam bir intikama maruz kalacakları gün kıyamet günüdür. Çünkü o gün kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamayacaklar ve pişmanlıkları onlara fayda sağlamayacaktır.²⁸³ Bunun dışında kâfirler dünya hayatında mü'minlerle pek çok savaşa girmişlerdir. Allah'ın yardımı ile kâfirlerin bu savaşlarda mağlup olması da Allah'ın bir intikamıdır. Şu da belirtilmelidir ki, Allah'ın intikam alması için savaşa ihtiyacı yoktur. Bunu muharebesiz de yapabilir. Ancak tarih boyunca gerçekleşen bu savaşlar da O'nun ayrı bir imtihanıdır.²⁸⁴ Yine Allah'ın kâfirlerden aldığı intikama dair Kur'ân'da geçen örneklerden biri de, Firavun ve taifesinin Kızıldeniz'de boğulması hadisesidir.²⁸⁵ Bu ilâhî

---

²⁷⁸ en-Nisâ 4/171.

²⁷⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/156-157.

²⁸⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/602.

²⁸¹ ez-Zuhuruf 43/25,41,55; Âl-i İmrân 3/4; el-Mâide 5/95; el-A'râf 7/136; İbrâhîm 14/47; el-Hicr 15/79; er-Rûm 30/47; es-Secde 32/22; ez-Zümer 39/37; ed-Duhân 44/16; Muhammed 47/4; el-Kamer 54/10.

²⁸² Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/128, 135, 140.

²⁸³ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/160.

²⁸⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/217.

²⁸⁵ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/459.

intikam Hz. Musa'nın sıkıntılarına teselli mahiyetindedir. Bu da şunu göstermektedir ki, Allah'ın intikam alması peygamberleri ve mü'minler için teselli ve müjdeyi içerirken iman etmeyenler için de korkutma ve tehdidi içermektedir.²⁸⁶

İntikam lafzının Allah'a nisbet edildiği tüm âyetlerde, söz konusu intikam iman etmeyenler hakkında iken sadece bir âyette mü'minlerle alakalı bir meselede geçmektedir. Allah, harem sahasında ihramlı iken kasten avlanan mü'min hakkında intikam alacağını buyurmuştur. Bilmen, bu intikamı, “âhirette cezaya çaptırılır” şeklinde izah etmiştir.²⁸⁷

Netice itibariyle Bilmen, Allah'a nisbet edilen “intikam” tabirini müteşâbihâtan saymıştır. Çünkü intikam nefsin tepkileri kabilindendir. Dolayısıyla Allah bu özellikten münezzehtir. O halde Allah'ın intikamından maksat, cezayı hak edenlerin durumunun, Allah'ın takdirine bağlanmış olmasıdır.²⁸⁸

Şimşek, intikam kavramı üzerine detaylı bir açıklama getirmemiştir. Sadece bu kavramın yer aldığı bahsi geçen âyetlerde, siyak ve sibakı ile bağlantılar kurarak, ‘Allah'ın cezalandırması’ şeklinde ifade etmiştir. Ona göre, Allah'ın cezalandırması insanların kendilerine gelmeleri için bir ikazdır. Bu ikazlar insanlar üzerinde etkili olmazsa bu durum ölümcül cezalara sebebiyet verebilmektedir.²⁸⁹

4. Yed: Sözlükte “el” anlamına gelen bu tabir, mecaz yoluyla “güç, hâkimiyet, nimet, yardım” gibi manalara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli âyetlerde Allah'a nisbet edilen bu ve buna benzer tabirlerin zâhirî ve hakiki manalarında kullanılmadığı, âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Bu tür mecaz anlam içeren kavramlar, te'vil edilmeden önce dildeki kullanım alanları doğru tespit edilmelidir. Aksi durumda, teşbih ve tescime düşmek kaçınılmaz olacaktır.²⁹⁰

Bilmen “yed” kelimesi için, kudret, nimet, mülk ve tasarruf kelimelerinden kinaye olduğunu söylemektedir. Ona göre, Allah cisim olmaktan uzaktır. El, göz, yüz ve ayak gibi mahlukata ait azalar Allah için hayal edilemez. “Allah'ın eli” tabirinden maksat, Allah'ın gücü, kudreti ve tasarrufu gibi manalardır. Mesela, felanca kişi bir bölgeyi bir eliyle idare ediyor, şeklinde

---

²⁸⁶ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/128.

²⁸⁷ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/247.

²⁸⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/140.

²⁸⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 2/320.

²⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Yed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/375-376.

kullanılan ifade ile, kişinin idare etme konusunda yetenekli olduğu anlatılmaktadır. Yoksa hakiki manada eliyle idare etmesi kastedilmemiştir.²⁹¹

“Yahudiler, Allah’ın eli sıkıdır, dediler... Bilakis Allah’ın iki eli de açıktır.”²⁹² âyeti Bilmen’e göre, Allah’a cimrilik isnad eden yahudilere cevap makamındadır. Yani deniliyor ki, Allah cömerttir, dilediği kullarını çeşitli nimetlerle donatır. Çünkü, Allah’ın her iki alemdeki nimetleri sonsuzdur.²⁹³ Şimşek ise, âyette bahsedilen ‘eli sıkı olmak’ ile ‘eli açık olmak’ ifadelerinin Türkçede kullanıldığı gibi cimrilik ve cömertliği ifade ettiğini belirtmektedir. Yahudiler, Allah’ın eli sıkı derken, Allah’ın iman edenlere servet vermediğini şâyet dedikleri gibi dinleri gerçek olsaydı Allah’ın onları fakir bırakmayacağını, kastetmektedirler. Şimşek’e göre, onların Allah için böyle sözler söylemeleri, inançlarındaki lakaytlığı göstermektedir. Bir kişinin doğru yolda olduğunun göstergesi sahip olduğu serveti değildir.²⁹⁴

Bilmen, “Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan ne.”²⁹⁵ âyeti ile Hz. Âdem’in yaratılışına dikkat çekildiğini belirtmektedir. “İki elimle” ifadesi, bir kimsenin yardımı ve ana-baba vasıtası olmaksızın Allah’ın kudreti ve ilâhî iradesi ile yaratılan Hz. Âdem’in kadrinin yüceliğine ve ilâhî lütfu mazhar olduğuna işaret etmektedir.²⁹⁶ Şimşek ise, bu âyette geçen ‘yed’ kelimesi için ayrıca bir açıklama yapmamaktadır. Ancak yine de, Hz. Adem’in yaratılış aşamasına dikkat çekmektedir. Yeryüzünün çeşitli yerlerinden getirilen topraktan çamur oluşturulduğunu daha sonra farklı evrelerden geçirilerek buna son şeklinin verildiğini ve ardından fırınlanıldığını, son olarak da ona bir ruh üflendiğini, belirtmiştir.²⁹⁷

Bilmen’e göre, “Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir.”²⁹⁸ âyeti, Hudeybiye’de Hz. Peygamber’e biat eden sahabeye destek müjdesi içermektedir. Buna göre, Allah’ın eli, yani kudret ve azameti biat eden sahabenin ellerinin üzerindedir. Yani Allah bu kimseleri destekler, muvaffakiyetlere nail kılar, manasına gelmektedir.²⁹⁹ Şimşek’e göre de bu âyette kastedilen, Hz. Peygamber ile yapılan bu sözleşme esnasında Allah’ın onlarla birlikte

---

²⁹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/221.

²⁹² el-Mâide 5/64.

²⁹³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/221.

²⁹⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 2/75.

²⁹⁵ Sâd 38/75.

²⁹⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 6/300-301.

²⁹⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 4/334.

²⁹⁸ el-Fetih 48/10.

²⁹⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/245.

olmasıdır. Bu birliktelik, Bilmen'in dediği gibi bir yardım ya da destek mahiyetinde bir birliktelik değildir. Allah'ın onların kalplerinden geçirdiği her niyeti bilmesi şeklindeki bir birlikteliktir. Yani sözleşme Allah ile yapılmıştır. Ve bunun sonucunda verdiği sözü tutanlar, Allah tarafından ödüle mazhar olurken, tutmayanlar bundan mahrum bırakılacaktır.³⁰⁰

Kur'an'da Allah'a nisbet edilen ve "yed" kelimesi ile benzer anlamları ifade eden iki kelime daha vardır. Bunlardan biri sözlükte "sağ el, güç-kudret, hayır" manalarına gelen "yemîn" tabiri; diğeri ise sözlükte "almak, avucunda tutmak, sahip olmak, daraltmak" gibi anlamlara gelen "kabz" ifadesidir.³⁰¹ Zümer sûresi 67. âyette her iki tabir de geçmektedir. *".. ve kıyamet günü yeryüzü toptan O'nun kabzasındadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür."* Bilmen'e göre bu âyette belîğ bir temsil vardır. Allah'ın kabzası ve sağ elinden maksat, kainattaki mükemmel tasarruflarını açıklamaktan ibarettir.³⁰² Şimşek'e göre de, kıyamet günü herkes ve her şey Allah'ın hakimiyeti altına girecektir. Başka bir ifade ile, dünyada iken Allah tarafından kendilerine özgürlük verilen canlılar, kıyamet gününde bu haklarını kaybedecekler ve başına buyruk davranmayacaklar.³⁰³

5. Vecih: Sözlükte "yüz, çehre, bir şeyin kendisi" gibi manalara gelmektedir. Kur'an'da Allah için kullanılan bu tabiri müfessirler "zât, ilim ve rıza" olarak açıklamışlardır. Kelâm âlimlerinin çoğunluğu, vecih kavramının Allah'ın zâtını ifade eden bir kavram olduğu görüşündedir.³⁰⁴ Sözlük anlamı itibariyle Allah'a nisbet edilmesi mümkün olmayan bu tabiri Bilmen, bazı âyetlerde "Allah'ın zâtı"³⁰⁵, bazı âyetlerde de "Allah'ın rızası"³⁰⁶ olarak yorumlamıştır. Şimşek'te de durum benzer şekildedir.

6. Ayn: Sözlükte "göz; çeşme; bir şeyin kendisi, aslı" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da bazı âyetlerde³⁰⁷ Allah'a nisbet edilen haberî sıfatlardandır. Te'vilden uzak duran Selefiyye'ye göre "mahiyeti bilinmeyen bir göz" iken, Te'vili gerekli gören kelâmcılara göre de "görmek, gözetmek ve korumak" manasına gelmektedir.³⁰⁸ Bilmen, ilgili âyetlerde geçen

---

³⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/15.

³⁰¹ Yavuz, "Yed", 43/375.

³⁰² Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 6/339.

³⁰³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 4/367.

³⁰⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Vecih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/585-586.

³⁰⁵ el-Kasas 28/88; er-Rûm 30/38; er-Rahmân 55/27; el-Bakara 2/115.

³⁰⁶ el-Bakara 2/272; er-Ra'd 13/22; el-İnsân 76/9; el-Leyl 92/20.

³⁰⁷ el-Mü'minûn 23/27; et-Tûr 52/48; el-Kamer 54/14; Tâhâ 20/39; Hûd 11/37.

³⁰⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Ayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/256.

“Ayn” tabirini “nezaret, himaye, koruma ve kollama” olarak te’vil etmiştir. Bu âyetler, Hz. Nuh’un gemiyi yapma aşaması, Hz. Musa’nın büyüme dönemi, Hz. Peygamber’in mücadelesi gibi konularda Allah’ın peygamberlerine olan desteğini ve ihsanını göstermektedir. Allah, o peygamberlerini içinde bulundukları zorluk ve sıkıntılara karşı koruyup, himaye etmiş ve bununla beraber onlara gerekli kuvvet ve yeteneği de vermiştir.³⁰⁹ Şimşek de, bu kavramı ‘Allah’ın gözetimi’ olarak tercüme etmiştir.³¹⁰ Dolayısıyla Bilmen’in yaklaşımına benzer bir yaklaşımı olmuştur.

3.3. Geleceğe Dair Haberlere Örnekler

Allah, Kur’ân-ı Kerîm’i insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak ve onları dosdoğru yola iletmek için indirmiştir.³¹¹ Dolayısıyla Kur’ân, insanlık için her şeyi açıklayıcı bir rehberdir.³¹² Onda, Tevhid inancı, risâlet, helaller, haramlar ve geçmişe dair haberler gibi pek çok bilgi mevcuttur. Bunların yanı sıra Kur’ân-ı Kerîm, gelecekte gerçekleşecek fakat ne zaman gerçekleşeceği bildirilmemiş haberleri de içermektedir. Kıyametin ne zaman kopacağı, güneşin ne zaman batıdan doğacağı, deccâlin ne zaman çıkacağı ve Hz. Îsâ’nın ne zaman yeryüzüne ineceği gibi hadiseler zamanı bilinmeyen fakat gerçekleşecek olan, geleceğe dair durumlardır. Bilmen, geleceğe dair bu haberlerin müteşâbihâtan olduğunu açıkça belirtmemiştir. Nitekim Bilmen’in müteşâbihâtı, Mukattaa harfleri ve müteşâbih sıfatlar olarak ikiye ayırdığı daha önce ilgili kısımda belirtilmişti. Ancak müteşâbih âyetlerin hikmetlerinden bahsederken şöyle bir hususa değinmiştir: İstikbale dair birçok hadisenin zamanının bildirilmemiş olması, insanları uyanık tutmakta, aciz olduklarını hissettirmekte ve bilgiçlikten sakındırmaktadır. Onun bu yorumu, geleceğe dair haberleri de müteşâbih kabul ettiği izlenimi oluşturmaktadır.³¹³

Şimşek, müteşâbihin tanımını yaparken insan idrakinin kavrayamayacağı şeylerin müteşâbih sınıfına girdiğini belirtmektedir. Bu bakımdan kevnî mucizeler ve gelecekle ilgili gaybî haberleri müteşâbih sınıfında değerlendirmiştir. Gelecekle ilgili haberlerden bahseden âyetlerin hakikatlerinin bilinemeyeceğini belirten Şimşek, bunların te’vilinden kaçınılması

³⁰⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 7/357; 3/266; 5/68; 4/336-337.

³¹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 5/77, 5/131.

³¹¹ el-Mâide 5/16.

³¹² en-Nahl 16/89.

³¹³ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/282.

gerektiğini savunmakta ve te'vilin peşinden giden hasta kalpli ve art niyetli kişilerin kınandığını belirtmektedir.³¹⁴

Bilmen ve Şimşek'in gaybî haberler konusundaki yaklaşımlarına bazı örnekler:

1. Kıyâmetin ne zaman kopacağı ile ilgili âyetlere bakıldığında, onun ne zaman gerçekleşeceğini Allah'tan başka kimsenin bilmediği,³¹⁵ ansızın gerçekleşeceği³¹⁶ göz kırıp açacak kadar yakın olduğu³¹⁷ ve alâmetlerinin geldiği³¹⁸ gibi bilgilerin Kur'ân'da mevcut olduğu görülecektir. Kıyâmet vaktinin meçhul olduğu, âyetlerden anlaşılmaktadır. Bilmen, bu vaktin böyle meçhul olmasını Allah'ın hikmetine bağlamıştır. Ayrıca bu belirsizliğin, insanların her an teyakkuzda bulunup, kıyametin ansızın gelmesinden korkarak ibadet ve itaate devam etmelerine vesile olacağını belirtmiştir. O halde müslümanın vazifesi, kendisini kıyâmet günü için hazırlamak ve sonradan pişman olmamak için vaktini boş yere harcamaktan sakınmak olmalıdır.³¹⁹

Bilmen, kıyâmetin gerçekleşmesi hususunda, iman ehli ile inkârcıların tutumları arasında fark olduğunu söylemektedir. İman edenler o günün gelmesinde acele etmezler, Allah'ın takdirine razı olurlar. İnkârcılar ise alaycı ve inkârcı bir tavırla o günün takdir edilen günden evvel meydana gelmesini isterler ve o günün gelmesinden korkmazlar. Fakat o müthiş gün geldiğinde, hayatın sadece dünya hayatından ibaret olmadığını anlayacaklar ve Allah'tan mühlet vermesini isteyerek pişmanlıklarını dile getireceklerdir.³²⁰

Şimşek ise, inanan ya da inanmayan her kesimden insanın kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hususunu merak ettiğini ve bu konuda Hz. Peygamber'e pek çok kez soru sormuş olabileceklerini bildirmektedir. Ancak Şimşek'e göre, her soru soranın aynı niyetle sormadığı da malumdur. Çünkü iman etmeyenler alay etmek amacı ile bu soruyu Hz. Peygamber'e yöneltirken, bazıları da onu sınama gayesiyle sormuşlardır. Onlara verilen cevap ise nettir. Kıyametin vakti sadece Allah'ın sınırsız ilmindedir. Ne Peygamber ne de melekler bu bilgiye sahip değildirler. Ancak, bazı kimseler Hz. Peygamber'in kıyametin vaktini bildiğini fakat mütevazılığı gereği kimseye söylemediğini iddia etmektedirler.

---

³¹⁴ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 31.

³¹⁵ Lokmân 31/34; el-Ahzâb 33/63; ez-Zuhruf 43/85.

³¹⁶ el-A'râf 7/187.

³¹⁷ en-Nahl 16/77.

³¹⁸ Muhammed 47/18.

³¹⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 2/506.

³²⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 7/96, 4/38-39.

Şimşek bu iddianın safsata ve batıl olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde ebced hesabı yapılarak bu bilgiye ulaşılabilecek iddiaları da batıldır. Çünkü bu şekildeki bir inanış Allah'ın âyetlerinde bildirdiklerine ve Hz. Peygamber'in söylemlerine terstir. İnsanlar en üstün teknolojiye de sahip olsalar, onun saatini Allah'ın dışında kimsenin bilmesi mümkün değildir. Vakti bilinmese de kıyamet gerçekleşecektir. Onun gerçekleşeceğine inanmayan kimseler, dünyadaki varoluş amacını düşünemeyen ve kendisine sunulan delilleri görmekten aciz olan sapıklık içindeki kimselerdir.³²¹

2. İstikbâle dair haberlerden bir diğeri de Hz. İsa'nın yeryüzüne indirilmesi hadisesidir. Allah, Hz. İsa'yı öldürmek isteyen kimselere karşı onu mukaddes bir makama yükseltmiştir:

*“Allah buyurmuştu ki: “Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım.”*³²²

*“Bilâkis Allah onu kendine kaldırmıştır.”*³²³

Bilmen bu âyetleri, Allah'ın Hz. İsa'yı düşmanlarının suikastından koruyacağı ve semaya yükselteceği ardından semadan yeryüzüne indireceği ve takdir edilen vakit geldiğinde onun ruhunu alacağı, şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca, Hz. İsa'nın vefat etmediği halde (diri olarak) böyle bir yükselişe layık görüldüğü hakkında genel bir kanaatin olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında, Hz. İsa'nın kıyâmetin gerçekleşmesine az vakit kala yeryüzüne ineceği, Hz. Peygamber'in şeriatı ile hükmedeceği, deccâli öldüreceği ve haçı kıracağı yönünde hadislerin bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca, Hz. İsa'nın hem ruhen hem de bedenen göğe yükseltilmesi hadisesinde te'vile gidilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü, kâinatta yüzlerce mükemmel olay gerçekleşirken, Allah'ın sonsuz kudreti karşısında bu olayın da gerçekleşebilmesi gâyet tabidir.³²⁴

Şimşek'in görüşü ise, bu konudaki genel kanaate uymamaktadır. Ona göre Hz. İsa diri olarak göğe yükseltilmemiş bilakis ölmüştür. Âyetlerde geçen 'vefat' kelimesi ölüm anlamındadır ve başka bir anlama getirmek için herhangi bir karine bulunmamaktadır. Hz. İsa'nın 'yükselme' hadisesi de maddi bir yükselme değil, manevi bir yükselmedir. Bunun manevi bir yükseliş olması, arkasından gelen 'arınma' ifadesinden anlaşılmaktadır. Yani şöyle bir anlam çıkmaktadır: Hz. İsa yükseltilmek suretiyle arınmış olacaktır. O halde buradaki

---

³²¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 2/351; 3/169; 4/205, 444.

³²² Âl-i İmrân 3/55

³²³ en-Nisâ 4/158

³²⁴ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/327-328, 2/147.

yükselişi ya manevi konumun yükselişi olarak ya da öldükten sonra ruhun yükselişi olarak anlamak gerekmektedir. Şimşek, Hz. İsa'nın yerküreye tekrar geleceği yönündeki inancı Hristiyan inancına bağlamaktadır. Çünkü bu konuyla ilgili hadislerin çelişkili olduğunu aynı zamanda âhâd haber olduğunu belirtmektedir. Nitekim imanla ilgili hususlarda âhâd haber, çoğu ulemâ tarafından delil olarak görülmemektedir. Hz. İsa yeryüzüne geldiğinde, Hz. Peygamber'in şeriatına uysa dahi peygamberlik vasfını kaybetmeyeceğine göre hatemü'l-enbiya olacaktır. Oysa Ahzâb sûresi 40. âyette son peygamberin Hz. Peygamber olduğu bildirilmektedir. O halde Hz. İsa'nın tekrar gelmesi diye bir şey söz konusu değildir. Sonuç olarak, Şimşek'e göre bu âyetlerdeki asıl maksat, Hz. İsa'nın makamının yüceliğine vurgu yapmaktır.³²⁵

*“Ehl-i kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”*³²⁶

Bilmen bu âyet ile ilgili şu görüşü vermiştir: Ehl-i kitaptan olan herkes, Hz. İsa yeryüzüne indiği zaman o vefat etmeden evvel ona iman edecekler ve bütün insanlar İslâm ile şereflenip tek millet olacaklardır. Yeryüzünde bir emniyet ortamı oluşacak, hayvanlar arasında bile huzur hâkim olacaktır. Hz. İsa kırk yıl bu şekilde yaşadıktan sonra vefat edecek ve müslümanlar onun cenaze namazını kılacaklardır.³²⁷

Şimşek, bu âyette bahsedilen ölümün kimin ölümü olduğunu sorgulamaktadır. Ona göre buradaki ölüm, Ehl-i kitaptan olanların ölümüdür. Bilmen'in bahsettiği gibi Hz. İsa'nın ölümü değildir. Yahudiler ve hristiyanlar ölmeden önce son anlarında, Hz. İsa ile ilgili sahip oldukları inanışların yanlış olduğunu anlayacaklar, onun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna iman edeceklerdir. Ancak son anda yapılan imanın geçerli olmaması nedeniyle bu iman da onları kurtaramayacaktır. Âyetin devamında geçen Hz. İsa'nın onlar hakkında şahitlik etmesi ise, lehte değil aleyhte bir şahitliktir. Çünkü, Arap dilinde şahitlik kavramı 'ala' harf-i ceri ile kullanıldığında aleyhteki şahitliği ifade etmektedir.³²⁸

*“O hem beşikte iken hem de yetişkin (kehlen) halinde insanlarla konuşacak ve sâlih kişilerden olacak.”*³²⁹

---

³²⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 1/357-360.

³²⁶ en-Nisâ 4/159.

³²⁷ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 2/148.

³²⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 1/594-595.

³²⁹ Âl-i İmrân 3/46.

Bilmen'e göre bu âyet, Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceğine dair delil olarak kullanılan âyetlerden bir diğeridir. Bu âyette geçen *kehlen/kühület* kelimesi sözlükte kâmil, tam anlamına gelmektedir. Bu ifade insanın olgunluk çağına yani otuz ile kırk yaş arasına işaret etmektedir. Oysa, Hz. İsa, kühület/olgunluk yaşına tamamen girmeden semaya kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu âyet, Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne gelerek, olgunluk yaşlarında insanlar ile konuşacağına delalet etmektedir.³³⁰

Şimşek bu durumu şöyle izah etmiştir: Hz. İsa'nın bebekken yaptığı konuşma tıpkı bir yetişkinin yapacağı konuşma gibi, herkesin anlayabileceği şekildedir. Âyetteki yetişkinlikten maksat budur. Ya da yetişkin yaşlarında iken dini tebliğ etmesi de, o yaşlarında insanlarla konuştuğuna bir delil olmaktadır.³³¹

3. Dâbbe ve deccâl hadiseleri de zamanı belli olmayan istikbâle dair haberlerdendir. Bilmen her ikisini de kıyâmetin alâmetleri arasında saymıştır. Deccâl ile ilgili doğrudan bir âyet bulunmamaktadır. Dolaylı olarak geçmektedir. En'âm sûresi 158. âyette “*Rabb'in bazı âyetlerinin geleceği gün.*” ifadesini Bilmen, deccâl ve dâbbenin ortaya çıkacağı gün olarak açıklamıştır.³³² Bunun dışında, Buhârî ve Müslim'den aldığı hadise binaen, Hz. İsa'nın kıyâmete yakın yeryüzüne indikten sonra deccâli öldüreceği açıklamasına yer vermiştir.³³³ Yine bu konuda, Mü'min sûresi 56. âyette, Allah'ın âyetleri ile mücadelede bulunan kimselerin kalplerinde bir kibir/böbürlenme olduğu geçmektedir. Bilmen bu kibri şöyle izah eder: Hz. Peygamber'e karşı mücadelede bulunan yahudiler, Tevrat'ta zikredilen sahiplerinin Mesih İbn Davud yani deccâl olduğunu söylerler. Onun Allah'ın bir mucizesi olduğunu ve sahip olduğu mülkün kendilerine döneceğini temenni ederler. Allah, onların bu temennilerine kibir adını vermiştir.³³⁴ Dâbbe hususuna gelince, bu konudaki âyet şöyledir: “*Söylenen (kıyamet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir yaratık (dâbbe) çıkarırsınız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla konuşur.*”³³⁵ Bilmen, dâbbeyi “garip, harikulade bir hayvan” olarak tefsir etmiştir. Mescid-i Harâm civarından çıkacağı bildirilen bu canlı, kıyâmet alâmetlerinden bir alâmettir ve insanlarla

³³⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/319.

³³¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 1/353.

³³² Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 2/379-380.

³³³ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/328.

³³⁴ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 7/37-38.

³³⁵ en-Neml 27/82.

konusabilme harikasını gösterecektir, diyen Bilmen, dâbbenin hakikatini ve mahiyetini Allah'ın ilmine havale etmiştir.³³⁶

Şimşek, dâbbe için bir 'canlı' ibaresini kullanmıştır. Ona göre, çoğunluk bu kavramı tekil anlamda değerlendirmektedir. Ancak dil kuralları gereği, bu kavrama cins isim kategorisinde bakılırsa, kastedilen mana tekil değil, çoğul anlam olacaktır. Dolayısıyla burada birden fazla bir canlı türü de kastedilmiş olabilir. Şimşek bu canlının detayları hakkında gelen rivâyetlerin tutarlı olmadığını belirtmektedir. Bu tür gaybî konular hakkında sağlam bilgiler olmadan bahsedilmesini doğru bulmadığını da belirtmektedir.³³⁷ Ayrıca, yukarıda belirtildiği üzere, Bilmen'in deccâl konusunda ele aldığı âyetlerde Şimşek deccâlden hiç bahsetmemektedir.

İstikbalde gerçekleşecek haberlere dair verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada Bilmen ve Şimşek'in bu konudaki genel kanaati şu şekildedir: Geleceğe ait birçok hadisenin zamanı insanlara hikmet gereği bildirilmemiştir. Çünkü bu suretle insanlar, kıyâmet ve alâmetleri her an gerçekleşecekmiş gibi uyanık olup ibadet ve itaatte gevşeklik göstermezler. Ayrıca bilmedikleri pek çok bilginin olduğunu anlayıp acizliklerini itiraf ederek, bilgiçlikten sakınırlar ve ilme yönelirler.³³⁸

4. Ömer Nasuhi Bilmen'e Göre Nâsih-Mensuh

Bilmen, neshin sözlük anlamını 'tebdil etmek' yani bir şeyi başka bir şey ile değiştirmek şeklinde beyan etmiştir. Neshin terim anlamını ise şöyle izah etmiştir: Şeriattaki bir hükmün yerini, sonradan gelen başka bir şer'î hükmün almasıdır. Sonradan gelen şer'î hüküm, nâsih olan hükümdür ve bununla amel edilir. Önceki hüküm ise mensuh olan hükümdür ve artık bununla amel edilemez. Nitekim sonradan gelen nâsih âyet, hüküm açısından önceki mensuh âyete göre daha hayırlı faziletler ve faydalar içermesi mümkündür. Allah'ın bu şekildeki değişikliği takdir etmesi çeşitli hikmetler gereğidir. Bu hikmetlerin başında da toplumsal faydalar ve menfaatler gelmektedir. Ancak kafirler, Allah'ın takdir ettiği bu maslahatı görememekte ya da inatlarından dolayı görmek istememektedirler. Bu sebeple

³³⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 5/305.

³³⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 4/40-41.

³³⁸ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/282. Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 45.

özellikle yahudilerin neshe karşı olduklarını belirten Bilmen, onlardaki bedâ anlayışını reddetmektedir. Ona göre, Allah'ın şer'î hükümler arasında takdir ettiği bu değişiklik, zaten O'nun ezeli ilminde önceden mevcuttur. Sadece zamanını beklemekte ve zamanı gelince de hem peygamberlerine hem de diğer insanlara bunu bildirmektedir. Dolayısıyla bu durum Allah için sonradan oluşan bir şey değildir. Allah'ın ilminde bir değişiklik olması söz konusu değildir.³³⁹

Bunların dışında Bilmen, neshi iki açıdan ele almaktadır. Birincisi Kur'ân'ın geçmiş şeriatları neshetmesi, ikincisi de Kur'ân'daki bir âyetin başka bir âyetle neshedilmesidir. Her iki durumda da nesih olayı, itikadî konular ve haber içeren âyetlerde değil, sadece ibadet ve muâmelât konularını içeren âyetlerde meydana gelebilmektedir. Bilmen, birinci durumu Bakara sûresi 106. âyet çerçevesinde izah etmektedir:

Kur'ân'ın inişiyle beraber yeni bir şeriatın geldiğini belirten Bilmen, önceki ilâhî kitaplardaki muâmelât ve ibâdât ile ilgili birtakım hususların geçerliliğini yitirmesini, Kur'ân'ın önceki şeriatları neshetmesi olarak açıklamaktadır. Yahudiler ve hristiyanlar, Tevrat ve İncil'in hükmünü yitirmesini kabul etmedikleri için, 'Allah dün gönderdiği hükümleri bugün nasıl değiştirir', diyerek müslümanları galeyana getirmek istemişlerdir. Bu sebeple, bu âyet nâzil olmuştur. Buna göre, Allah dilerse, bazı hükümlerinin geçerliliğini kaldırıp onunla amel edilmemesini isteyebilir ya da dilerse, önceden herhangi bir elçisine gönderdiği fakat aradan zamanın geçmesiyle hafızalardan silip çıkardığı hükümleri böyle unutturabilir. Ancak bunu yaptığı takdirde yerine de yenisini hem de daha hayırlısını getireceğini de haber vermektedir. Bu açıklamalardan hareketle, neredeyse bütün âlimlerin kabul ettiği bu nesih yaklaşımını Bilmen'in de onayladığı görülmektedir. Bununla beraber âlimlerin asıl tartıştığı husus ikincisidir. Yani Kur'ân âyetlerinin birbirini neshetmesidir. Bilmen bu konuya Nahl sûresi 101. âyet ve Ra'd sûresi 39. âyet çerçevesinde açıklama getirmektedir:

Bilmen'e göre, Allah'ın hikmeti ve takdiri gereği Kur'ân'daki bazı âyetler yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü ilk dönemlerde emirler ve yasaklar birden değil yavaş yavaş gelmekte idi. Daha sonra da bunlardan bazılarının yerine başka hükümler getirildi ve öncekiler neshedilmiş oldu. Bilmen, bu duruma kıblenin değişme hadisesini ve bir de savaşta bir

---

³³⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/92-93.

müslümâna düşen düşman sayısının on iken sonradan ikiye düşürülmesi hadisesini örnek vermektedir. Ayrıca, bütün bunların çeşitli hikmetler sebebiyle gerçekleştiğini ve insanların menfaatine yönelik durumlar olduğunu vurgulamaktadır. Bu hikmetleri görmeyerek, ‘bu kitabı sen uyduruyorsun ya da birilerinden yardım alarak söylüyorsun’ şeklinde Hz. Peygamber’e iftira atan kâfirlere bu âyetlerle cevap verildiğini söylemektedir.

Sonuç itibariyle nesih konusunda müçtehitlerin icmâi olduğunu belirten Bilmen, Kur’ân’daki âyetler arasında meydana gelen neshi kabul etmektedir. Bununla beraber, ulemâ arasında ihtilafa neden olan, sünnet ile Kur’ân’ın birbirini neshedip edemeyeceği hususuna değinmemektedir. Bu konuda söylediği tek şey, bir hükmün neshedildiğini bilmek ancak âyet ya da hadislerin bildirmesi ile mümkündür. Ve söz konusu bu hadisler de ya mütevâtir ya da meşhur hadis olmak zorundadır. Belirttiği bu görüşü ile, sünneti neshe dahil ettiği anlaşılmaktadır. Son olarak Bilmen, neshin sadece Hz. Peygamber döneminde olduğunu, Hz. Peygamber’den sonra İslâm hükümlerinde nesihten söz edilemeyeceğini belirtmektedir.³⁴⁰

5. Mehmet Sait Şimşek’e Göre Nâsih-Mensuh

Şimşek, sözlükte neshin ‘istinsah etmek’ ve ‘yok etmek’ olmak üzere iki anlamı olduğunu belirtmektedir. ‘İstinsah etmek’, bir şeyi bulunduğu yerden farklı bir yere aktarmaktır. Şimşek’e göre, bu anlamdaki kullanımda ulemâ arasında herhangi bir fikir ayrılığı oluşmamaktadır. Ancak, ‘yok etmek’ anlamı üzerinde ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Aslında bu ihtilafa sebep olan sözlük anlamından ziyade bu anlama bağlı olarak ortaya çıkan terim anlamıdır. Nesih, şer’î bir nass ile sabit olan bir hükmün, daha sonra gelen başka şer’î bir hüküm ile yürürlükten kaldırılmasıdır. Şimşek bu tanımdan hareketle, Kur’ân’da hükmü kaldırılmış âyetler var mıdır yok mudur konusunda ihtilaflar olduğunu belirtmektedir. Onun bu konudaki kanaati, Kur’ân’da hükmü kaldırılmış bir âyetin olmadığı yönündedir. Yani Kur’ân âyetleri arasında neshin varlığını kabul etmemektedir. Ona göre bu tür âyetlerin hükümleri neshedilmemiş, askıya alınmıştır. Geçmişten günümüze sürekli bir değişim söz konusudur. Her çağın kendine has farklı şartları vardır. Bu da toplumsal ve bireysel ihtiyaçların bir önceki çağdan farklı olmasına neden olmuştur. Bu sebeple, gönderilen her

---

³⁴⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 1/92-93, 4/136-137, 3/424.

peygamber kendi çağının sosyal yapısına yönelik farklı ilkelerle gönderilmiştir. Her zaman, bir sonraki peygamber bir öncekinin sosyal içerikli ilkelerinden bir kısmını ya da tümünü geçersiz kılmıştır. Aynı durum Hz. Peygamber için de söz konusudur. Son peygamber olarak getirdiği Kur'ân ilkeleri ile kendinden önce gelen şariatların hükmünü neshetmiştir. Şimşek'in kabul ettiği nesih türü budur. Onun, Kur'ân âyetleri arasında gerçekleşen neshi kabul etmemesinin temel nedeni ise şudur: Yukarıda bahsedilen değişim kıyamete kadar devam edecektir. Âyetlerin indiği dönemdeki mevcut toplumsal yapının tekrar yaşanmayacağına garantisi yoktur. Aynı durumların yaşanması olasıdır. Bu sebeple, o dönemde geçerli olan âyetler yine geçerli olacaktır. O halde, neshedildiği iddia edilen âyetlerin aslında hükümleri kaldırılmamıştır. O hükümler devreye gireceği şartlar meydana gelinceye kadar geçici olarak askıya alınmıştır.³⁴¹

Şimşek, neshin varlığına delil olarak gösterilen hususları altı madde halinde ele almakta ve neden delil olamayacağını şu şekilde izah etmektedir:

Şimşek, ilk olarak nesih yanlılarının en güçlü delili olarak görülen Nahl sûresi 101. âyeti ele almaktadır. Bu âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Nesih olayının gerçekleşeceği hüküm âyetleri ise Medine'de nâzil olmuştur. O halde hüküm âyetlerinin mevcut olmadığı bir zamanda onların birbirini neshetmesinden bahsedilmesi söz konusu değildir. Ayrıca neshin ilk örneği olarak kabul edilen kible değişikliği hadisesi de Medine'ye hicretten bir buçuk sene sonra gerçekleşmiştir. Zaten Nahl sûresindeki bu âyetin siyak ve sibakına bakıldığında, Kur'ân'ın bütününden bahsedildiği görülmektedir. Dolayısıyla burada ifade edilen, 'bir âyetin başka bir âyet ile değiştirilmesinden' maksat, Kur'ân âyetlerinin kendi arasında değiştirilmesi değildir. Bu âyette geçen 'âyet' kelimesi ile kastedilen risâlettir. Başka bir ifade ile, Hz. Peygamber'in getirdiği şariat ile önceki peygamberlerin şariatları yürürlükten kaldırılmıştır. Netice itibarıyla bu âyet hem nüzul zamanı açısından hem de dil açısından, Kur'ân âyetleri arasında neshin gerçekleştiğine dair delil olarak gösterilmesi mümkün değildir.³⁴²

Şimşek, ikinci sırada Bakara sûresi 106. âyeti ele almaktadır. Bu âyette, daha iyisi getirilmeden bir âyetin neshedilmeyeceği veya unutturulmayacağı anlatılmaktadır. Tefsir âlimlerinin tümü bu âyetin nüzul sebebi olarak kible değişikliğini kabul etmektedirler. Müslümanlar namazlarında Mescid-i Aksâ yönüne doğru dönerlerken daha sonra Allah'ın

---

³⁴¹ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 77-78.

³⁴² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/183.

emretmesi ile Mescid-i Harâm tarafına yönelmişlerdir. Bu değişikliği fırsat bilen yahudiler, Hz. Peygamber'in sürekli emirlerde değişiklik yaptığını, bir gün yapın deyip diğer gün aynı şeyi yapmayın dediğini, söyleyerek fitne çıkarmaya yeltenmişlerdir. Bu olay üzerine de bu âyet nâzil olmuştur. Yahudilerin neden bu şekilde davrandıkları âyetin siyak ve sibakında anlatılmaktadır. Buna göre yahudiler, Hz. İsmail'in soyundan gelen Hz. Peygamber'in risâletini ve vahyin ona gelmesini kısıkanıyorlar ve onu kabul etmemek için kendi kitaplarını öne sürüyorlardı. Tevrat'ı kastederek, Allah gönderdiği hükmü ve koyduğu kanunu değiştirmez, diyerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışıyorlardı. İşte Şimşek'e göre, yahudilerin bu tutumları neticesinde inen bu âyette kastedilen nesih, Tevrat ve diğer kitapların neshidir. Ayrıca Şimşek kible değişikliğinin de neshe delil olmadığını belirtmektedir. Çünkü namazda iken Mescid-i Aksâ'ya yönelme konusunda Kur'ân'da bir âyet mevcut değildir. Müslümanlar bunu önceki şeriatlardan hareketle uygulamışlardır. O halde Kur'ân'da olmayan bir emrin neshedilmesi diye bir şey de söz konusu değildir. Sonuç itibarıyla, bu âyette geçen 'âyet' kelimesi Kur'ân âyeti anlamında değil, önceki şeriatlar anlamındadır. Hem o şeriatlar hem de onların nişanesi olan Mescid-i Aksâ'ya yönelme eylemi Kur'ân ile neshedilmiştir.³⁴³

Şimşek'in neshe delaletini kabul etmediği diğer bir âyet de Ra'd sûresi 39. âyettir. Bu âyetin nerede nâzil olduğu hususunda ihtilaf bulunduğunu belirten Şimşek, kuvvetli görüşün Mekke yönünde olduğunu belirtmektedir. Çünkü anlatım ve içerik olarak Mekke'de inen sûrelere benzemektedir. Dolayısıyla daha önce Nahl sûresi 101. âyetin açıklamasında belirtildiği gibi Mekke'de, nesih olayının gerçekleşeceği ahkâm âyetleri henüz inmiş değildi. Bu sebeple bu âyette "*Allah dilediğini siler dilediğini bırakır*" derken kastedilen âyetler arası nesih değildir. Âyetin siyak ve sibakı, şeriatlar arasındaki neshe işaret etmektedir. Bir önceki âyette Allah, daha önce de peygamberler gönderdiğini, onlara mucizeler verdiğini ve her ecelin kitabı olduğunu söylemektedir. Şimşek'e göre bu âyet, peygamberlerin risâletlerinin bir ömrü olduğuna işaret etmektedir. Her risâlet kendinden önce gelen risâletlerin tamamını yahut bir kısmını yürürlükten kaldırmaktadır. Bu da Allah'ın iradesi ve kontrolü altında gerçekleşmektedir. Bu sebeple Allah dilediği hükümlerin bazılarını silmekte, dilediklerini

---

³⁴³ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/137.

sabit bırakıp devam ettirmektedir. Sonuç itibariyle, bu âyet şeriatlar arası nesihten bahsetmektedir.³⁴⁴

Şimşek'in delil olarak kabul etmediği diğer bir husus da, nesihi konusundaki icmâdır. Çünkü âlimlerin nesihi tanımları dahi birbirinden farklı iken, bu konuda icmâ ettiklerini söylemek mümkün değildir. Hatta selefin nesihi anlayışı çok daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Ayrıca neshin varlığını kabul edenler, neshedilmiş âyetlerin sayısı hususunda da ortak bir fikir beyan edememişlerdir. Bu sebeplerle nesihi konusunda icmâ olduğu kabul edilemez.

Son olarak Şimşek, bir âyetin başka bir âyeti neshettiğine dair Hz. Peygamber'den gelen sahih bir rivâyet bulunmadığını belirtmektedir. Bununla beraber, Hz. Peygamber'den sonra gelen sahabe ve tâbiîn dönemlerinde ise neshin gündeme geldiğini ancak, rivâyetlerden hareketle onların neshi günümüzdeki anlamı ile kullanmadıklarını, çok daha kapsamlı bir anlamda değerlendirdiklerini bayan etmektedir.³⁴⁵

6. Bilmen ve Şimşek'in Nesihi Yaklaşımının Mukayesesi

İki müfessirin nesihi yaklaşımları ayrı ayrı olarak daha önceki başlıklarda izah edilmiştir. Bu başlıkta, bu müfessirlerin konu hakkındaki yaklaşımlarının mukayesesi, konuyla alakalı âyetlerden hareketle izah edilecektir. Bu aşamadaki mukayese, neshin varlığına delil olarak gösterilen üç temel âyet çerçevesinde ve mensuh olduğu iddia edilen âyetlerden bazı örneklerle yapılacaktır. Ancak, daha önce belirtildiği üzere mensuh âyetlerin sayısı âlimden âlime değişiklik göstermektedir. Bu bakımdan buradaki örnekler, Dihlevi'nin sayısını en son beş olarak tespit ettiği ve mensuh olarak belirttiği âyetlerden seçilerek verilecektir.

6.1. Bakara Sûresi 106. Âyet

“Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.”

Bilmen, bu âyetin yahudiler ve hristiyanların itirazları ile ilgili olduğunu söylemektedir. Onlar, Kur'ân'ın, kendi kitaplarının hükmünü bitirdiğini kabul etmedikleri için “Allah dün

³⁴⁴ Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 95-96.

³⁴⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 1/137.

gönderdiğini bugün nasıl bozar” gibi sözler söyleyerek kitaplarının hükmünün devam ettiğini savunmuşlar ve Hz. Peygamber’e itiraz ederek toplumda kaos oluşturmaya çalışmışlardır. Bu âyet de, onların bu söylemlerine cevap niteliğindedir. Şimşek de, durumu benzer şekilde izah etmiştir. Ancak Bilmen’den farkı hristiyanlardan bahsetmemesidir. Bu olayların yahudiler ve Tevrat ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Şimşek, yahudilerin bu karşı çıkışlarını, Hz. Peygamber’in risâletini kıskanmalarına bağlamaktadır. Kiblenin değişmesi de yahudileri tetikleyen bir durum olmuştur. Çünkü Kudüs’ün Tevrat’ta önemli bir yeri bulunmaktadır. Hatta Tevrat’a göre Kudüs kiblelerdir. Bu sebeple yahudiler, kitaplarındaki bir hükmün değişmesine tahammül edememişlerdir.

Şimşek, âyette geçen ‘âyet’ kelimesinin, Kur’ân’da genellikle ‘mucize’ anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Bu sebeple ona göre, ‘âyet’ lafzından maksat, Kur’ân’dan bir âyet değil, peygamberlerin risâletidir. Buna göre, bir âyetin hükmünün yürürlükten kaldırılmasından maksat, Hz. Musa’nın getirdiği şeriatın, Hz. Peygamber’in getirdiği şeriat ile sona ermesidir. Bilmen ise, ‘âyet’ lafzını, semavî kitaplarda yer alan bir âyet olarak değerlendirmektedir. Önceki kitaplarda yer alan bir âyet ya da hükmün, Kur’ân âyetlerinin gelmesiyle geçerliliğini yitirdiğini ve artık onunla amel edilemeyeceğini belirtmektedir. Yani şeriatlar arası neshin varlığına dikkat çekmektedir. Bununla beraber Bilmen, aynı durumun Kur’ân’ın kendi âyetleri arasında gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Kur’ân’daki bir âyetin başka bir âyet ile hükmünün ortadan kaldırılmasını kabul etmektedir. Bütün bu bilgilerden hareketle Bilmen’in her iki nesih türünü kabul ettiğini söylemek mümkündür. Netice olarak, iki müfessirin ‘âyet’ kelimesine verdikleri anlamlar farklı olsa da, ‘âyet’ lafzı ile şeriatlar arasındaki neshe işaret etmeleri ortak noktaları olmuştur.

Ayrıca Şimşek, bir önceki 105. âyette geçen “*Allah rahmeti dilediğine verir*” ifadesindeki ‘rahmet’ kelimesini Kur’ân-ı Kerim ve peygamberlik makamı olarak değerlendirmektedir ve yahudilerin kıskançlıklarını da buna bağlamaktadır. Çünkü Şimşek’e göre, yahudiler rahmetin yani peygamberliğin kendi soylarından birine verilmesini bekliyorlardı ancak umdukları gibi olmadı. Bu sebeple sözlü saldırılarda bulunup kargaşa çıkarmak istediler. Bu bağlamda Şimşek, yahudilerin derdinin bir iki âyetten ibaret olmadığını bilakis Hz. Peygamber’in şeriatının tamamına karşı olduklarını belirtmektedir. Şimşek’e göre 106. âyetteki nesih ile birkaç âyetin neshedilmesi değil bütün bir şeriatın neshi kastedilmiştir. Bilmen ise 105. âyetteki rahmet kelimesini, Allah’ın kullarına verdiği iyilik ve lütuf olarak

izah etmektedir. Bununla beraber aynı âyette “size bir hayır indirilmesini istemezler” ifadesindeki ‘hayr’ kelimesini Hz. Peygamber’e verilen nübüvvet ve rasûllük şeklinde açıklamaktadır. O halde netice olarak iki müfessir de bu âyet ile Hz. Peygamber’e verilen nübüvvet makamına işaret edildiğini ifade etmektedirler. Ancak bunu farklı kelimeler üzerinden yaptıkları görülmektedir.

Sonuç itibariyle, Bilmen, Bakara 106. âyet çerçevesinde hem şeriatlar arası neshi hem Kur’ân içindeki neshi kabul etmektedir. Şimşek ise, sadece şeriatlar arası gerçekleşen neshi kabul etmektedir.³⁴⁶

6.2. Bakara Sûresi 240. ve 234. Âyetler

“İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur.” el-Bakara 2/240.

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur.” el-Bakara 2/234.

Bakara sûresinin 240. âyeti nesih taraftarları tarafından mensuh âyet olarak kabul edilmektedir. Bu kabule göre, 234. âyette geçen ‘dört ay on gün’ bekleme süresi, 240. âyette geçen ve ‘bir yıl’ olarak belirtilen bekleme süresini neshetmektedir.³⁴⁷ Şimşek, buradaki neshi kabul etmemektedir. Ona göre, bu iki âyet aynı konudan bahsetmemektedir. 234. âyette kocası ölen kadının dört ay on gün boyunca iddet beklemesi emredilmektedir. Diğer âyette ise, ölmeden önce kocaların, şâyet karıları isterse bir yıl boyunca kocalarının evinde kalabilecekleri hususunda vasiyet etmeleri buyrulmaktadır. Dolayısıyla farklı durumlardan bahseden âyetler arasında neshin gerçekleşmesi mümkün değildir.³⁴⁸

Bilmen, bu âyetler arasında cereyan eden bir nesihten bahsetmemektedir. Ona göre, 240. âyet, nafaka verme açısından Nisâ sûresinin, “bıraktığınızın dörtte biri onlarındır”

---

³⁴⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/91-93, Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1/135-140.

³⁴⁷ Remzi Kaya, “Kur’ân-ı Kerim’de Mensuh Âyetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 209.

³⁴⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1/258.

mealindeki 12. âyeti ile neshedilmiştir. Bilmen, eskiden kocası ölen kadının mirastan pay alamadığını ancak kadın isterse ölümünden sonra kocasının evinde bir yıla kadar kalabileceğini ve bu süreçteki nafakasının kocası tarafından vasiyet edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kadın şâyet kocasının evinde bir yıl kalmayı kabul ederse bu nafakayı almaya hak kazanmaktadır. Ancak, sonraki süreçte miras âyetlerinin nâzil olması ile kadına, ölen kocasının mirasından pay verilmiştir. Dolayısıyla Bilmen’e göre, bu miras âyeti, nafaka ile ilgili 240. âyeti neshetmiştir.³⁴⁹

6.3. Enfâl Sûresi 65-66. Âyetler

“Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener.” el-Enfal 8/65.

“Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah’ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener.” el-Enfal 8/66.

Nesih taraftarları, 66. âyetin 65. âyeti neshettiğini savunmaktadırlar. Bu sûre, hicretin ikinci yılında bütün halinde nâzil olmuştur. Dolayısıyla bu iki âyet, aynı zamanda indirilmiştir. Ayrıca, Bedir savaşının analizi mahiyetinde bir sûredir.³⁵⁰

Bilmen’e göre, 65. âyette bildirilen haberler, emir ifade etmektedir. Bu emre göre, müslümanlar yirmi kişi oldukları vakit iki yüz kâfire karşı, yüz kişi oldukları vakit de bin kâfire karşı sabırlı ve kararlı olmak mecburiyetindedir. Bu emri yerine getirdikleri takdirde Allah onları zaferle şereflendirecektir. 66. âyette ise sayısal değerler değişmektedir. Önceki âyette bir müslümana on düşman düşerken, bu âyette bir müslümana iki düşman düşmektedir. Bilmen peş peşe gelen bu âyetlerdeki değişikliğin sebebini, âyetin nüzul sebebini vererek şu şekilde izah etmektedir: O dönemde müslümanlarda bir zaaf ortaya çıkmıştır. Muhacirlerdeki zaaf, kendileri, malından ve evladından ayrılıp gurbet diyara göç etmişken, düşmanlarının vatanlarında yaşayıp, sahip oldukları hiçbir şeyden ayrı olmamalarıdır. Bu düşünce muhacirleri menfî yönde etkilemektedir. Ensardaki zaaf ise,

³⁴⁹ Bilmen, Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, 1/219.

³⁵⁰ Duman, “Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, 42.

düşmanla uğraşmaktan muhacir kardeşlerine yeterince yardım edemedikleri ve onları ihmal ettikleri, düşüncesidir. Zihinlerdeki bu düşünceler müslümanları zayıf düşürmüştür. Bu sebeple Bilmen'e göre, Allah, onların yükünü hafifletmek için, ilk âyette buyurduğu emri, ikinci âyette neshetmiştir. Bununla beraber bu ayet ile Allah, İslâm'a yeni giren ve her geçen gün sayıları artan müslüman neferlerin de yükünü hafifletmiştir. Son olarak, müslümanlarda ortaya çıkan bu zaafın, ezelden beri Allah'ın ilminde var olduğunu bildiren Bilmen, bedâ anlayışını bir kez daha reddetmiştir.³⁵¹

Şimşek ise, bu âyetler arasındaki neshi kabul etmemektedir. Ona göre, iki âyet arasında bir çelişki yoktur ve ikisi de farklı durumlarda ve şartlarda geçerlidir. Bu âyetler hem haber bildirmekte hem de emir içermektedir. İkinci âyette belirtilen sayısal değer, birinci âyete nazaran daha yüksektir. İlk âyette müslümanlar için kullanılan sayılar yirmi ve yüz iken, ikinci âyette yüz ve bin kullanılmıştır. Buradan hareketle, müslümanların sayısının arttığını lakin niteliklerinin aynı oranda artmadığını söylemek mümkündür. Çünkü âyette belirtildiği üzere, sayıca çok olan müslümanların ârızî bir zaafı bulunmaktadır. Yeni müslüman olup, imanı tam olgunlaşmamış olanlar ve müslüman olduğunu dili ile söyleyip kalben buna inanmayan münafıklar, müslümanların niceliğini artıran ama niteliğini düşüren zaaflardır. Şimşek bu zaafın ârızî olduğuna dikkat çekmektedir. Yani, her zaman geçerli olan bir durum değildir. O halde bu iki âyet şöyle anlaşılmalıdır: Müslümanlar birlik olup, güçlü bir inanca sahip olduklarında 65. âyete göre, bunu başaramadıkları durumlarda da 66. âyete göre hareket etmelidirler.³⁵²

6.4. Ra'd Sûresi 39. Âyet

“Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır.”

Bilmen, Hz. Peygamber'in sağ olduğu ve vahiy sürecinin devam ettiği dönemde, bazı hükümlerin değişen şartlara binaen Allah tarafından değiştirilebileceğini belirtmektedir. Ona göre Allah'ın dilediğini silmesinden maksat budur. Yani Allah dilediği bir âyetin hükmünü ortadan kaldırabilir. Bununla beraber dilediğini de değişmemek ve neshedilmemek üzere sabit kılabilir. Bilmen, bütün bu değişikliklerin, geçekleşmeden önce levh-i mahfûzda kayıtlı

---

³⁵¹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 3/54.

³⁵² Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 102-104.

olduğunu belirtmekte ve Allah'ın ezeli ilminde mevcut olduğuna dikkat çekmektedir. Buradan Bilmen'in bedâ anlayışını reddettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Bilmen, levh-i mahfûza kaydedilmiş bir şeyin hiç kimse tarafından değiştirilemeyeceğini, bu sebeple Hz. Peygamber için, kafasına göre hareket edip bugün başka emrediyor, yarın başka emrediyor şeklinde iftiralarda bulunmaya kimsenin hakkının olmadığını belirtmektedir.

Şimşek, daha önce de belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'e gönderilen bir âyetin silinmesi, unutturulması ya da hükmünün kaldırılması gibi durumları kabul etmemektedir. Ona göre bu âyette kastedilen geçmiş risâletlerin neshidir. Çünkü Nahl sûresi 101. âyette olduğu gibi bu âyet de Mekke'de nâzil olmuştur. Ayrıca âyetin siyak ve sibakı da şeriatlar arası neshe işaret etmektedir. Buna göre, bir önceki 38. âyette, Allah peygamberlerine dilediği zaman dilediği şekilde mucize göndereceğini ve 'her ecelin bir kitabı' olduğunu belirtmektedir. Burada Arap dilinin kullanım özelliklerinden biri gereği kelimelerin yer değiştirdiğini söyleyen Şimşek, bu âyette kastedilen manayı 'her kitabın bir eceli olduğu' şeklinde almaktadır. O halde bu manaya göre, her gönderilen semavî kitabın bir ömrü bulunmaktadır. Allah Kur'an'ı göndererek önceki kitapların ömürlerini tamamlamıştır. Dolayısıyla onların hükümleri artık geçerli değildir. Kıyamete kadar son kitabın hükümleri geçerli olacaktır. Ra'd sûresi 39. âyete bu açıdan bakıldığında şu anlam çıkmaktadır: Allah önceki kitapları ya da hükümleri silmekte sonrakini de (Kur'an-ı Kerim'i) kıyamete dek sabit kılmaktadır.

Sonuç olarak, Bilmen ve Şimşek'in bu âyetten anladığı nesih birbirinden farklıdır. Bilmen buradaki neshi Kur'an âyetleri arasında gerçekleşen nesih olarak yorumlarken Şimşek ise, son kitabın önceki kitapları neshetmesi olarak yorumlamaktadır.³⁵³

6.5. Nahl Sûresi 101. Âyet

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti tebdil ettiğimiz (getirdiğimiz) zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler...”

Bilmen'in, Kur'an âyetleri arasında gerçekleşen neshi kabul ettiği, bu âyete getirdiği açıklamalardan açıkça görülmektedir. O, âyetler arasında cereyan eden neshi hikmet ve maslahata bağlamaktadır. İslâm'ın o günkü topluma yavaş yavaş bildirildiğini belirten

---

³⁵³ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 3/424, Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 95-96.

Bilmen, zaman içerisinde bazı hükümlerin bir maslahata binaen kaldırıldığını söylemektedir. Mensuh âyet, o günkü toplumun menfaatlerine yönelik çeşitli faydalar içerirken, sonradan bu âyetin yerine gelen nâsih âyet de, değişen toplumun o anki durumu için çok daha fazla menfaatler içermektedir. Başka bir deyişle, belli bir dönemde faydalı olan şey, başka bir dönemde faydalı olmayabilir. Allah, kulları için en uygun ve faydalı olanı bilmekte ve bu sebeple emretmektedir.

Şimşek ise, Bilmen'in aksine bu neshi kabul etmemektedir. Gerekçe olarak, bu âyetin Mekki olduğunu ve bu tür nesihten bahsetmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü Mekke döneminde ahkâm âyetleri henüz nâzil olmamıştır. Hatta neshin ilk gerçekleşen örneği olarak kabul edilen kible değişikliği hadisesi bile Medine'ye hicretten bir buçuk sene sonra meydana gelmiştir. O halde, bu âyette kastedilen Kur'ân içinde gerçekleştiği iddia edilen neshi değildir. Şimşek, bu âyette kastedilene anlamak için âyetin siyak ve sibakına yönelmektedir. Sonraki âyetlerde Kur'ân'ın bütününden bahsedildiğini belirten Şimşek, 103. âyete dikkat çekmektedir. Bu âyete göre, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e bir insanın öğrettiği iddia edilmiştir. Şimşek, bahsedilen bu insanın Rum ve İsevî bir genç olduğunu ifade etmektedir. Buradan şu sonuca varmaktadır, müşriklere göre, Kur'ân'ı bu hristiyan genç öğretiyorsa o halde Kur'ân'ın önceki kitapların aynısı olduğunu iddia ettikleri anlaşılmaktadır. Bütün bunların sonucunda Şimşek, bu âyette kastedilen neshin semavî kitaplar arasındaki neshi olduğunu beyan etmektedir. Kur'ân Allah tarafından gönderilmiş son kitaptır ve önceki semavî kitapların yerine gelmiştir. Dolayısıyla onların hükmünü kaldırarak geçerliliğini sonlandırmıştır.

Sonuç olarak, Bilmen Kur'ân âyetlerinin birbirini neshedebileceğini kabul ederken, Şimşek bunu kabul etmemekte ve durumu semavî kitaplar arasında gerçekleşen neshi olarak izah etmektedir.³⁵⁴

---

³⁵⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 4/136-137, Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, 3/183.

SONUÇ

Müteşâbih ve nesih problemleri, geçmişten günümüze kadar İslâm ulemâsı tarafından tartışıl原因 ve gündemde tutulan iki önemli husus olmuştur. Bundan dolayıdır ki bu konuların işlendiği pek çok eser kaleme alınmıştır. Ancak bunca esere rağmen tartışmalar son bulmamış, farklı fikirlerin etkisiyle daha da zenginleşerek genişlemiştir. Anlaşılan o ki, bundan sonra da bu konular üzerine yapılan tartışmalar taze fikirlerin de katkılarıyla her geçen gün artarak devam edecektir.

Müteşâbih ve nesih problemlerinin araştırıldığı bu çalışmada, konuya yakın dönemlerde yaşamış iki müfessirin penceresinden bakılmıştır. Osmanlının son dönemlerine ve Cumhuriyetin kuruluş dönemine şahit olmuş müfessir Ömer Nasuhi Bilmen ile günümüz çağdaş müfessirlerinden Mehmet Sait Şimşek'in bu problemler hakkında beyan ettikleri görüşleri mukayese edilmiştir. Çalışmada öncelikle iki müfessiri yakından tanımak adına, onların hayatlarından ve ilmi şahsiyetlerinden bahsedilmiştir. Aralarında yaklaşık bir asırlık zaman diliminin olması ve özellikle Bilmen döneminin İslâmî değerlerin kısıtlandığı bir dönem olması, farklı zamanlarda ve farklı şartlar altında beyan edilmiş fikirlerin karşılaştırılmasına vesile olmuştur. Tabi ki bir şeyi mukayese edebilmek için öncelikle o şeyin ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada müteşâbih ve nesih kavramlarının ne anlama geldiğini ve tarihsel süreç içerisinde ne ifade ettikleri, öncelikli olarak tespit edilmiştir. Buna göre:

Kur'ân'da geçen bazı kavramlar vardır ki, bu kavramların insanın yaşadığı fizik âleminde bir karşılığı yoktur. Mesela cennet, cehennem ve kıyamet gibi metafizik âleme dair kavramlar böyledir. Allah, bu kavramları Kur'ân'da kullanırken insanların anlayacağı şekilde izah etmiştir. Yani metafizik âleme ait durumlar, fizik âleminin kavramları kullanılarak insanoğluna açıklanmıştır. Nitekim insana hitap eden Kur'ân'ın, yine insan tarafından anlaşılır olması gerekmektedir. Bu durumun aksi halinde ise, ortada anlaşılmayan bir kitap var olacaktır ki bu da Kur'ân'ın indiriliş gayesine ve hedefine ters düşecektir. Cennetin tasvir edildiği âyetlerde, inciler, ipekler, ırmaklar, gölgelikler, hizmetkârlar gibi pek çok nimetin cennet ehline ait olduğu belirtilmiştir. Cennetteki nimetleri anlatan bu kavramların hepsi,

insanoğlunun yaşadığı dünya hayatına ait olan kavramlardır. Yaratıcının bu şekildeki cennet tasviri, yaratılanın kendi dilinden yani anlayacağı dil ile yapılmış bir izahtır. Bu tasviri okuyan ya da duyan insanın zihninde, cennet olgusu şekillenmekte ve kendini bekleyen mükâfatı hayal edebilmektedir. Dolayısıyla bu da, Kur'ân mesajının yerine ulaştığı anlamına gelmektedir. İşte insanın zihninde doğrudan değil de dolaylı bir şekilde oluşan cennet ve benzeri kavramlar müteşâbih kabîlindendir. Yine Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve Allah için kullanılan birtakım sıfatlar da bu bağlamda düşünülmelidir. El, yüz, göz gibi uzuvlar ya da gelmek, oturmak, tuzak kurmak gibi eylemler yaratılmış varlıklara ait özelliklerdir. Allah, bu gibi özelliklerden uzaktır. Bu sebeple bu tür kavramlar, Allah'a nisbet edildiği takdirde sözlük anlamlarının dışında bir mecazi anlamı ifade ederler. Örneğin, yed/el kavramı Kur'ân'da Allah'a nisbet edilen sıfatlardan bir tanesidir. Allah, hâkimiyet ve kudretini yahut yaratılmış varlıklar üzerindeki nimet ve yardımını anlatmak için bu kavramı kullanmıştır. Bu ve buna benzer kullanımlar ile Allah, zâtı ile alakalı bazı hususları kullarına daha etkileyici ve düşündürücü bir şekilde açıklamıştır. Böyle kullanımlar Kur'ân'daki belîğ üslubun da göstergesidir. Kur'ân'ın indiği dönemde dil ve edebiyatın ileri düzeyde gelişmiş olması, bu tarz kullanımların nedenlerinden biri olarak düşünülebilir.

Bilmen'in müteşâbih anlayışına bakıldığında: O, müteşâbih âyetleri, Allah'ın muradının ne olduğu bilinmeyen âyetler olarak tanımlamıştır. Bu muradı ümmetin bilmesi mümkün değildir. Ona göre, İnsanlar müteşâbihlerin dış anlamlarına takılıp onları yorumlamak yerine muhkemlerin de müteşâbihlerin de Allah katından birer delil olduğuna iman etmeli ve 'Allah hikmeti gereği böyle olmasını murad etmiştir' anlayışı ile hareket etmelidir. Bilmen'in bu tutumu te'vilden uzak duran selef âlimlerinin tutumu ile örtüşmektedir. Ancak Bilmen, tamamen te'vil karşıtı da değildir. Çünkü Allah'a nisbet edilen müteşâbih sıfatlar hakkında te'vilde bulunmuştur. Örneğin "Yed" kelimesi Allah'a nisbet edilen kavramlardan biridir. "Allah'ın eli" şeklinde ifade edilen bu tabiri Bilmen, "Allah'ın kudreti ve tasavvuru" olarak te'vil etmiştir. Çünkü Allah cisim olmaktan uzaktır ve el, ayak gibi mahlûkata ait azalar Allah için tasavvur olunamaz. Bu böyleyken, mukattaa harfleri söz konusu olduğunda ise te'vilden uzak durmuştur. Bu kesik harflerin, Yaratıcı ile elçisi arasında bir sır olduğu kanaatindedir. Bunların dışında, müteşâbihâtın hikmetlerinden bahsederken, gelecekte gerçekleşecek olan kıyametin vukuu ve alametleri gibi mevzuların zamanının belli olmamasının insanları teyakkuzda tutacağını ve her şeyi biliyorum bilgiçliğinden sakındıracağını belirtmesi, geleceğe dair bu tür hadiseleri de müteşâbihâtan saydığı izlenimi

oluşturmaktadır. Allah'ın her şeye kadir olduğunu belirten Bilmen, bu tür olayların te'vil edilmemesinden yanadır.

Anlaşılan o ki, müteşâbihat konusunda Bilmen mütekaddimûn ile müteahhirûn arasında bir tutum sergilemiştir. Ne te'vilden tamamen kaçmıştır ne de bütün müteşâbihleri te'vil etmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde te'vile başvurmuştur. Bunu yaparken de fazla detaylara girmemiş az öz izahlar yapmıştır. Aynı zamanda Bilmen'in teslimiyetçi bir üsluba sahip olduğu da görülmektedir. İslâm inancının temel prensiplerini koruyarak müteşâbihleri açıklamıştır. Nitekim onun te'vil tanımındaki “muhkem âyetlere ters düşmeme” ilkesi ya da müteşâbihlerin kat'i manasını her daim Allah'ın ilmine bırakma gibi yaklaşımları, Kur'ân'ın hükümlerine olan hassasiyetini göstermektedir.

Şimşek ise müteşâbih konusunda ulemâ tarafından yapılan tanımları yeterli bulmamaktadır. Çünkü ona göre, selefın yaptığı tanımlar, efradını içeren ve eğyârını engelleyen nitelikte değildir. Müteahhirûn dönemi âlimleri ise, te'vil döneminin tesiriyle getirdikleri tanımlara, kendi mezhebi bakış açılarını yansıtmışlardır. Bu bakımdan Şimşek, Âl-i İmrân sûresi 7. âyeti merkeze alıp tahlil ederek ve ulamanın tanımlarını da göz önünde bulundurarak müteşâbihi tanımlamıştır. Buna göre, insan idrakinin algılayamayacağı konular, birden fazla anlam içeren kavramlar ve anlamı kapalı olan ifadeler müteşâbihtir.

Şimşek'e göre müteşâbihlerin anlamları vardır ve bu anlamları insanların bilmesi mümkündür. Bunun aksini düşünmek doğru değildir. Çünkü Kur'ân anlaşılmamak üzere gönderilmiş bir kitap değildir. Nitekim anlaşılmayan bir kitabın insanlara rehber olması düşünülemez. Kur'ân, insanlara doğru yolu gösteren bir rehber olarak gönderilmiştir. Ve insanları âyetler hakkında düşünmeye sevk etmektedir. Bunu yaparken de âyetler arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Başka bir ifade ile muhkemleri düşünüp müteşâbihleri düşünmeyin şeklinde bir ayırım söz konusu değildir. Bilakis muhkemler açık ve anlaşılır âyetlerdir, asıl anlaşılması güç olup üzerinde daha çok düşünülmesi gerekenler müteşâbihlerdir.

Şimşek, müteşâbih olarak daha çok Allah'ın sıfatları üzerinde durmakta ve bu sıfatları anlama konusunda hassasiyet gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim bunların manaları anlaşılabilir keyfiyetleri bilinemez. Bu bakımdan bu tür âyetlerin te'vilinden kaçınmak gerekir. Çünkü sıfatları te'vil etmek onların keyfiyetine ve iç yüzüne vakıf olmaya çalışmak

demektir. Oysa insan aklı, ne Allah'ın zâtının ne de O'nun sıfatlarının nasıllığını bilmeye muktedir değildir.

Şimşek, te'vil kavramını 'âkıbet/sonuç' anlamında kullanmaktadır. Çünkü te'vil kavramının Kur'ân'ın indiği dönemdeki kullanıldığı manası budur. Daha sonradan bu kavrama farklı anlamlar yüklenmesi Âl-i İmrân sûresi 7. âyetin yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Bu sebeple Kur'ân'ı doğru anlamak için, kavramların o günkü kullanılan anlamlarını doğru bilmek gerekmektedir.

Görüldüğü üzere, Şimşek müteşâbihatın te'vili konusunda selefe benzeyen bir tutum sergilemiştir. Bilmen'de olduğu gibi, te'vile yeşil ışık yakmamıştır. Nitekim iki müfessirin te'vil anlayışı birbirinden farklıdır. Şimşek te'vili âkıbet anlamında alırken, Bilmen, ihtimal dahilindeki manalardan birine çevirmek olarak almıştır. Bunun dışında Şimşek, her ne kadar kevnî mucizeler ve gaybî haberleri müteşâbihattan kabul etse de, ağırlıklı olarak Allah'ın sıfatları üzerinde durmuştur. Ayrıca Bilmen'in müteşâbih olarak kabul ettiği mukattaa harflerini, müteşâbih sınıfına dahil etmeyip bu harflerin Kur'ân'ın icazı ile ilgili olduğunu belirtmiştir.

Nesih konusuna gelince, bu konu iki şekilde kendini göstermektedir. Birincisi, ulemânın ittifakla kabul ettiği şeriatlar arası nesihtir. İkincisi ise, Kur'ân âyetleri arasında meydana gelen nesihtir ki asıl tartışmalara konu olan da bu kısımdır. Birinci şekildeki nesih, çağın ve toplumun değişen yapısı ile alakalı bir durumdur. Yani bir sonraki çağın toplumsal şartları ve ihtiyaçları ile bir önceki çağın toplumsal şartları ve ihtiyaçları farklı olmuştur. Herhangi bir çağda faydalı olan bir durum bir sonraki çağda zararlı hale gelmiş olabilir. Bu sebeple Allah, her toplumun yapısına göre ve maslahatına yönelik şeriat göndermiştir. Sonra gönderdiği şeriat hükümleri önceden gönderdiği şeriat hükümlerinin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Meydana gelen bu değişiklik nesih olarak ifade edilmiştir. Ancak, söz konusu olan bu nesih, itikadî ve ahbarî durumlarda değil, ameli konularda geçerli olmuştur. İkinci şekildeki nesih ise, bahsedilen hüküm kaldırma durumunun Kur'ân âyetleri arasında meydana gelmesi hadisesidir. Yani şer'î bir hükmün kendinden önce gelen başka bir şer'î hükmü yürürlükten kaldırmasıdır. Ulemânın ekseriyeti bu durumu kabul ederken bir kısmı da kabul etmemiştir. Ancak son dönem müfessirleri arasında kabul etmeme yönündeki meylin arttığı görülmektedir.

Nesih kavramının ne olduğu hususu tarihsel süreç içerisinde tartışılmalıdır. Bu kavram Kur'ân'da farklı âyetlerde geçmektedir. Ancak Kur'ân'daki kullanımı ile bugünkü kullanımı aynı değildir. Çünkü tarihin akışı içerisinde farklı anlamlar kazanmıştır. Nesih kavramının teorik anlam kazanarak Kur'ân ilimlerine girmesi vahiy sonrası mezhepler dönemine denk gelmektedir. Öncesinde ise, bu kavram için, Hz. Peygamber döneminde özel bir tanımlama yapılmamıştır. Onun dönemindeki nesih, toplumdaki doğal değişim sürecinin kendisi olmuştur. Sahabe ve tâbiîn döneminde ise pek çok konuyu kapsayan geniş anlamı ile kullanılmıştır. Günümüzde kullanılan mevcut tarifini de İmam Şâfiî ve ondan sonraki İslâm hukukçularının katkılarıyla kazanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde nesih meselesinin geldiği konum göstermektedir ki, nâsîh-mensuh problemi vahiy süreci ile başlayan bir problem değildir. Zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramış ve tartışmaları da beraberinde getirmiş bir meseledir.

Neshi kabul edenlerin, görüşlerini savunmak için ileri sürdükleri birtakım delilleri vardır. Özellikle Kur'ân'da geçen, Bakara sûresi 106, Nahl sûresi 101 ve Ra'd sûresi 39. âyetler çerçevesinde görüşlerini savunmuşlardır. Bununla beraber, nesih taraftarlarının da kendi içlerinde ittifak edemedikleri hususlar olmuştur. Örneğin mensuh âyetlerin sayısı konusunda çok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ya da sünnetin Kur'ân'ı neshedip edemeyeceği hususunda uzlaşma sağlanamamıştır. Neshi reddedenler ise, delil gösterilen bu üç âyeti, siyak ve sibakları ile değerlendirmeye tabi tutmuşlar ve bu âyetlerde kastedilen mananın şeriatlar arası nesholdüğünü savunmuşlardır. Buna göre, Hz. Peygamber ile gönderilen son şeriatın önceki şeriatları neshettiği ya da başka bir deyişle Kur'ân'ın, kendinden önce gönderilen kitapların hükümlerini yürürlükten kaldırdığı şeklinde beyan edilmiştir.

Bilmen ve Şimşek'in nesih konusundaki yaklaşımları zıt yönde olmuştur. Bilmen Kur'ân âyetleri arasında neshin vuku bulduğunu kabul ederken, Şimşek, Kur'ân'da âyetlerin birbirleri ile çelişmeyeceğini belirterek, âyetler arasındaki neshi kabul etmemiştir. Bilmen'e göre, neshin varlık sebebi kulların maslahatıdır. Şimşek ise, bir âyetin hükmünün hiçbir zaman kaldırılmadığını sadece bazı âyetlerin hükümlerinin askıya alındığını belirtmektedir. Ona göre, dünya hayatındaki değişim süreci devam ederken, böyle âyetlerin inmesine vesile olan durum ve olayların tekrar yaşanmayacağının garantisi yoktur. Bugün hiç yaşanmayacak gibi görünen bir hadise yarın yaşanabilir. Ya da bugün faydalı gibi görünen bir durum daha sonra zararlı hale gelebilir. Zaman ve mekânın değişmesi ile askıya alınan o hükümler, tekrar uygulama safhasına geçirilebilir.

Müteşâbih ve nesih problemleri Kur'ân ilimleri içerisindeki en çetrefilli konulardandır. Farklı ve zıt fikirleri ortaya çıkaracak alt zemine sahip oldukları için, mukayese edilmeye müsait yapıda olan kavramlardır. Bilmen ve Şimşek'in görüşlerinin mukayese edildiği bu çalışmada, müfessirlerin problemlerle alakalı farklı kanaatlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bazı konularda benzer fikirleri olsa da bunlar azınlıkta kalmıştır. Her ne kadar konunun geniş ve fikirlerin ekseriyetle farklı oluşu, mukayese etmeyi kolaylaştırırsa da, Bilmen'nin konuları az ve öz üslupla ifade etmesi, detaylara fazla girmeden genel hatlarıyla izah etmesi, mukayese durumunu sınırlandırmıştır.

Hülasa, müteşâbih ve nesih konularında, Bilmen'in görüşleri önceki dönemlerde yaşamış âlimlerin klasik anlayışlarının devamı niteliğindedir. Az, öz ve anlaşılır şekilde konulara izah getirmiştir. Şimşek ise, her bir konuyu detaylıca analiz edip, çeşitli gerekçeler sunarak, bu problemlere farklı bir açıdan bakmıştır. Aynı coğrafyada ve yakın dönemlerde yaşayan müfessirlerin zıt yönde fikirler beyan etmeleri, Bilmen'in rivayet, Şimşek'in de dirâyet yöntemleri ile konuya yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bilmen, cumhuriyetin ilan edildiği ve İslâmî nizamın baskı altına alındığı bir dönemde, klasik rivayet anlayışını terk etmeyerek bu çerçevede görüşlerini beyan etmiştir. Kanaatimizce bu tutum, baskılara boyun eğmeden ilmî mücadele sergileyerek, İslâm ulemâsının yaklaşımlarını bir sonraki nesle aktarma gayretinden kaynaklanmaktadır. Şimşek ise, çağdaş ve akılcı olarak nitelenen yeni çağın anlayacağı şekilde, mantıksal yorumlar ve tahlillerle açıklamalar getirmiştir. Nitekim yeni çağın sorgulayıcı yapıda yetişen neslini ikna etmenin yolu akıllara yönelmekten geçmektedir. Netice itibariyle her iki müfessir de kendi çağının şartlarında, bu çetrefilli konulara açıklık getirerek, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması yönünde mücadele vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Ramazan. “Ömer Nasuhi Bilmen’in ‘Yeni İlm-i Kelâm’ Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/407-417.
- Altundağ, Mustafa. “Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-III* (2002), 421-442.
https://isamveri.org/pdfdrg/D201853/2002/2002_ALTUNDAGM.pdf
- Atalay, Orhan. "Ömer Nasuhi Bilmen’in Tefsiri’nde İçtimaî Boyut". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu Bildiriler*. 1/169-180. Erzurum: 2007.
- Ateş, Süleyman. “Bazı Âyetleri müteşâbih Olan Kitap, Kur’ân mıdır?”. *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*. 3-25. Samsun: İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, 1992.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân’da Nesh Meselesi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.
- Baldız, Mahmut. *Mehmet Sait Şimşek’in “Hayat Kaynağı Kur’ân” Tefsirinde Sebeb-i Nüzul ve Nâsih-Mensuh*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Başaran, Orhan. “Ömer Nasuhi Bilmen’in Nüzhetü’l-Ervâh Adlı Farsça Divançesi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007), 1/591-593.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. sad. Ali Fikri Yavuz. İstanbul: Merve Yayınları, tarihsiz.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. sad. Sadreddin Gümüş-Muhsin Demirci. İstanbul: İpek Yayınları, 2017.

- Candan, Canan. “Ö.N. Bilmen’in İlmi Kişiliği Ve “Hukukî İslâmiyye Kamusu” Adlı Eserinin Tahlili”. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*, Ankara: TDVY, 19. Baskı, 2010.
- Çeker, Orhan. *Tasavvufî Meselelere Fıkîhî Bakış*. Konya: Damla Ofset, 4.Basım, 2010.
- Çelebi, İlyas. "Sıfat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/100-106. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çetin, Abdurrahman. “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Deliser, Bilal. “Tarihsel Arka Planlı Yüzyıl Okumaları-I: Ömer Nasuhi Bilmen’in Büyük Tefsir Tarihi/Tabakatü’l Müfessirin Adlı Eserinin İlk Üç Tabakası”. *Akademik Platform İslâmi Araştırmalar Dergisi* 7/3 (Aralık 2023), 298-329. <https://doi.org/10.52115/apjir.1352538>
- Dinç, Ömer. “Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihi Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi”. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I* (İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2014), 1/204-207-208.
- Dinç, Ömer. *Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayesesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Duman, M. Zeki. “Kur’ân-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”. *Bilimname* XVII (Şubat 2009), 9-50. https://isamveri.org/pdfdrg/D02237/2009_17/2009_17_DUMANMZ.pdf
- Duman, Zeki. “Kur’ân’da Müteşâbihat”. *Bilimname* IX. 3 (2005), 13-37. <https://ia802807.us.archive.org/22/items/Kuran-Kerimzerine-MealTefsirTecvidVbKitaplar/M.Zeki-Duman-Kur-an-da-Mutesabihat.pdf>
- Dumlu, Ömer. “Ömer Nasuhi Bilmen’in Tefsiri Halk İçin Mi Yazıldı?”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu*. 1/159-168. Erzurum: 2007.

- Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim muhtasarı*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer (Konya: Hüner Yayınevi, 2005), 2/472.
- Ebû İshâk, Şatibi İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvafakat İslâmî İlimler Metodolojisi*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Efendioğlu, Mehmet. “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- el-İsfahânî, Râgıb. *Müfredât Kur’ân Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- Eren, A.Cüneyt. “Kur’ân-ı Kerim’de Muhkem ve Müteşâbihin Tespit ve Değerlendirilmesi (Fatiha Sûresi Örneği)”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*. 8 (2013), 1805-1823. https://isamveri.org/pdfdrq/D03262/2013_8/2013_8_ERENAC.pdf
- Eren, Recep. “İmam Mâtürîdî’nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımı”. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Erin, Abdulvehap. *Prof. Dr. M. Sait Şimşek’in Tefsirindeki Metodu*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*. çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Madve Yayınları, 1996.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed. *el-Milel ve’n-Nihal*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayınları, 2011.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerir. *Taberî Tefsiri*. çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Gezgin, Ali Galip. “Kur’ân’da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 49-67. <https://www.İslâmiarastirmalar.com/wp-content/uploads/2023/11/6-56.pdf>

- Gökmen, Rabia. *Sait Şimşek'in Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nde Tartışmalı Konular*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman. *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*. Konya: Tekin Kitapevi, 5.Basım, 2001.
- Güllüce, Veysel. “Kur'ân'da Nesh Edilmiş Âyet var mıdır?”. *Ekev Akademi Dergisi* 10/26 (Kış 2006), 51-74.
https://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2006_26/2006_26_GULLUCEV.pdf
- Günay, Bektaş. “Ömer Nasuhi Bilmen Ve Tefsiri”. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Işıcık, Yusuf. “Kur'ân-ı Kerim'de Müteşâbih ve Te'vili”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (1996), 55-65.
https://isamveri.org/pdfdrg/D00198/1996_6/1996_6_ISICIKY.pdf
- Işık, Ayhan. “İlme Adanan Ömür: Ömer Nasuhi Bilmen”. *Din ve Hayat Dergisi*. 24 (2015), 56-61. https://isamveri.org/pdfdrg/D03292/2015/2015_24/2015_24_ISIKA2.pdf
- Işık, Şemsettin. “Nesh Anlayışına Genel Bir Bakış”. *Din ve İnsan Dergisi* 1 (Haziran 2021), 13-36. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3069353>
- İDA, İslâm Düşünce Atlası. “Ömer Nasuhi Bilmen”. Erişim 28 Aralık 2023. <https://İslâmdusunceatlası.org/omer-nasuhi-bilmen/7322>
- İlhan, Avni. “Bedâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/290. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kara, İsmail. “Yusuf Karali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/yusuf-karali>
- Kara, Mustafa. “Kur'ân'da Nesh Tartışmaları Üzerine”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Haziran 2023), 105-130.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3140257>
- Karaalp, Cahit. “Âlim, Muharrir ve Müfessir: Mehmet Sait Şimşek'in Hayatı, Düşünceleri ve İlmî Mirası”, *Umran Dergisi* 359 (Temmuz 2024), 66-69.
<http://www.umrandergisi.com.tr/u/umran/pdf/359-1720096048.pdf>

- Karaman Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Karaman, Hüseyin. “Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Nasuhi Bilmen’e Göre Ahlâkın Temellendirilmesi Problemi”. *Ekev Akademi Dergisi* 10/28 (Yaz 2006), 81-98. https://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2006_28/2006_28_KARAMANH.pdf
- Kaya, Remzi. “Kur’ân-ı Kerim’de Mensuh Âyetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 205-220. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144111>
- Kaya, Remzi. “Nesh Terimi ve Muhtevası”. *İslâmi Araştırmalar* 5 (Ekim 1987), 93-99. https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/1987_5/1987_5_KAYAR.pdf
- Kaygısız, Mustafa. *Kur’ân-ı Kerim’de Nesh*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Kemikli, Bilal. “Ömer Nasuhi Bilmen’in Beyanü’l-Hak’taki Şiirleri”. *Dini Araştırmalar* 2/4 (Mayıs-Ağustos 1999), 47-58. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2580828>
- Kılavuz, Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 26.Basım, 2016.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. “Mütesâbihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”. *1. Kur’ân Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler* (Ankara: 1994), 1/363-374.
- Koçyiğit, Talat. “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1-4 (Haziran 1963), 93-108. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2308932>
- Köycü, Erdoğan. “Ömer Nasuhi Bilmen’in Hayatı ve Büyük İslâm İlmihali Adlı Eseri Bağlamında Hadis İlmi’ndeki Yeri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 3140-3167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/31500/354771>
- Mevdûdî, Ebu’l-Â’lâ. *Tefhimü’l-Kur’ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: Türkiye İnsan Yayınları.

- Nevevi, İmam. , *Riyâzü's-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- Olimov, Yunuscan. *Taberî'nin (310/922) Câmiu'l-Beyan'ında Nesh*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Oral, Murat. "Selefin ve Halefin Te'vil Yaklaşımları ve Bunun Tefsire Yansımaları". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2022), 25-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2297082>
- Öz, Selahattin. *Kadi Abdülcebbar ve Kadi Beyzavi'nin Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımının Mukayesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Özdeş, Talip. "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 39-48. https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2001_1/2001_1_OZDEST.pdf
- Özdirek, Recep. "Çetin, İsmail". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cetin-ismail>
- Sezen, Melikşah. "Ömer Nasuhi Bilmen ve Tefsiri". *Aylık Dergisi* 184 (Ocak 2020), 20-22. https://www.academia.edu/41574594/%C3%96mer_Nasuhi_Bilmen_ve_Tefsiri
- Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyin. *El-Mizan Fi Tefsiri'l-Kur'ân*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kevser Yayınevi, 2012.
- Topaloğlu, Bekir. "Mekr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/580-581. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Tosun, Necdet. "Topbaş, Musa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/topbas-musa>
- Türcan, Talip. "Ömer Nasuhi Bilmen ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 279-291. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/761445>

- Yaran, Rahmi. “Ömer Nasuhi Bilmen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/162-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ayn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/256-257. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İstivâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/402-404. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Müteşâbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/204-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Vecih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/585-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Yed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1992.
- Yeşilyurt, Hıdır. *Muhkem ve Müteşâbih Âyetler*. İstanbul: Akasya Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Yüceer, İsa. “Çağdaş Bir Sünni Kelâmcı Ömer Nasuhi Bilmen”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Türk-İslâm Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu-Bildiriler* (Erzurum: 2007).

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı: Fatıma AĞIR		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN